

glasul
BUCOVINEI

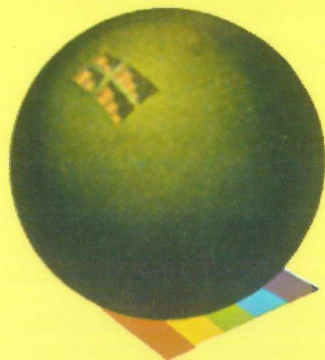
CERNAUȚI

BUCUREȘTI

3 / 2000

An VII. Nr. 27

FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

Colecția „GIB” Edifura

Fundația Culturală Română

GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

2000, Nr. 3
Anul VII. Nr. 27

Redactor-șef: ALEXANDRINA CERNOV

COLEGIUL DE REDACȚIE: prof. dr. Petru Ciobanu (Brașov),
prof. dr. Ștefan Munteanu (Timișoara),
prof. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași),
Z. Ornea (București), prof. dr. Mihai Iacobescu (Suceava),
dr. Dimitrie Vatamaniuc (București).

REDACȚIA: prof. dr. Alexandrina Cernov, Ilie Luceac, Ruxandra Mihăilă,
Vasile Tărățeanu, Tudor Andrieș.

SUMAR

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ȘI SOCIALE

- Ilie Luceac**, *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina din 1861 până în 1918: aspecte edificatoare pentru o Europă unită? (Conferință științifică internațională, Rădăuți, 20-22 septembrie 2000)* 3
- Acad. Gheorghe Platon**, *Bucovina – centru de concentrare românească în Revoluția de la 1848* 8
- Acad. Radu Grigorovici**, *Viitorul unei iluzii* 15
- Florin Anghel**, *Evoluția comunității polone din România, 1919-1926* 23

PERSONALITĂȚI BUCOVINENE

- Acad. Ștefan Ștefănescu**, *Mari istorici și ideea de unitate națională: Dimitre Onciul* 38
- Constantin I. Stan**, *Activitatea lui Dimitrie Marmeliuc pentru realizarea desăvârșirii unității naționale* 45

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

- Vasile Vasile**, *Motivul buciunului în creația eminesciană* 55

ITINERARE ARTISTICE

- Ilie Luceac**, *Portretul lui Lorelai Brehoiu* 59

CERCETĂRI SOCIOLINGVISTICE

- Klaus Bochmann, Gheorghe Jernovei**, *Limba română în Ucraina (proiect internațional de investigație sociolingvistică)* 62
- Gheorghe Jernovei**, *Limba română – concept al sociolingvisticii și glotopoliticii din Ucraina* 65
- Felicia Vrânceanu**, *Probleme ale definirii conceptului de limbă vorbită* 78

Bucovina – Procese istorice și sociale

PROCESE POLITICE, SOCIALE, CULTURALE ȘI ECONOMICE ÎN BUCOVINA DIN 1861 PÂNĂ ÎN 1918: ASPECTE EDIFICATOARE PENTRU O EUROPĂ UNITĂ? (CONFERINȚĂ ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ)

Ilie Luceac

Cernăuți

Între 20 și 22 septembrie 2000, Centrul de studii „Bucovina“ din Rădăuți (România) al Academiei Române (filiala Iași) a găzduit cea de a 12-a Sesiune internațională de comunicări științifice în problemele Bucovinei, organizată cu sprijinul Reprezentanței Fundației Friedrich Ebert din România și a Ministerului de Stat Bavarez pentru Muncă și Ordine Socială, Familie, Femeie și Sănătate. Sesiunea de comunicări s-a intitulat: *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina din 1861 până în 1918: aspecte edificatoare pentru o Europă unită?* Este a doua conferință științifică de acest fel, care se desfășoară la Rădăuți. Precedenta întâlnire a celor trei instituții științifice în problemele studierii istoriei și a culturii Bucovinei a avut loc tot la Rădăuți, în perioada 31 mai – 3 iunie 1996. Ea a dezbătut următoarea temă: *Bucovina 1775–1862. Aspecte politice, sociale, culturale, economice și demografice.*

Sesiunea de comunicări din anul acesta o continuă tematic pe cea din 1996. Perioada care se ia în dezbateră este cea de la 1861 până la Marea Unire de la 1918.

Periodicitatea întâlnirilor științifice dintre cele trei instituții de cercetare nu s-a putut respecta într-un totu așa cum se anunța de la început.¹ Însă trebuie să menționăm că aceste întâlniri își au rostul lor în cunoașterea reciprocă a mentalităților, în modelarea felului de a gândi și a acționa în comun. Fiind extrem de benefice, ele caracterizează totodată și potențialul intelectual al țării respective. Mai adăugăm că la cele două întâlniri amintite, fiecare dintre cei trei membri ai parteneriatului științific s-a prezentat corespunzător caracterului general și interesului comun al problemei în discuție, participanții nominalizați ținându-și rapoartele și comunicările științifice în domeniile respective. Cu excepția unor nuanțe caracteristice particulare. Nemții au venit cu o forță a generației de mijloc, demonstrând caracterul multicultural al Bucovinei de altădată. Ucrainenii s-au prezentat – de altfel ca și în 1996 – cu un potențial combatant al generației tinere de istorici de la Universitatea cernăuțeană, iar românii au evoluat cu câteva nume autorizate în știința contemporană, care de fiecare dată salvează situația și onoarea Centrului de studii „Bucovina“. A lipsit, ca de obicei, cohorta tânără a istoricilor și cercetătorilor români, care ar trebui să fie încadrați în câmpul intereselor ce vizează problemele Bucovinei.

În afara oricăror discuții, luări de cuvânt sau rapoarte oficiale, incluse în program, au rămas și de această dată reprezentanții științei istorice și filologice românești a minoritarilor din regiunea Cernăuți. Invitați de către Centrul de studii „Bucovina”, ei sunt sortiiți la statutul de spectatori și, din mila gazdelor – cărora le creează probleme de cazare care necesită să fie la același nivel confortabil cu cel al nemților și al ucrainenilor – cernăuțenii se mulțumesc cu invitațiile la masă și cu faptul că au putut fi prezenți la dezbaterile conferinței. Pentru românii din țară ei par a fi în plus, ca participanți oficiali la conferință, iar pentru colegii lor ucraineni din Cernăuți ei sunt pur și simplu deranjați.

Mai surprinde un fapt semnificativ: lucrările conferinței nu s-au mediatizat nici în România, nici în Ucraina. Tematica dezbaterilor științifice este puțin cunoscută, chiar și de către specialiștii în domeniul din ambele țări.

Mesaje de salut adresate participanților conferinței din partea instituțiilor științifice respective au rostit directorii în exercițiu: dr. Ortfried Kotzian (Institutul Bukowina din Augsburg – Germania), prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc (Centrul de studii „Bucovina” al Academiei Române – Rădăuți), prof. dr. Oleg Panciuk (Centrul de cercetare „Bucovina” de la Universitatea națională „Iu. Fedkovič” din Cernăuți – Ucraina).

Cum era și firesc, cu un cuvânt de salut către participanți s-au adresat Elke Sabiel, reprezentant al Fundației Friedrich-Ebert în România – sponsorul de bază al conferinței, Vasile Ilie, prefectul județului Suceava, Gavril Mârza, președintele Consiliului Județean Suceava, Mihai Frunză, primarul Municipiului Rădăuți și I.P.S.S. Pimen, arhiepiscopul Sucevei și Rădăuților.

Cuvintele de salut ale directorilor celor trei centre de cercetare au axat problemele esențiale care urmau să fie luate în dezbateri de către vorbitorii conferinței tripartite. Domnul dr. Ortfried Kotzian, în cuvântarea de deschidere, menționa, printre altele, că Bucovina secolelor al XIX-lea și al XX-lea nu a fost deloc „o insulă a fericiților”. „În procesul actual de apropiere, în Europa, rostea el, ar trebui să sporească recunoașterea că acest ținut în realitatea sa a fost *mai multă Europa* decât statele naționale din vestul continentului, cu tendințele lor izolaționiste. Realitatea din Bucovina ne face să înțelegem faptul că o conviețuire într-un ținut cu populație de etnie diferită nu poate decurge în mod pașnic decât atunci când există *bunăvoință și înțelegere* la oameni de limbă și tradiție diferită. [...] Dorim să analizăm o perioadă istorică concretă, menționează în continuare directorul Institutului Bukowina din Augsburg, cea din 1861 până în anul 1918, în vederea actualității ei la unitatea dorită pentru continentul nostru european. În acest sens, este util de știut cum să se prezinte această Europă a secolului XXI, cum gândesc România, Ucraina sau Germania să se implice în acest proces de unificare europeană, ce fel de identitate europeană se dorește. [...] Ca regiune istorică, Bucovina are multe de spus despre experiențe pozitive și negative, despre procese politice care au avut influențe stimulative sau restrictive asupra dezvoltării Europei. Conviețuirea și soarta comună a bucovinenilor, fără deosebire de etnie sau apartenență religioasă, sunt *obiectul* cercetării trecutului, dar și prezentului și viitorului Bucovinei. [...] De aceea, conchide dr. Ortfried Kotzian, referindu-se la importanța conferinței de la Rădăuți, puntea dintre trecut și prezent are anume nevoie de aceste legături peste frontiere, de cunoașterea reciprocă a mentalităților, a felului de a gândi și de acțiuni comune. În acest sens, sunt necesare proiecte comune, care se pot realiza doar prin întâlniri și schimburi internaționale. Numai în acest fel parteneriatul nostru este viu și viabil – în interesul Bucovinei și al oamenilor ei, în interesul menținerii păcii în Europa”².

În cuvântul de salut adresat participanților din partea Centrului de studii „Bucovina“ al Academiei Române, directorul instituției, prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc, a susținut același punct de vedere pe care îl rostea și la conferința din 1996. Publicat într-un editorial apărut în „Analele Bucovinei“, acest punct de vedere exprimă părerea părții române în unele probleme privind soarta Bucovinei istorice. Prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc scrie: „Atât monografiile, cât și studiile parțiale, publicate în diferite periodice din Germania, sunt preocupate, cu puține excepții, să demonstreze că Imperiul Habsburgic a găsit în Bucovina, la anexarea ei în 1775, o populație cu un nivel de civilizație și cultură foarte scăzut. Meritul stăpânirii habsburgice stă în introducerea Bucovinei în circuitul civilizației occidentale. Este înlocuită administrația românească tradițională, se construiesc șosele, se reglementează dreptul de proprietate prin introducerea cadastrului, se deschid școli și se înființează o universitate. Bucovina devine o «fereastră» spre Occident. Schimbările operate în Bucovina de administrația austriacă au creat condițiile favorabile formării a ceea ce ei numesc «homo bucovinensis». Definiția acestuia este destul de labilă și am reține, ca trăsătură mai evidentă, toleranța față de conlocuitorii de alte naționalități. [...] Centrul de studii «Bucovina» se situează pe alte poziții și în privința viziunii cercetătorilor germani cu privire la civilizația și cultura românilor, populația autohtonă, la ocuparea provinciei de Imperiul Habsburgic în 1775. Românii de aici aveau o civilizație străveche, cum atestă industria casnică, foarte dezvoltată în Bucovina, care ilustrează și aplicare artistică ce stârnește și astăzi admirația dincolo de hotarele provinciei. Populația autohtonă a înălțat monumentele de arhitectură bisericească, unele și cu pereții acoperiți cu fresce, ce rețin admirația iubitorilor de artă. Nu s-a înălțat pe pământul Bucovinei, pe parcursul a aproape un secol și jumătate de stăpânire austriacă, nici un monument care să le egaleze, ca importanță artistică, pe cele dinaintea anexării provinciei. Palatul Mitropolitan din Cernăuți, singurul monument de artă care reține atenția, nu este opera administrației austriece“.³

Noțiunea de *toleranță*, invocată de mulți dintre vorbitorii din delegația germană și caracteristică bucovinenilor, mai ales în perioadă celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, este calificată de către prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc în felul următor: „Toleranța față de alte populații conlocuitoare nu este o trăsătură caracteristică exclusiv bucovinenilor, ci a românilor în general și ea a devenit proverbială. Nu se poate vorbi, sub acest aspect, de un «homo bucovinensis». Noi privim toleranța românului deopotrivă ca pe o însușire nobilă, însă și un defect, ce a fost și este speculat, în folosul lor, de populațiile alogene. Este adevărat că, dacă Austria nu anexa Bucovina în 1775, aceasta putea cădea sub stăpânire rusească. Provincia s-a bucurat un secol și jumătate de pace, ceea ce explică progresele realizate, cum nu a fost cazul celorlalte provincii românești. Dacă Rusia nu s-a extins și asupra Bucovinei între 1775 și 1918, a ocupat jumătate din ea în 1940.

Centrul de studii privește Bucovina ca făcând parte din Moldova înainte de 1775, apoi stăpânită de Imperiul Habsburgic între 1775–1918, revenită la România între 1918–1940, ocupată, jumătate, de Uniunea Sovietică în 1940 și lăsată moștenire Ucrainei în 1991. [...]

Centrul de studii «Bucovina» consideră că este de datoria istoricilor români și a istoricilor ucraineni să se așeze la masa de discuții, cu documentele respective“⁴.

Directorul Centrului de studii „Bucovina“ a dat de înțeles, în cuvântul său de salut adresat participanților, că același lucru se așteaptă și astăzi de la istorici. Dovadă este Sesiunea a 12-a internațională de comunicări științifice.

Discursul inaugural al Conferinței, intitulat *Cu popoarele est-europene pe drumul spre o identitate europeană*, a fost prezentat de prof. dr. Rainer Roth de la Universitatea din Augsburg. Exprimând punctul de vedere al Occidentului în legătură cu problemele cu care se confruntă Europa de astăzi, prof. Rainer Roth menționa, printre altele: „Specificul Europei nu a constat niciodată în uniformitate, ci într-o diversitate care ne-a îmbogățit reciproc. Și pentru ca această diversitate să devină un factor pozitiv și decisiv în procesul de integrare europeană trebuie să renunțăm categoric la ideea că pe continentul nostru există deosebiri calitative între ființe, ce ar implica ideea unor popoare «superioare» din punct de vedere intelectual, cultural sau chiar biologic. [...] Ministrul german de externe, spune în continuare profesorul Rainer Roth, a schițat viziunea sa cu privire la Europa, spunând că ...desăvârșirea integrării europene va fi numai atunci un succes, dacă va avea loc pe baza unui echilibru între suveranitatea statelor naționale și Europa... Parlamentul Europei (în viitor) va trebui să reprezinte întotdeauna o duplicitate: o Europă a statelor naționale și o Europă a cetățenilor”⁵. În legătură cu integrarea în structurile europene a Ucrainei și României, bucovinenii de origine română sau ucraineană, ca și alte popoare, de altfel, au de învățat de la istorie. Cuvintele lui Ludovic I, regele Bavariei, rostite în legătură cu crearea unui stat național german la jumătatea secolului al XIX-lea, sunt edificatoare în acest sens. Ludovic I spunea referindu-se la țara și poporul său: „Noi dorim să devenim germani, dar vrem să rămânem și bavarezi”.

Cu interes a fost ascultată comunicarea prof. dr. Manfred Rehbinder de la Universitatea din Zürich. El a conferențiat despre *Facultatea de Drept și Științe de Stat a Universității Francisco-Josefină din Cernăuți și contribuția ei în cercetarea rolului dreptului într-o societate multiculturală*. Autorul se referă la cei circa 143 de ani de apartenență a Bucovinei, respectiv a Cernăuțiului, la Imperiul cezaro-crăiesc, la posibilitățile pe care le aveau gimnaziștii din Bucovina de atunci de a frecventa studiile superioare și motivele înființării universității de limbă germană din Cernăuți, unde doar disciplinele teologiei ortodoxe s-au predat în limba maternă, respectiv în limba română și ucraineană. La facultatea juridică și la facultatea de filozofie prelegerile s-au ținut exclusiv în limba germană, limba oficială de stat.

În comunicarea d-lui Manfred Rehbinder a fost evocată personalitatea profesorului pentru drept roman de la Universitatea din Cernăuți, Elias Ehrlich, care a elaborat o teorie juridică sociologică, rezultat nu numai al capacității lui geniale de a pătrunde materia de specialitate, ci și al influențelor mediului multicultural al Bucovinei, al regiunii și oamenilor din patria sa – Bucovina.

Delegația ucraineană a întrunit echipa de istorici de la Universitatea din Cernăuți. Ei s-au prezentat cu referate care au cuprins mai multe domenii din viața politică și agrară a Bucovinei secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. De exemplu, prof. dr. Vasil Botușanski a vorbit despre *Evoluția proprietății agrare în Bucovina în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea*. Prof. dr. Oleksandr Dobrjanski a făcut o *Analiză comparativă a mișcării naționale ucrainene în Bucovina și în Galiția în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea*. Iar dr. Serhij Popik de la Academia diplomatică din Kiev a vorbit despre *Realitate și mituri. Istoria stăpânirii habsburgice în Bucovina în viziunea istoriografiei sovietice*. Prof. dr. Yurii Makar, decanul Facultății de Istorie de la Universitatea din Cernăuți, anunțat cu subiectul *Relațiile ucraineano-polone în Bucovina în timpul stăpânirii habsburgice*, nefiind prezent la conferință, nu și-a ținut comunicarea.

Delegația română s-a prezentat cu trei rapoarte, dintre care două le publicăm în paginile care urmează: cel al acad. Radu Grigorovici (București) și cel al acad. Gheorghe Platon (Iași).

Prof. dr. Mihai Iacobescu de la Universitatea „Ștefan cel Mare“ din Suceava a ținut comunicarea cu subiectul: *Elita românilor bucovineni între anii 1862–1918*.

Conferința de la Rădăuți s-a încheiat cu un program cultural, după discuțiile moderate de prof. dr. Oleg Panciuk, directorul Centrului de cercetare „Bucovina“ de la Universitatea din Cernăuți.

NOTE

1. *Dialoguri cu bucovinenii* (prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc – Alexandrina Cernov), în „Glasul Bucovinei“, An. III, nr. 4 (12), 1996, p. 7.
2. Citat din traducerea autorizată în limba română a *Cuvântului de deschidere* al directorului Institutului Bukowina din Augsburg, dr. Ortfried Kotzian, rostit la cea de a 12-a Sesiune științifică internațională, Rădăuți, 20–23 septembrie 2000.
3. Dimitrie Vatamaniuc, *Bucovina în viziunea a trei instituții de cercetare*, în „Analele Bucovinei“, I, 2, București, 1994, p. 239–240.
4. *Ibidem*, p. 241.
5. Citat din traducerea autorizată în limba română a raportului prof. dr. Rainer Roth (Universitatea din Augsburg), intitulat *Cu popoarele est-europene pe drumul spre o identitate europeană*.

BUCOVINA – CENTRU DE CONCENTRARE ROMÂNEASCĂ ÎN REVOLUȚIA DE LA 1848*

Acad. Gheorghe Platon

Iași

Cernăuțiul anului 1848–1849, mai mult decât orice alt centru politic românesc, a căpătat „înfățișarea și semnificația unui adevărat congres al intelectualilor români de pretutindeni”.

I. Nistor¹

Într-o lucrare anterioară, prezentată într-un cadru asemănător, referindu-ne la politica Austriei față de Principatele Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ne întrebam, retoric, dacă această politică a avut în vedere *anexiunea* sau a dat expresie unei *misțiuni civilizatoare*. Încheiam cu constatarea că, urmărind împlinirea obiectivelor sale politice pe câmpul de dispută reprezentat de cele două Principate, Monarhia s-a înfruntat cu Rusia, colaborând, totodată, cu dânsa, nu pentru a ridica nivelul de civilizație al acestora, ci pentru a împiedica dezvoltarea mișcării naționale și a le menține în situația în care se aflau, pregătindu-le pentru o viitoare, eventuală anexiune.

Congresul de la Viena a stabilit o nouă ordine pe continent. Politica compensațiilor a fost înlocuită cu aceea a *echilibrului între puteri*. În noua conjunctură creată de mișcarea revoluționară și constituțională din Europa, de configurația și acțiunea militară și politică a Sfintei Alianțe, de redeschiderea „Problemei orientale”, prin răscoala grecilor și a românilor din 1821, rolul politic și militar al Rusiei în sud-estul Europei a sporit considerabil. Pentru a nu îngădui intervenția directă a Rusiei împotriva Turciei și a împiedica accesul acesteia în spațiul Mediteranei, puterile europene au fost de acord să considere mișcările insurecționale ale grecilor și românilor ca având caracter intern (în cuprinsul Imperiului Otoman), fără consecințe pentru ordinea și stabilitatea europeană. Drept urmare, Rusia și-a sporit considerabil influența în Principate (considerate ca părți constitutive ale Imperiului Otoman), obținând, după 1821, protectoratul asupra acestor teritorii românești, pe care l-a oficializat prin Convenția de la Akerman și, apoi, prin Tratatul de la

* Comunicare prezentată în cadrul celei de-a 12-a Sesiuni internaționale de comunicări științifice: *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina din 1861 până în 1918: aspecte edificatoare pentru o Europă unită?*, Rădăuți, 2000.

Adrianopol. „Problema românească“ fiind separată de cea a grecilor, Rusia nu a mai putut beneficia de participarea directă la rezolvarea problemelor strategice ale Mediteranei, avantajul revenind Franței și Angliei. În schimb Imperiul Țarist a căpătat o influență decisivă în Principate. Faptul a avut consecințe dramatice pentru istoria ulterioară a acestora.

Austria a jucat un important rol pe eșichierul politic european și, probabil, nu a fost străină de restricția fundamentală impusă, acum, Rusiei, în relațiile acesteia cu Imperiul Otoman. Potrivit Cavalerului de Gentz, echilibrul strategic creat în urma Congresului de la Viena nu era considerat ca fiind amenințat direct de neînțelegerile constante intervenite între Rusia și Turcia, atâta vreme cât țarul nu le aducea în discuția Europei. În cazul în care Turcia ar fi atacat Rusia, observă diplomatul, conflictul trebuie considerat drept unul izolat, un episod al contradicțiilor tradiționale dintre cele două puteri. Dacă agresiunea ar fi venit din partea Rusiei, însă, actul ar putea duce la o bulversare totală în Europa, deoarece ar necesita o luare de poziție a partenerilor Rusiei din coaliția europeană, ca reacție la preocuparea unanimă de a împiedica o creștere unilaterală a ponderii uneia dintre puteri în cadrul coaliției².

În aceste împrejurări, Rusia a renunțat – declarat oficial – la politica de anexiune (în cazul Principatelor Române, cel puțin). Războiul din 1828–1829, împotriva Turciei, care a pus capăt crizei grecești, a fost purtat în „numele Europei“ și cu angajamentul că nu va fi urmat de nici un fel de anexiune teritorială. Curtea de la Petersburg a amendat deschis propunerea formulată de Kiseleff, în acord cu care granița Imperiului Țarist ar trebui stabilită pe Dunăre³. În schimb, însă, prin acordul tacit al Puterilor europene, prin intermediul protectoratului, Rusia și-a întărit considerabil pozițiile în Principate. Prin mijlocirea Regulamentelor organice, acestea erau administrate ca adevărate gubernii ale imperiului.

Austria nu-și putea aroga – în Principate – un rol de natură să contracareze deschis influența și pozițiile politice ale Rusiei. Sprijinirea tacită a acestor influențe – care părea, tuturor observațiilor, o adevărată subordonare – servea, în egală măsură, combaterii obiectivelor politice ale românilor, aflați în plin proces de afirmare națională. Aceste obiective, care aveau în vedere unirea celor două Principate, precum și afirmarea identității românilor din Transilvania, amenințau securitatea Imperiului Habsburgic. Atitudinea Austriei față de Principate trebuie apreciată în raport cu acest important factor. În timp ce consulul Angliei (R. Colquhoun) – menținându-se pe linia apărării integrității Imperiului Otoman – și consulii Franței (A. Billecocq și Huber, de pildă) sprijineau, în anumite limite, mișcarea națională a românilor, reprezentanții consulari ai Austriei, manifestând o aroganță care părea de neînțeles, se arătau cu totul subordonați Rusiei, manifestând o atitudine similară față de interesele naționale românești.

Deși până la jumătatea secolului al XIX-lea Austria își pierduse pozițiile europene, în Italia și în Confederația germană, ea nu putea să renunțe la poziția de putere europeană și să-și orienteze întregul efort politic și civilizator (așa cum Franța, de pildă, ar fi dorit-o) spre spațiul răsăritean. O asemenea reorientare ar fi situat-o în conflict deschis cu Rusia. În consecință, Monarhia a dus o continuă politică de compromis, plină de ambiguități, care a avut grave consecințe pentru români.

Observatorii străini aflați în Principate – îl avem în vedere, aici, pe Bois le Comte, diplomat francez, aflat în misiune politică în 1834 – au constatat că Austria nu îndrăznește să-și asume rolul politic impus de poziția sa geografică, precum și de interesele economice și strategice. De asemenea, este scoasă în relief aroganța manifestată de reprezentanții consulari ai Monarhiei, în legătură, mai cu seamă, cu

protejarea intereselor numeroșilor supuși pe care-i are în cele două Principate românești.

Un boier român, vorbindu-i lui Bois le Comte despre șicanele autorităților austriece făcute celor 30 000 români refugiați la Brașov în împrejurările revoluției din 1821, îi mărturisea deschis: „Am prefera să fim turci, decât austrieci”⁴. La o alegere asemănătoare se referea și un alt om politic român, invocând, mai târziu, dilema tragică în care se aflau românii, striviți între cele trei imperii care-i înconjurau, și care le stăpâneau sau le dominau teritoriile⁵.

În relațiile Austriei cu românii, Bucovina a jucat un alt rol, deosebit de cel al Transilvaniei. În acest spațiu, rolul *civilizator* al administrației habsburgice a fost mai pronunțat, situația locuitorilor fiind alta. Politica demografică a Imperiului și statutul juridic al provinciei asigurau un echilibru în desfășurarea mișcărilor naționale. În 1821, protejați și de Rusia –, boierii mari moldoveni, refugiați aici, au putut acționa în voie împotriva tendințelor carbonare ale boierilor mici și mijlocii din Moldova, sprijiniți de domnitorul I.S. Sturdza. Contactul Bucovinei cu Moldova era mai lesnicios. În perioada regulamentară, mai cu seamă, provincia a reprezentat un potențial loc de refugiu pentru cei amenințați de „Siberia rusă”. Proprietarii din Moldova, Mitropolia, mai ales, posedau, încă, moșii numeroase în Bucovina. Pentru a-și pune averile la adăpost, unii proprietari (I-am numit pe domnitorul M. Sturdza, de pildă) au operat schimburi profitabile de moșii, asigurându-și proprietăți în Bucovina. De asemenea, lipsa carantinei – existentă la granița cu provinciile Turciei europene – făcea mult mai lesnicioasă comunicația între Moldova și Bucovina.

Deosebirea de atitudine în politica manifestată de Austria față de românii din Principate și de cei din Bucovina trebuie explicată și prin poziția geografică și condițiile politico-strategice ale celor două teritorii. Principatele (Moldova, mai ales) reprezentau o zonă de contact între Rusia și Austria, în care cele două puteri *colaborau* pentru a împiedica mișcarea națională a românilor, *înfruntându-se*, totodată, pentru a-și menține sau spori influența (domeniu în care Rusia avea superioritate). Bucovina, ca și Galiția poloneză, anexate Imperiului, erau provincii de margine, în imediata vecinătate a Rusiei⁶. În aceste regiuni, Austria a trebuit să desfășoare o politică mai preventivoare, atât în raport cu românii, cât și cu populația slavă a Galiției. Acțiunea națională a românilor la 1848 a fost favorizată atât de politica mai relaxată a autorităților habsburgice în Bucovina, precum și de efectele aplicării regimului constituțional, instaurat în urma revoluției de la Viena. Este drept, nici acum, atitudinea regimului imperial nu a fost lipsită de ambiguități. Azilul cerut de emigranții moldoveni nu putea fi refuzat, în condițiile în care erau respectate conveniențele solicitate; nici Rusia nu putea cere adoptarea de măsuri represive, atâta vreme cât securitatea celor două Principate, aflate sub protecția sa, nu era periclitată. Rusia a cerut și autoritățile habsburgice au acceptat să nu îngăduie trecerea în Moldova a unor detașamente armate, de natură să pună în pericol ordinea regulamentară, reinstaurată în Moldova după înăbușirea mișcării din martie. Oricum, activitatea emigraților români favoriza, în parte, și interesele Austriei. Aceasta putea beneficia de neliniștea provocată Rusiei de activitatea desfășurată de emigrați la porțile sale. Cert este faptul că, în situația creată de revoluție celor două imperii, mișcarea națională a românilor a beneficiat de unele avantaje incontestabile.

Așa cum se știe emigranții moldoveni, după ce au participat la Adunarea de la Blaj, au semnat – la Brașov –, în mai 1848, *Prințișii noastre pentru reformarea patriei*, programul-legământ care sintetiza obiectivele politice naționale ale românilor din Principate. Tendințele naționale – pandacice – erau la fel de evidente, atât

pentru unguri, cât și pentru imperiali, pentru a nu face indezirabilă prezența moldovenilor la Brașov, în condițiile în care revoluțiile naționale din Imperiu amenințau și regimul constituțional de la Viena, instaurat după revoluția din martie. Bucovina reprezenta un mediu mai puțin primejdios pentru regimul imperial. *Legalitatea constituțională*, asigurată în Bucovina, nu era posibil de menținut în Transilvania; veleitățile maghiare nu o îngăduiau.

Concesiile făcute de habsburgi sub presiunea revoluției au fost temporare. Diplomația austriacă știa că va avea nevoie de sprijinul Rusiei, pentru a restabili ordinea și că aceasta nu va ezita să i-l acorde. Politica Austriei constituționale față de revoluția românilor se înscrie pe această linie de ambiguitate, pe care Monarhia nu a părăsit-o nici în aceste împrejurări⁷.

Când revoluția de abia începuse, constituirea unei confederații sub egida Austriei și lupta comună împotriva Rusiei, în eventualitatea în care aceasta ar fi atacat Principatele, era înscrisă în manifeste, redactate la Pesta, care aveau o largă circulație, fiind comentate și în presa vieneză⁸. Austria oficială, însă – cea nouă, constituțională –, nu a recunoscut guvernul revoluționar de la București⁹. În schimb, au fost primite favorabil cererile Rusiei de a nu îngădui contactul românilor și de a opri planurile care aveau în vedere constituirea în Bucovina a unor detașamente armate, alcătuite din români, cu scopul de a-l răsturna pe M. Sturdza și a institui un regim revoluționar¹⁰.

De la început, emigranții stabiliți în Bucovina au fost supravegheați cu atenție pentru a nu depăși limitele impuse de situația lor juridică. Când refugiații moldoveni au ajuns aici, revoluția românilor, în formele sale identitare de manifestare, se afla în plină desfășurare. Hurmuzăcheștii convocaseră, deja, marea adunare națională de la sfârșitul lunii mai. *Comitetul de acțiune românesc* își începuse lucrările pentru elaborarea *Petiției țării*, programul românesc (de la începutul lunii iunie) urmând să fie înaintat Parlamentului de la Viena. Bucovinenii își afirmaseră adevăratul trunchiul comun, românesc, exprimându-și solidaritatea cu moldovenii și cu românii din Transilvania, precum și bucuria că „cele trei milioane de români de sub coroana Austriei au intrat în rândul popoarelor celor mai slobode din Europa”. Pentru prima dată, acum, termenul de *România* a dat expresie concentrată conștiinței naționale¹¹.

Dacă pentru Austria și pentru românii din Transilvania Bucovina a reprezentat un loc de refugiu, mai ales după izbucnirea războiului civil, atunci pentru revoluționarii din Principate ea a fost un punct de concentrare și de activitate pan-românească. *Comitetul revoluționar* al moldovenilor, popularizând (pe plan european) realitățile din Principat, a întreținut legătura cu opoziția din Moldova, reorganizată după înfrângerea din martie. Marea manifestație care a avut loc la Iași, la 11 iunie – în aceeași zi în care revoluția a triumfat la București –, a fost, se pare, înfăptuită în comun. Când, din cauza epidemiei de holeră, activitatea Comitetului opoziționist din Iași nu a mai fost posibilă, Comitetul din Cernăuți va organiza mișcarea de rezistență din Moldova pe o bază mai largă, cu legături în toate ținuturile țării.

Izbucnirea și triumful revoluției în Țara Românească a sporit importanța politică și strategică a Moldovei, ca punct de tranzit și de legătură cu Bucovina și cu Europa. Chiar și după ce la sfârșitul lunii iunie Moldova a fost ocupată parțial de trupe ruse (concentrate la Iași și la Bârlad, în așteptarea trupelor turcești), legătura cu Țara Românească a continuat, fiind elaborate planuri comune de acțiune, reactualizându-se și ideea unității românești sub egida Austriei constituționale. În vara anului 1848, Iancu Alecsandri este trimis la București, în timp ce guvernul revoluționar de aici, la îndemnul lui I. Ghica, aflat în misiune la

Constantinopol, trimite la Cernăuți, drept mesager, pe Sanders, funcționar la consulatul englez din capitala Țării Românești, pentru a pune de acord planurile strategice și politice, în condițiile în care se aprecia drept iminentă reizbucnirea revoluției în Moldova.

Correspondența Comitetului din Cernăuți cu reprezentanții care acționau în Moldova și cu membrii guvernului revoluționar de la București (publicată de T. Balan) scoate în relief progresele realizate în întărirea conștiinței politice românești, maturizarea planurilor care aveau în vedere unirea celor două Principate. Celebrul document – *Dorințele partidei naționale în Moldova* – elaborat de M. Kogălniceanu, la Cernăuți, reprezintă o probă peremptorie în acest sens. El dă expresie, totodată, rolului avut de Bucovina la 1848, ca *centru al activității politice românești*.

Trebuie reținut faptul, caracteristic pentru Bucovina, că românii de aici, din rândul cărora s-au distins Hurmuzăcheștii – acești *Grachi ai românilor*, manifestându-și sentimentele naționale și adeviziunea la mișcarea de regenerare – s-au menținut și ei în cadrul legal. Reprezentanții familiei Hurmuzachi s-au situat în fruntea mișcării identitare a românilor din Bucovina, pentru drepturile înscrise în constituția imperială, susținând, totodată, aspirațiile și mișcarea politică a românilor din Principate, în limitele aceleiași legalități, respectându-și calitatea de supuși ai Austriei. Unirea cu românii din Principate a fost formulată doar în cuprinsul mișcării țărănești.

Spre deosebire de Transilvania, în Bucovina – din cauza condițiilor speciale, asupra cărora am stăruit –, mișcarea pentru promovarea identităților naționale, în spiritul constituției imperiale, a continuat chiar și după începerea războiului civil. Faptul a avut o deosebită importanță pentru mișcarea națională a românilor, în general. Acțiunea comună din Bucovina în timpul revoluției de la 1848 a întărit considerabil sentimentul de unitate națională, a sporit încrederea în realizarea politică viitoare. Nu moldovenii au fost aceia care au introdus în Bucovina ideea de unitate. Aceasta exista de multă vreme ca o componentă a națiunii în întregul ei. Bucovina a fost centrul în care *colaborarea românească* a întărit speranța în posibilitatea realizării politice a unității naționale.

Eudoxiu Hurmuzachi dă expresie în următorii termeni acestei realități, atât de puternic subliniată de evenimentele de la 1848, în cursul cărora – deși pentru scurtă vreme – Bucovina a fost un centru de concentrare și colaborare politică națională.

Evenimentele de la 1848, notează omul politic român, „pe lângă toate pătimirile și rănile sângerătoare ale României, au produs și acest bine, că bărbații români care simt adânc și sunt gata a se jârfti pentru națiunea lor, împinși de o putere nerezistibilă, se cunoscără, se iubiră și se îndatoriră unii pe alții, legându-să și unindu-să spre binele neamului. Din parte-mi, – continuă el – chiar deși ultima mișcare a românilor nu ar fi avut alt spor, eu totuși aş binecuvânta apropierea duhurilor, unirea inimilor, frățietatea caracterurilor, solidaritatea soartei, combucurarea și compătimirea unuia cu toți și a tuturor cu unul, care au izvorât din acea mișcare, și prin care răzlețitul trup al națiunii noastre, fără îndoială, s-au îndesit și s-au închegat. Ceea ce trecutul a unit, curgătorul nu va despărți, și nici secolul cred că nu va putea”¹².

Este, aceasta, nu numai o mărturisire a unor sentimente, ci și o judecată politică plină de substanță, formulată de un mare român din Bucovina.

NOTE

1. I. Nistor, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina, 1774-1857*, București, 1916, p. 49.
2. Cf. *Depêches inédites du Chevalier De Gentz aux Hospodars de la Valachie pour servir à l'histoire de la politique européenne (1823-1828), publiées par le Comte de Prokesch-Osten fils*, Paris, Plon I, 1876, p. 185, 359.
3. Emile de Girardin, *Situation de la Question d'Orient*, 3ème édition, Paris, Librairie nouvelle, 1854, p. 13-14 (scrisoarea lui Nesselrode către marele Duce Constatin, din februarie 1830). A se vedea și *România în relațiile internaționale* (sub redacția lui L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon), Iași, 1980, p. 89-92.
4. Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, p. 330, 332.
5. Valeriu Stan, *Un memoriu inedit al lui Ion C. Brătianu din perioada exilului*, „Revista istorică”, Serie nouă, t. 3, 1992, nr. 7-8, p. 843 (I.C. Brătianu către Thouvenel, 25 februarie 1855).
6. Un observator francez constata, la începutul secolului, că - în politica sa de securitate și influență -, Austria este amenințată, cel mai mult, de către Rusia. Cedarea Galiției, notează el, în acest sens, a fost o momeală otrăvită. În orice parte s-ar întoarce, Austria se află în contact cu Rusia. Cf. Hurmuzaki, *Documente*, supl. I, vol. 2, p. 436-438 (Broșură apărută la Paris, în 1807, în legătură cu agresivitatea politicii ruse față de Turcia, subl.n.).
7. Mai târziu, referindu-se la rolul jucat de Austria în înfrângerea suferită de Rusia în războiul Crimeii, țarul Nicolae I ar fi spus, cu amărăciune, că istoria cunoaște doi monarhi proști: regele Sobieski, al Poloniei, și el însuși, care au salvat Austria de la dezastru: unul în 1683, iar celălalt în 1848.
8. Ion Varta, *Revoluția de la 1848 în Țările Române. Documente inedite din arhivele rusești*, Chișinău, Editura Arc, 1998, p. 48-51.
9. Încă de la 27 martie, consulul general al Austriei la București, Timoni, consemna că obiectivul mișcării românilor în Principate este „unirea întregului popor român într-un imperiu dacic” (Cf. Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională. 1834-1849*, București, Editura Academiei, 1967, p. 126). Ministrul de război al Austriei, De Latour, comunica lui A.C. Goleșcu, trimis al guvernului revoluționar de la București, că Austria nu recunoaște guvernul provizoriu; el recunoaște, în schimb, dreptul Rusiei de a interveni, cu trupe, în Moldova și în Țara Românească (*Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, vol. III, p. 150-153). Oamenii politici români erau îngrijorați cu privire la posibilitatea existenței unor aranjamente, care ar fi avut drept obiectiv compensarea Austriei în Principate, pentru eventualele pierderi teritoriale suferite în Italia (*Ibidem*, vol. IV, p. 29, *I. Ghica către Ministerul Afacerilor Externe al Țării Românești*, august, 1848).
10. Ion Varta, *op. cit.*, passim.
11. Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, vol. I (1774-1862). De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 406 și urm.
12. N. Bănescu, *Correspondența familiei Hurmuzaki cu Gheorghe Bariț, Vălenii de Munte*, 1911, p. 63-66.

SUMMARY

In the present article, Academician Gheorghe Platon tackles a problem less debated in the Romanian contemporary historiography; the role of Bukovina as a center of Romanian national focus in the 1848 Revolution. Analyzing the political frame created by the circumstances of the revolutionary events that were taking place in that epoch, the author highlights the fact that Austria's politics regarding

the Romanians in the Principalities and Bukovina was different given the geographical and geo-strategic position of these territories that represented a contact zone between Austria and Russia. The Romanians' 1848 revolutionary action therefore was favored. Austria accepted the refuge of emigrants from Moldova, Wallachia and Transylvania in Bukovina. This later region was already prepared in its national conscience to change the revolutionary emigrants' movement in a center of pan-Romanian focus and activity.

The revolutionary committee in Cernauti maintained later its links with the representatives who activated in Moldova and with the members of the revolutionary government in Bucharest. The author asserts that Bukovina played in 1848 the part of a center of pan-Romanian political activities, their leaders being the representatives of the Hurmuzachi family. Bukovian was the center where the hope in the possibility of politically accomplishing the Romanian national unity strengthened.

VIITORUL UNEI ILUZII*

Acad. Radu Grigorovici

București

Titlul acestei expuneri este preluat de la o mică cărțuie a lui Sigmund Freud, în care renumitul om de știință și medic practicant își pune la bătrânețe întrebarea, dacă tot ce a descoperit și aplicat va fi apreciat în viitor și pus în practică, sau a fost doar o iluzie. Cum se poate constata acum, Freud avea oarecare dreptate să se îndoiască, căci încrederea în psihanaliză a suferit oarecare scădere.

Noțiunea al cărei viitor vrem să-l cercetăm aici se numește *Ausgleich*. Cuvântul înseamnă la propriu *nivelare* (de exemplu nivelarea creditului și a debitului unui cont). Prin asimilare a luat naștere înțelesul de mediere sau acord.

În politica austriacă termenul a intrat în 1867, când, sub presiunea exercitată fără încetare de unguri de la 1848 încoace, Austria a fost divizată într-o monarhie bicefală: același domnitor devenise împărat al Austriei și rege al Ungariei, noua structură statală chemându-se acum *Österreichisch-ungarische Monarchie* (Monarhia Austro-Ungară), care constă dintr-un sistem extrem de complicat de instituții cezaro-crăiești (k.u.k.), al căror câmp de activitate se întindea asupra întregii formațiuni statale și care se bucurau de largi privilegii, dar aveau și îndatoriri cuprinzătoare. Instituțiile responsabile erau cele trei ministere k.u.k.: Afaceri Externe, Război și Finanțe. Una din părțile teritoriului Monarhiei se chema neoficial Austria cisleithană – după râul de graniță –, cealaltă, simplu, Ungaria și fiecare avea propriile sale instituții și legi. Ducatul Bukowina, recunoscut ca atare în 1862, ținea de Austria cisleithană și toate titlurile și instituțiile ei erau imperiale. Ideologia întregului sistem se numea *Dualism* și se bucura numai de o aprobare limitată. Stema imperială înfățișa un vultur bicefal, ale cărui capete priveau în sensuri opuse, oglindind astfel remarcabilele tensiuni existând în continuare între cei doi parteneri.

Evoluția către democrația modernă a Austriei cisleithane se petrecea încet pornind de la un absolutism rigid, prin altul, moderat prin neglijență, cum spunea Viktor Adler, până la un liberalism împănăt cu reforme sociale însemnate. Ea avea loc în salturi mici, declanșate de crize politice, rezolvate fragmentar prin schimbări de guvern. Deși pur tactică și lipsită de strategie, evoluția aceasta în pași mărunți, botezată de răuvoitori *Fortunurstein* (bâlbâială), cum relatează Zöllner, a atenuat totuși numeroase conflicte politice și sociale, dar, iarăși după Zöllner, „cele două decenii de crize politice austriece vor duce în final la marea catastrofă mondială”.

* Comunicare prezentată în cadrul celei de a 12-a Sesiuni internaționale de comunicări științifice: *Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina din 1861 până în 1918: aspecte edificatoare pentru o Europă unită?*, Rădăuți, 2000.

Trei probleme n-au putut fi cât de cât rezolvate, în ciuda tuturor eforturilor, până în pragul secolului XX, deoarece chiar în cele două jumătăți, teoretic echivalente ale Monarhiei Bicefale, Austria imperială și Ungaria regală contrastau puternic în această privință. Este vorba de problemele de limbă, de sistemele electorale și de relațiile interetnice înlăuntrul Land-urilor Austriei.

În vremea aceasta s-a născut cuvântul magic *Ausgleich*.

Un prieten, fizician teoretician, mi-a dovedit că există într-adevăr cuvinte magice. În timpul unei discuții importante se născu, din cauza unei deosebiri accentuate de opinii, o divergență care amenința să degenereze într-o ceartă, deoarece nu se întrevedea nici o rezolvare rațională. Când prietenul meu rosti cu glas tare: „Asta-i situația!”, se lăsă ca într-un farmec o tăcere generală, problema a fost considerată rezolvată, deși nu se găsisse nici o soluție, iar lumea s-a despărțit prietenește.

Așa se întâmpla atunci în Austria la auzul cuvântului *Ausgleich*. Deși Austria și Ungaria fuseseră nevoite să se mulțumească, din cauza numeroaselor dificultăți de ordin pur tehnic, doar cu o soluție de compromis, aproape toată lumea era de părere că se putea ajunge ușor în toate Land-urile Austriei la diverse *Ausgleich*-uri.

Dar în calea realizării acestei opinii optimiste stăteau multe greutăți.

Problema limbii era probabil cel mai greu de rezolvat. În Austria cisleithană exista o singură limbă de stat, germana, indispensabilă în administrație, justiție și armată; dar, din cauza numeroșilor minoritari naționali, trebuia să se admită și folosirea multor altor limbi. Pentru a putea introduce în învățământ unele limbi minoritare încă nedezvoltate, ele trebuiau reglementate și trebuia instruit personalul didactic necesar etc. etc. Numai pentru a enumera toate problemele ce se iveau și pentru a ține seama în oarecare măsură de evoluția crescândă a naționalismului, mi-ar trebui mult mai mult timp decât cel de care dispun și ar trebui să abordez problema care m-ar depărta prea mult de subiectul ales. Aș aminti aici numai introducerea termenului de *limbă de conversație* în locul celui de *limbă maternă*, folosit până atunci, care a dus la dezavantajarea anumitor minorități odată cu colectarea datelor demografice. Ajunge să accentuez aici că, până la 1910, toate încercările de înțelegere în problemele de limbă – cu excepția *Ausgleich*-ului morav de scurtă durată – au eșuat.

Problema sistemelor electorale pentru Dietele Land-urilor și Camera Deputaților de la Viena nu putea fi rezolvată prin acorduri reciproc independente. Soluția optimă de compromis trebuia adaptată, pe de o parte, structurii etnice, economice și sociale a fiecărui Land și, pe de altă parte, să fie formulată astfel încât să fie aplicată în tot imperiul. Printr-o activitate politică preliminară și printr-o înțelegere discretă între împărat, pe care-l plectiseau pretențiile la privilegiu ale nobililor, și social-democrați, s-a fixat drept fază finală dreptul de vot universal, egal și secret, ceea ce implica desființarea curiilor și a dreptului de vot cenșitar.

Relațiile interetnice difereau cât se putea de la Land la Land. Ele variau de la dușmăniile colective, grave, combinate cu violențe factice, pe de o parte, și coabitare pașnică, chiar prietenoasă și chiar amestec prin căsătorii mixte. Pe de altă parte, jucau un rol important nenumărați alți factori ca: evenimente istorice, interese politice, condiții demografice și variațiile lor în timp, deosebiri profesionale, stări economice, sociale și culturale, idei preconcepționate, tradiții etc. Opinia des exprimată că înrăutățirea acestui fel de relații apărute în această epocă s-ar fi datorit exclusiv apariției naționalismului, este rezultatul unei abordări reducționiste, care poate duce, prin simplificarea excesivă la nerecunoașterea factorilor esențiali. Făcând abstracție de explicările date, relațiile interetnice din Austro-Ungaria ofereau o imagine extrem de confuză, care se limpezea apreciabil dacă se

neglija Ungaria. În acest caz, încheierea unor acorduri valabile se situa cel puțin în zona posibilului.

Înainte de a mă limita la situația din Bucovina, mai trebuie să intercalez unele considerații generale despre Ausgleich-uri.

Se postula și se mai postulează și astăzi că Ausgleich-urile, de orice fel ar fi, ar contribui hotărâtor la stabilizarea unui mare imperiu multiethnic. Analiza și realitatea arată mai degrabă contrariul. Tensiunile dinlăuntrul unei țări se descarcă cel mai adeseori prin conflicte, separate în spațiu și timp, între un număr limitat de membri a două grupări diferite. Cu cât, într-un sat, de pildă, cele două grupări sunt mai intim amestecate în spațiu, cu atât mai rar certurile ajung la forme violente și simțul de comunitate se restabilește mai curând. Între locuitorii unui oraș mare, în care cele două grupări etnice trăiesc în cartiere strict separate, de exemplu de un râu, ca la Saraievo, ciocnirile, odată apărute, nu încetează și devin tot mai sângeroase, orașul devine în întregime de nelocuit și se scindează în două orașe separate de dușmănie. Încercări exterioare bine intenționate de a restabili prin forță fosta transparență în amândouă sensurile și pentru amândouă grupările, a liniei de separare după ce ordinea a fost reintrodusă, duc la creșterea simțului de separare dintre ele, căci această linie devine, din una abstractă, o graniță veritabilă, păzită de grăniceri ai unei armate străine și de vameși. În principiu, șansele de restabilire a unei conviețuiri pașnice sunt bune, dar odată întâmplate și acutizate, conflictele lasă întotdeauna cicatrice vizibile, care dispar abia la generațiile viitoare. Într-adevăr, lumea noastră nu duce lipsă de exemple ale unor astfel de evenimente. Astfel, în statele din sudul Statelor Unite ale Americii, se mai arborează steagul Confederației și chiar Ku-Klux-Klan-ul se mai face remarcat.

Dar ce au de a face toate acestea cu Ausgleich-urile din Austria?

Să analizăm mai întâi primul și cel mai amplu Ausgleich, cel austro-ungar din 1867. Revoluția din 1848 a fost zdrobită, dar nu fără ajutor din partea Rusiei și a rezistenței românești. Două încercări de înțelegere austro-ungară au eșuat. Dar și Austria era vizibil slăbită de pe urma mai multor bătălii și războaie pierdute. Bazat pe un compromis, a luat naștere o structură statală extrem de complicată, denumită *Monarhia austro-ungară*, în care două țări, aproape echivalente, legate printr-un domnitor comun, se obligau să funcționeze în bună înțelegere și să ierte, și să uite neînțelegerile dușmănoase din 1848. Dar buna înțelegere nu s-a realizat, iar ura ungarilor nu era nicidecum potolită, deși la încheierea acordului amândouă părțile trebuieră să cedeze câte ceva, justificând în acest fel denumirea de *Ausgleich*.

Între cele două componente al Monarhiei bicefale fuseseră prevăzute întâlniri periodice, dar la fiecare întâlnire frecuşurile se înteteau. Se ajunse până acolo ca politicienii unguri, mai ales nobilii și latifundiarrii, să pretindă o oștire unguerească separată și numai intervenția personală a împăratului – „Nu, oștirea mea este și va rămâne așa cum a fost, comună și unitară!” – a împiedicat această transformare. Nu numai imperiul, dar și perechea imperială era divizată, împărțea Elisabeta fiind partizana nobilimii ungare, elegantă și cavalierească.

Stilul de guvernare mai relaxat și mai tolerant al Austriei cisleithane se abătea și el tot mai evident de regimul sever, dușmănos față de minoritățile, din Ungaria, care voia să deznaționalizeze complet toate minoritățile etnice, inclusiv pe cea a germanilor care trăiau înlăuntrul ei, ceea ce a continuat chiar și în timpul primului război mondial. Ce să mai vorbim de patrioții unguri radicali, care au întreprins în această epocă câteva atentate nereușite la viața primului ministru, contele Tisza Istvan, mare apărător al dualismului și prieten intim al împăratului Franz Josef, atentate, cărora le-a căzut victimă până la urmă, după prăbușirea monarhiei habsburgice, la sfârșitul anului 1918.

Cel ce urmărește mai de aproape atitudinea guvernului și a comandamentului armatei ungare în cursul primului război mondial poate recunoaște ușor că victoria Puterilor Centrale nu le stătea deloc la inimă. Când, la cererea comandamentului armatei austriece țărani bucovineni au fost deportați spre România, atunci încă neutră, peste Ungaria, în Tirol, împreună cu vitele lor, pentru a pune în fața trupelor rusești invadatoare o țară pustie, așa cum rușii îl obligaseră pe Napoleon să se retragă, căile ferate ungare au refuzat să le pună la dispoziție vagoane pentru vite. Transportul s-a efectuat abia după ce țărani își vânduseră vitele pe prețuri de batjocură. Tatăl meu, care se ocupa atunci de refugiații bucovineni, a pus în Parlamentul austriac întrebarea, dacă Ungaria luptă de partea Austriei sau nu.

Astfel s-a manifestat Ausgleich-ul austro-ungar după vreo 50 de ani. Prin refuzul ei de a se ralia în octombrie 1918 propunerii tardive a împăratului Carol I de federalizare a Austro-Ungariei, ea a renunțat de bună voie la propriul ei vis al unei Ungarii Mari, uninaționale.

În continuare, mă voi ocupa de următoarele două eforturi de a realiza alte acorduri asemănătoare, când voi ajunge să vorbesc despre Ausgleich-ul bucovinean. Despre acordul germano-ceh, boemo-morav, eșuat, am spus puținul necesar; trebuie totuși să adaug numai că el n-a reușit exclusiv din motive lingvistice, ci și din cauza marilor pretenții politice ale cehilor, care depășeau chiar pe cele acordate ungurilor în 1867.

Ausgleich-ul bucovinean a luat naștere, cum se știe, din inițiativa juristului și economistului român, înalt calificat, credincios sută la sută Austriei, Aurel Onciul. El renunță pe la 1900 la cariera sa politică în serviciul guvernului morav, din cauza prevederilor lingvistice impuse funcționarilor ce activau în Moravia, dar la care s-a renunțat ulterior, și deveni curând în Landul său de origine o figură politică importantă, ca șef al unui partid cu mari succese electorale, care ocupa neîntrerupt, între 1902 și 1918, locurile de deputat în Dieta Țării și în Camera Imperială. Prin manevre politice abile, el reuși să treacă prin Dietă, cu sprijinul tuturor deputaților români și a numeroși reprezentanți ai altor naționalități, un sistem electoral larg și democratic, aplicabil pentru Dieta Bucovinei, care n-a fost însă promulgat de împărat, întrucât principiile sale trebuiau adaptate întregului imperiu.

Alegerile pentru Dieta Țării și Camera Imperială care au urmat s-au desfășurat într-un sistem similar cu cel votat anterior în Bucovina, și au dus, în ciuda varietății etnice deosebit de mari a populației ei, la un Ausgleich admirat de multă lume. Singura sa aplicare se referea la *separarea* candidaților și alegătorilor în 5 corpuri închise, care corespundeau celor 5 etnii mai numeroase ale ducatului: ruteni, români, germani, evrei și polonezi. Membrii celorlalte etnii au fost repartizați la corpurile electorale cele mai apropiate din punct de vedere etnic sau confesional. Numărul candidaților de care dispunea fiecare corp electoral era adaptat, pe cât posibil, numărului de alegători. Firește un român nu putea vota pentru sau contra unui candidat german. Acest sistem electoral a fost votat de Dietă în ultimul moment al existenței ei. Cu adevărat mulțumiți nu erau decât evreii, care fuseseră până atunci considerați ca germani din cauza limbii lor populare, idișul, și erau considerați acum ca o etnie separată.

Din punct de vedere tehnic, noul sistem electoral se dovedi neașteptat de eficient în 1910, datorită renumitei birocrății austriece. Semne de nemulțumire apărură imediat după alegeri; ele întârziară inaugurarea Dietei nou alese cu mai mult de un an. Fruntașul integru și stimat al românilor, Iancu Flondor, se retrase din viața politică, iar în octombrie 1918, când Monarhia bicefală se fărâmița, Ausgleich-ul bucovinean ar fi dus, la o analiză mai atentă, oricât de paradoxal ar părea, mai degrabă la o scindare a Bucovinei. Datorită separării politice dintre

români și ruteni introdusă de Ausgleich, simțul de comunitate fusese apreciabil slăbit. Fiecare grupare etnică urmă drumul său propriu, deosebit. Românii, prea slabi pentru a-și impune singuri voința și judecând bine situația, se adresară aliatului lor firesc, România, acum învingătoare, care dispunea singură în regiune de o armată bine înarmată, disciplinată și călită în luptă. Rutenii pusese războiul la comandă unui arhiduce austriac lipsit de experiență, probabil cea mai mare eroare care se putea comite atunci. Astfel Ausgleich-ul bucovinean a împiedicat într-adevăr scindarea Bucovinei, ușurând realipirea ei integrală la România, dar, iarăși paradoxal, nu din cauza nerealizării înțelegerii între români și ruteni, ci, dimpotrivă, din cauza introducerii în mentalitatea grupărilor etnice a ideii separării, care se denumește adeseori în mod greșit naționalism.

Firește, despre o contribuție a acestui Ausgleich bucovinean extrem de limitat din punct de vedere politic, spațial și numeric și, în general, al complexității și al anvergurii sale, la salvarea imperiului austriac poate fi tot atât de puțin vorba, ca și despre o contribuție marcată la prăbușirea sa din cauza nerespectării prevederilor sale, care priveau doar sistemul electoral și nu puteau fi comparate cu multilateralitatea și raza de acțiune a Ausgleich-ului austro-ungar.

Dar acest cuvânt magic nu și-a pierdut nici astăzi forța, deși în acest din urmă caz s-a dovedit a fi o *iluzie fără viitor*. Celălalt cuvânt magic cu care vom avea de-a face de acum înainte este *Bucovina*. Oficial ea nu mai există. Fragmentele ei, întrucâtva amplificate, au căpătat în Ucraina și în Bucovina denumiri legate de capitalele lor. Și totuși noi ne simțim aici, în ciuda unei separări de peste 50 de ani, ca membri ai unei comunități. Îndeosebi diaspora bucovineană se mândrește cu Bucovina austriacă, pașnică, înfloritoare, în care 11 naționalități conviețuiau în deplină armonie, fericiți și îndestulați, sub dinastia de Habsburg. Aceasta este o idilă exagerată, născută din nostalgie și nu poți interzice nimănui să se delecteze cu ea.

Ceea ce, cel puțin mie, mi se pare îngrijorător este că există oameni de bună credință care cred sincer că, datorită încheierii reușite a unui Ausgleich, Bucovina austriacă, pașnică și multietică, ar putea servi într-adevăr drept model Europei în construcție. În primul rând acest acord nu era decât o reformă electorală bazată, din păcate, pe separări interetnice și nu pe colaborare interetnică, un domeniu în care Europa nu are nevoie de sfaturi. În al doilea rând, Bucovina n-a fost o țară a *înțelegerii* reciproce, ci a *toleranței* reciproce, care exista încă pe atunci, când ea nu se chema Bucovina. Toleranța domnea în lăuntrul unei populații rare, care prin îndeletnicirile ei – creșterea vitelor, agricultura, apicultura, grădinaritul, prelucrarea lemnului și a pietrei și altele, asemenea și modul simplu de viață – nu era înclinată spre război și cuceriri sau spre certuri între vecinii depărtați unii de alții în satele răsfirate.

Pentru a termina prelegerea mea, mai am nevoie de o scurtă privire în urmă.

După 1862, când Bucovina autonomă face progrese rapide în toate domeniile, ea se prefăcu, în ciuda micimii sale, într-un giuvaier al Austriei. Posesiunea ei punea un zăvor în calea Rusiei care înainta către Bosfor. Ea lega prin drumuri ușor practicabile pantele sudice cu cele nordice ale Carpaților păduroși. Bogată în lemn de construcție și de foc, în sare și minereuri cu conținut de mangan; bogată în ogoare neobișnuit de fertile și în pășuni grase, ea furniza din belșug materii prime ieftine, alimente vegetale și animale, obținute prin munca micilor proprietari de pământ și a țăranilor liberi, al căror sol provenea din bogățiile mănăstirilor ortodoxe expropriate. Deși extrem de conservatoare, dar tolerantă față de alte credințe, fără ruguri pentrueretici sau vrăjitoare, Biserica ortodoxă nu avea tendințe de dominație suprastatală sau universală. Bărbații, deși curajoși și robuști, detestau

disciplina de tip militar și, de aceea, și serviciul militar. Creșterea cailor se făcea sub control militar și corespundea în timpul acela unei producții de tancuri.

Pe scurt, Austria avea tot interesul să țină Bucovina în afara teatrelor de război și lucrul acesta s-a și întâmplat chiar atunci când Austria se afla în stare de război cu Turcia în Principatele Dunărene. Acest fapt a contribuit în mod esențial la mentalitatea pașnică a populației Bucovinei. Același lucru este valabil și pentru birocrăția și jurisdicția incoruptibilă și eficientă a Austriei.

Cum am spus mai înainte, problema tensiunilor interetnice a fost, ce-i drept, rezolvată în aparență superficial și numai formal. Metodele folosite au întărit mentalitatea separatistă. Privită din afară, Bucovina merită cu oarecare dreptate porecla de *Elveție de răsărit*. Ceea ce ea n-a meritat nici în epoca de care ne-am ocupat aici, și în nici un caz acum, de *Mică Europă*. Există pe atunci și a dispărut demult doar o mică mișcare paneuropeană condusă de baronul Capri. Arareori au existat partide politice care să nu fi fost scindate etnic sau ideologic. La români găsim tineri democrați și bătrâni conservatori, precum și daco-români și austrofilii convinși, care erau ba aliați, ba în conflict; existau trei partide social-democrate, – român, ucrainean și evreiesc –, care formau un partid social-democrat comun, în care nu se ducea lipsă de tensiuni; la ucraineni găseai naționaliști, ruteni filo-austrieci și ruși vechi; iar printre evrei găseai habotnici, hasizi, sioniști și asimilați, toți învrăbiți. Până aici lucrurile erau oarecum normale pentru o democrație tânără într-o țară cu o populație pestriță.

Neeuropean era faptul că cei mai mulți oameni, atât cei de sus, cât și cei de jos, evitau contactul cu cei ce gândeau sau simțeau în alt fel; iar dacă contactul avea loc, nu se întâmpla să se încreadă unul în celălalt sau să încerce să-i înțeleagă punctul de vedere. Aceasta era atunci mentalitatea și că nu era europeană o dovedesc evenimentele din octombrie–noiembrie 1918.

Cei vreo 80 de ani tragici care s-au scurs de atunci, n-au ameliorat situația, ci au înrăutățit-o considerabil. Germanii, polonezii și evreii au dispărut aproape complet din fostul spațiu bucovinean și, în primul rând, există o graniță trasată de Stalin cu acordul lui Hitler, bine păzită, care trebuia să-i separe pe ucraineni de români, făcându-i cetățeni ai unui mare imperiu multinațional. Germanii, respectiv polonezii și evreii bucovineni trăiesc acum mai ales în Germania, Polonia și Israel. Alți bucovineni de toate naționalitățile, fără deosebire, sunt răspândiți în toată lumea. Mai problematică este situația relativ numeroșilor români și a așa-zisilor moldoveni care trăiesc la nordul graniței și aceea a mai puțin numeroșilor ucraineni care trăiesc la sud de ea.

Cum îndeosebi românii sunt destul de numeroși și locuiesc destul de compact pentru a se prezenta ca o grupare etnică, aunci conform mentalităților actuale, ei sunt percepuți ca un corp străin și asupra lor se concentrează antipatia și chiar ura împotriva celui diferit de tine însuși. Și ce nenorociri poate genera acest fel de sentiment am putut vedea din plin. Nu trebuie decât să înșir numele câtorva perechi de națiuni europene: sârbii și bosniacii; spaniolii și bascii; francezii și corsicanii; grecii și valahii; slovacii și țigani; germanii și turcii; și cu nu prea mult timp în urmă germanii și evreii sau rușii și ucrainenii și românii din Bucovina.

Pentru toți românii și probabil o parte din ucraineni cuvintele magice *Uniunea Europeană* vor fi acelea care ne vor elibera deodată de toate dificultățile și de toate grijile.

Să stabilim mai întâi că în Europa există o singură țară care îndeplinește toate condițiile necesare pentru a intra în UE, dar nu face parte din ea; aceasta este fără exagerare Elveția. Ea este săracă în bogății naturale, bogată în libertăți raționale, locuită de oameni harnici de trei naționalități diferite, care trăiesc alături în

deplină înțelegere reciprocă, liniștiți, pașnici și îndestulați. Atât Europa, cât și noi ar trebui să studiem cu atenție acest sistem.

Vreau să avertizez pe cei interesați să nu considere chiar Bucovina austriacă și Ausgleich-ul bucovinean drept un model pentru o nouă Uniune Europeană. Atât noi, cât și Uniunea ar trebui să învețe din soarta ei, ce ar trebui să evite și pe ce să clădească. Dacă vrem să găsim un model demn de imitat, care a funcționat aproape perfect timp de mai mult de trei secole în sud-estul Europei, aproape de Balcani, aș recomanda Banatul.

El este locuit de patru grupări etnice, numeric comparabile. Sârbii și românii sunt autohtoni, ungurii și germanii au imigrat mai târziu. Ei locuiesc în mici insule neregulat împrăștiate, dar izolate. Cele patru grupări etnice au rămas politic, lingvistic și cultural complet separate. După primul război mondial, Banatul a fost împărțit pașnic în două părți adiacente între Serbia și România printr-o graniță mai mult sau mai puțin etnică, deși în Austro-Ungaria se mai conta pe posibilitatea că se va ajunge cu această ocazie între cele două state victorioase de rangul doi la stare de război. La soluția pașnică s-a ajuns datorită faptului că relațiile la nivel statal între sârbi și români au fost strânse și armonioase timp de multe secole, precum și că respectivele familii regale erau încuscite. Numai comuniștii sovietici au reușit pe timpul lui Tito să-i învrăjbească temporar. Și acum lucrul s-a întâmplat din nou după intervenția armată în Kosovo, și inamicii lui Miloșevici se refugiază în Banatul românesc.

Între cele patru grupări etnice din Banat n-au existat și nu există tensiuni sau conflicte. Acolo unde sunt în minoritate, ele se bucură de toate drepturile cuvenite. Bune sunt și relațiile culturale interetnice. Nu departe în josul Dunării și la sud de ea, pe Valea Timocului, deci, de asemenea, în Serbia, trăiesc, sub numele de vlahi, multe mii de români, complet lipsiți de drepturi de grupare etnică, care vorbesc, din lipsa de învățământ în limba lor, un grai arhaic, lipsit de gramatică și greu inteligibil. În amândouă cazurile este vorba de aceleași state, și de aceleași naționalități, dar de mentalități diferite.

Dacă și noi, bucovinenii, vrem să fim europeni veritabili, trebuie să comutăm, nu numai oficial și superficial, predispoziția în fond pașnică a populației autohtone și imigrate de la xenofobie și ură la înțelegere și conlucrare, fără a renunța la sentimentul național. Nu ajunge să interzicem și chiar să pedepsim acte reprobabile ca arderea steagului național al unui stat vecin și simbolul etnic al unei grupări etnice conlocuitoare sau profanarea unor morminte prevăzute cu inscripții într-o limbă necunoscută. Oamenii trebuie educați să se îngreșeze la vederea unor astfel de procedee. De fapt aceasta nu înseamnă decât să ne autoeducăm în sensul moralei creștine. La această concluzie am ajuns în mod neașteptat, după ce meditaseram asupra tuturor celor scrise anterior.

Deoarece mă îndoiesc că voi mai fi în stare să pot participa la viitoarea noastră întâlnire de acest fel, vreau să-mi iau rămas-bun de la domniile voastre și să doresc generațiilor viitoare să poată trăi pașnic, îndestulați și în bună înțelegere, cum se povestește că ar fi fost cândva în toată Bucovina.

SUMMARY

The study signed by Academician Radu Grigorovici is a lecture held at the 12th International Session of scientific dissertations on *Political, Social, Cultural and*

Economic Processes in Bukovina between 1861–1918: edifying aspects for a unitary Europe?, that took place in Bukovina in 2000.

Starting from the meaning of the word *Ausgleich*, adding to it all the connotations acquired in the course of time, the author surveys Bukovina's political status beginning with 1867, and rigorously points out the stages marked by the two World Wars. Last but not least, he draws extremely interesting conclusions regards the perspectives for European integration, a punctual issue of contemporary world politics.

EVOLUȚIA COMUNITĂȚII POLONE DIN ROMÂNIA, 1919–1926

Florin Anghel

Constanța

1.1. SCURT ISTORIC ȘI PREZENTARE

Imediat după anexarea nordului Moldovei (Bucovina) la Austria, autoritățile de la Viena au efectuat un recensământ (în 1777) care dădea următoarele rezultate: dintr-un total de 84 514 locuitori, 54 284 erau români (64,23%); 17 125 (20,26%) erau ruteni/ucraineni; 5 975 (7,06%) huțuli; 2 655 (3,14%) – țigani; 2 425 (2,86%) – evrei; 1 665 (1,26%) – ruși, și 460 (0,54%) – poloni¹.

Istoriografia polonă nu a căzut încă de acord asupra momentului cronologic la care a început colonizarea în Bucovina a populației de origine polonă (în special din Galiția, Spis, Orawa și Polonia Mică). Un tabel întocmit de autoritățile austriece la 1800, referitor la coloniști, relevă că în Bucovina se stabiliseră familii polone încă din 1790–1793². Alte date au în vedere anul 1803 când familii de coloniști poloni au înființat câteva sate în jurul Cernăuțiului (Caliceanca, Tereblecea, Crăsnișoara Veche)³. Documente până acum inedite avansează anul 1805 drept început, momentul în care familii de munteni (agricultori și păstori) din regiunea Spisului (zonă muntoasă, la frontiera dintre Polonia, Cehia și Slovacia) s-au așezat în Solonețul Nou, Pleșa, Poiana Micului, Hliboca, Tereblecea, Laurenca, Davideni și Crăsnișoara Veche⁴. Noi credem, pe baza documentației pe care am avut-o la îndemână, că această colonizare a polonilor în Bucovina a început imediat după a treia împărțire a Poloniei (1795) când civili și militari s-au refugiat fie în jurul Cernăuțiului, fie în Principatul Moldovei (Dorohoi, Botoșani, Iași, Focșani)⁵.

Înfrângerea revoluțiilor polone din 1831 și 1863 a consemnat, în Bucovina, Moldova și chiar Muntenia, alte importante valuri de emigrație. Comunități polone importante au luat ființă în urma acestor evenimente: Suceava (locuitorii proveneau din zona orașului Rzeszów)⁶ și Cacica⁷ (din zona muntoasă Spis – Orawa).

Conform recensământului austriac din 1870–1871, în Bucovina se regăseau 2 472 locuitori de origine polonă⁸ (o creștere oarecum redusă, comparativ cu sfârșitul secolului al XVIII-lea). Principala caracteristică a acestor comunități era un grad înalt de școlarizare, explicația regăsindu-se în faptul că procentul celor care locuiau în orașe și târguri era net superior sătenilor, dar și, nu în ultimul rând, eforturilor continue ale Bisericii catolice în această direcție⁹. Primele școli polone în

spațiul românesc au fost consemnate în Poiana Micului (1850) și Solonețul Nou (1870)¹⁰.

Amplele lucrări de construire și modernizare a infrastructurii și economiei românești, promovate de guvernele domnitorului Alexandru Ioan Cuza, au constituit, de asemenea, unul din motivele creșterii spectaculoase a numărului de poloni din România; cel mai concludent exemplu este acela reprezentat de construirea căii ferate Lwów – Cernăuți – Iași¹¹, cu muncitori, tehnicieni și ingineri de origine polonă, în cea mai mare parte.

Nivelul ridicat al educației în rândul polonilor bucovineni a favorizat apariția a numeroase societăți și asociații culturale, sportive, de lectură, cu menirea de a întări coeziunea etnico-religioasă și de a promova valorile naționale (limba și istoria cu precădere). Primele astfel de instituții au luat ființă în 1869, la Cernăuți (Asociația de ajutor frățesc a polonilor)¹² și la București („Czytelnia Polska” / „Asociația polonă de lectură”)¹³. Alte asociații au mai luat ființă în târgurile și comunele bucovinene, la Iași, Pașcani, Botoșani, Galați, Suceava.

La 1880 a debutat și gazetăria polonă bucovineană la Cernăuți: prima publicație a fost revista umoristică „Osa”, urmată de bilunarul „Przedświt”, editat de Józef Hieronim Rychter și Alfred Stehlik. Tot acum au apărut și săptămânalele politice „Gazeta Polska” și „Przegląd Czernowiecki” care din 1882 s-au unit în hebdomadarul „Gazeta Polska”¹⁴.

La 1910, când administrația vieneză a organizat ultimul ei recensământ oficial, din cei 794 929 locuitori ai Bucovinei, 36 210 erau vorbitori de limbă polonă¹⁵. La această dată, un secol de la înființare, comunitatea era deja închegată, cu anumite tradiții istorice și culturale amplificate în utimele trei decenii ale secolului XIX, cu o identitate religioasă, lingvistică și economică, influențată deopotrivă de capitala Galiției, Lwów, de Cracovia și Viena.

Crearea statului național unitar român și renașterea Poloniei, la sfârșitul primului război mondial, au fost două procese simultane rezultante ale aceleiași evoluții geopolitice: dispariția Dublei Monarhii și a Rusiei țariste. Trebuie amintit că, la ședința Consiliului Național Român din Bucovina, din 15/28 noiembrie 1918, polonii au fost singurii dintre reprezentanții minorităților care au votat fără rezerve Unirea Bucovinei cu România (germanii au acceptat doar cu condiția Unirii Transilvaniei și Banatului cu Țara). Un martor la eveniment, istoricul și omul de cultură Grigore Nandriș, își amintea, două decenii mai târziu, că „reprezentanții poloni au fost în repetate rânduri obiectul unor vii aclamații”¹⁶. Declarația de aderare la actul Unirii – pe care o prezentăm integral în anexe – a fost prezentată de o delegație condusă de dr. Stanisław Kwiatkowski, din care mai făceau parte Emil Kamiński, dr. Edmund Wicentowicz, Bazyl Duzinkiewicz, Leopold Schweiger și Władysław Pospisiz¹⁷. „Polonii bucovineni – se scrie în Declarația amintită – salută călduros ziua sfântă a învierii statului român” și recunosc pe deplin „drepturile imprescriptibile ale poporului român” asupra Bucovinei¹⁸. În același mod, anterior, delegatul polonilor din Basarabia în Sfatul Țării, Feliks Duskewicz, a votat pentru Unirea cu Țara, convins fiind că punctul 6 al Declarației oficiale a Sfatului Țării de Unire cu România („respectarea drepturilor minorităților din Basarabia”)¹⁹ va fi respectat întocmai.

Câți poloni trăiau în România Mare? Nu știm exact și nu am putut ajunge la o concordanță, deoarece sursele studiate avansează cifre total diferite. Conform recensământului oficial din decembrie 1930, se regăsesc 48 310 persoane declarate poloneze după neam, dar după limba vorbită, polona, numărul scade la 38 265²⁰. Pentru anii '20, cifrele cu care operează partea polonă sunt necredibile din punct de vedere științific. „Gazeta Polska” din Cernăuți, în vara anului 1924, avansa un

număr de 80 000 poloni²¹. La solicitarea Ministerului polon de Externe, în anul 1928 consulatele poloneze din România au fost obligate să facă un recensământ asupra vorbitorilor de limbă polonă; din datele noastre, el a cuprins, din nefericire, și pe cetățenii poloni aflați în România la lucru sau la studii. În custodia Consulatului din Cernăuți se aflau 40 000 persoane, în a celui din Chișinău – 13 000, în a celui din București – 5 000 iar în a celui din Galați – 2 000 persoane (un total de 60 000)²². Doi ani mai târziu, în 1930, o altă anchetă a Ministerului polon de Externe, stabilea o altă cifră: 70 000 persoane²³. Un diplomat aflat în post la București, viceconsulul Roman Huzarski, în urma unei anchete pe teren, contrazicea datele cu care operau oficialii de la Varșovia. Huzarski arăta că în regiunea capitalei României se găseau cel mult 4 000 poloni (și nu 5 000 cât fusese anunțat), din care doar 1 400 dețineau practic cetățenia română²⁴; probabil că și pentru celelalte consulat situația era asemănătoare, cu excepția Cernăuțiului. Datele instituțiilor școlare polone, pentru sfârșitul anilor '20, devin și ele neoperative de vreme ce erau semnalați 83 000 poloni²⁵. La fel de contradictorii sunt cifrele și pentru Basarabia: în 1897, provincia număra 11 700 poloni, pentru ca, în 1929, să fie semnalate numai 8 000 persoane (incredibil, dar la Cetatea Albă, unde exista dinainte de 1914 o puternică asociație polonă, la 1929 erau semnalati doar 72 poloni!)²⁶

1.2. DIFERENDE POLITICE PRIVIND STATUTUL MINORITĂȚII POLONE DIN ROMÂNIA, 1919–1926

În afara Bucovinei, comunitățile polone erau rare și compuse din puțini membri. În Transilvania și Banat, numărul polonilor trecea puțin peste 2 000 și era configurată o aglomerare mai mare în zona Petroșani – Lupeni unde administrația austro-ungară a așezat familii de mineri din Silezia. Alte concentrări mai sunt semnalate la Mediaș și Turda (aproape 300 de persoane, sticlari aduși în ultimul deceniu al secolului XIX din Polonia Mică), Reșița (aproape 1 000 persoane, fără excepție lucrători în industria metalurgică), Ineu (120 persoane, lucrători în industria mobilei)²⁷, Cluj, Timișoara, Arad. În Vechiul Regat, cele mai reprezentative comunități erau pe valea Prahovei (Brazi, Buștenari, Câmpina, Ploiești, petroliști și sticlari, peste 300 persoane), Pitești (75 persoane)²⁸, București (1 400 – 1 600 persoane), Iași, Pașcani, Suceava.

Așa cum reiese din statistici, polonii din România se împărțeau în cel puțin două categorii esențiale: este vorba, în primul rând, de *minoritatea polonă* din Bucovina, Basarabia și, în foarte mică măsură, din Transilvania și Vechiul Regat, populație cu o tradiție deja seculară pe aceste teritorii și caracterizată printr-o organizare eficientă în ceea ce privește instituțiile fundamentale (școală, Biserică, asociații, societăți etc.). În al doilea rând, existau diferite *comunități* de poloni, în special în Muntenia, cu o vechime foarte mică, oameni veniți, în general, după un câștig mai bun și o viață mai decentă și care, cei mai mulți, rămăneau o perioadă îndelungată sau definitiv. Aceste comunități, puțin numeroase, erau insuficient structurate și nu prezintă, de aceea, subiectul analizei de față.

Dat fiind numărul restrâns de cetățeni – alegători (oricum, sub 50 000), polonii au beneficiat, în timpul României Mari, de doar două mandate de parla-

mentar: unul în 1919, în primul Parlament de după Unire (dr. Stanisław Kwiatkowski), și al doilea, douăzeci de ani mai târziu, în 1939–1940 – senatorul Tytus Czerkawski, la acea dată singurul parlamentar polon activ din Europa.

Ca și alte grupuri etnice favorizate de către Dubla Monarhie (un fapt evident pentru polonii din Galiția), polonii din Bucovina și Basarabia au recepționat noua administrație românească cu rezerve. Aceasta în ciuda raporturilor oficiale bilaterale, precum și a atitudinii și asigurărilor date de către liderii poloni bucovineni. Imediat după Unire, prin consulatele rapid înființate de la Cernăuți și Chișinău, prin legația de la București, Ministerul polon de Externe era asediat cu plângeri, proteste, memorii față de „neglijențele”, „reaua voință” sau „ostilitatea” românilor. După modelul optanților maghiari, un număr de proprietari mari poloni din Basarabia au acuzat statul român de incapacitatea de a rezolva problemele minorităților și s-a pus, în permanență, chestiunea despăgubirilor materiale și morale pentru întreaga comunitate polonă dintre Prut și Nistru.

În Basarabia, chiar la sfârșitul anului 1919 se constată o înăsprire accentuată a raporturilor bilaterale, atât la nivel oficial, cât și în ceea ce privește legăturile majoritate–minoritate. Trebuie amintit, în mod necesar, că tensiunea româno-polonă din teritoriul dintre Prut și Nistru a luat amploare tocmai în momentele în care România era obligată să facă față unor provocări majore la adresa statalității ei și a statu-quo-ului emanat de acțiunile plebiscitare din 1918 și tratatele de pace din 1919. În mod oficial, în toamna anului 1919, România era acuzată de la Varșovia că împiedică înființarea de organizații culturale polone în Basarabia și că punctul 6 al Declarației de unire a provinciei cu România devenise, astfel, caduc²⁹. Articolul se referea la drepturile egale ale minorităților cu majoritatea iar acuzația era deosebit de gravă în condițiile în care Rusia sovietică nu numai că nu recunoscuse Unirea dar acționa pe plan militar pentru ocuparea provinciei iar statele occidentale erau în expectativă. Continuând acuzațiile oficiale, consulul polon de la Chișinău, W. Cybiński, trimitea legației de la București, la 10 octombrie 1919, un lung raport în care cerea „intervenție politică imediată” pentru oprirea „expropriilor bisericilor polone din Basarabia – Chișinău, Bălți, Orhei, Tighina, Soroca, Ismail, Hotin, Crasna”. Mai mult, consulul polon cerea guvernului român să-și asume responsabilitatea salarizării tuturor funcționarilor comunității³⁰.

Mult mai grav, incitată de liderii poloni din Basarabia, legația de la București – cu asentimentul Ministerului de Externe de la Varșovia – a acuzat statul român, la 10 decembrie 1919, prin intermediul unei note verbale trimise Ministerului român de Externe de *ocuparea Basarabiei de către trupele române*³¹ (subl. n.). În acest context – oarecum minor, referindu-se la incapacitatea materială de moment a guvernului român de a asigura reparația și plata unor instituții de cult și de învățământ – guvernul polon a declanșat, în presa internațională (în special în cea de limbă engleză), o amplă dezbatere asupra situației locuitorilor neromâni din Basarabia. Pornind de la starea bisericilor polone de la Hotin, Lipcani și Soroca, distruse în timpul războiului și nu de către trupele române, Varșovia și reprezentanții lobby-ului polon de peste Ocean au acuzat violent statul român de nerespectare a angajamentelor internaționale, de „barbarism” și „incapacitate”, și au solicitat fie despăgubiri materiale exagerate, fie, chiar, drept de extrateritorialitate pentru acele instituții polone pe care statul român nu le putea întreține. În statul american New York, în 1920–1921, la inițiativa oficialilor poloni, România a fost acuzată în repetate rânduri de „genocid”, „decizii eronate”, „românizare forțată”, în ceea ce privește politica guvernamentală față de minorități³². Evident, aceste acuzații se adăugau celor promovate cu insistență și perseverență de către Ungaria și exilul maghiar.

În plan bilateral, legat de statutul minorității polone, după semnarea convențiilor de alianță din 3 martie 1921, Polonia a acuzat – în plan oficial și mediatic – statul român de „control strict și silit asupra școlilor și fondurilor școlare”³³, că nu respectă sărbătorile religioase oficiale catolice, că nu dispune de un serviciu de asistență socială performant. Un raport consular polon, din 6 noiembrie 1926, informa Varșovia că „asistența socială a muncitorilor poloni de pe valea Prahovei este doar teoretică; în practică, inspectorii nu fac altceva decât să respecte interesele fabricanților și ale firmei”³⁴.

Cele mai grave tensiuni în problema minorității polone din România au avut drept cauză sistemul școlar în limba polonă, cu precădere din Bucovina. Imediat după Unire, în întreaga provincie exista o rețea densă de școli primare și gimnazii polone în sate și orașe, precum și un liceu polon la Cernăuți (aceeași situație era valabilă și pentru ucrainenii, germanii și evreii). Astfel, la 1921/1922, școli primare polone cu peste 200 elevi funcționau la Coțmani, Sadagura, Zastavna și Cernăuți³⁵.

Situația din noile teritorii, imediat după Unire, solicita un comportament deopotrivă hotărât la adresa nenumăratelor provocări militare și teroriste de pe teritoriile statelor vecine sau din partea unor reprezentanți ai minorităților și, de asemenea, de protejare atât a populației românești (solicitată de tensiunile la care a fost supusă) și a specificului național al fiecărei minorități. Dincolo de dreptul legitim al minoritarului de a se instrui, vorbi, judeca și trăi în spiritul național propriu, statul român s-a confruntat cu o situație cel puțin inedită: incapacitatea structurilor administrative locale (dominate de cetățeni de origine evreiască, polonă, germană și ucraineană în cazul Bucovinei) de a folosi și, deci, de a stabili o legătură în limba română, oficială. Autoritățile școlare române, într-o inspecție în Bucovina în 1922, relatau că, pentru comunele polone (cum ar fi Pleșa, Poiana Micului, Solonețul Nou), „se impune să se numească un învățător român care să preia dirigenția școlii și să predea limba română și apoi să organizeze cursuri libere de limba română pentru populație”³⁶. Numai așa, conchidea raportul, șansele minoritarilor de a ieși din izolare și de a se integra în noul stat puteau deveni viabile.

Soarta liceului polon din Cernăuți a fost decisă în 1925 de către ministrul pentru Bucovina, Ion Nistor, din cauza repetatelor și insolentelor intervenții ale Consulatului din localitate în problemele pregătirii didactice și a politicii de personal, de regulă fără consultarea autorităților școlare române. Măsura – discutabilă dacă ținem seama că germanii, ucrainenii și evreii și-au păstrat învățământul liceal la Cernăuți – a provocat o furibundă campanie de presă în Polonia (în „Rzeczpospolita” și „Illustrowany Kurier Codzienny”) împotriva lui Nistor, a guvernului liberal și chiar a statului român. Este drept că, încă la 28 mai 1922, într-un raport adresat Ministerului român de Externe, noul ministru pentru Bucovina a deplâns, în contextul amenințărilor permanente venite din partea anumitor grupuri de minoritari bucovineni (ucraineni și evreii, în special), „situația privilegiată” în care se găseau polonii, în sensul că „o mână de polonezi se bucură de atâta vreme de o situație privilegiată fără nici o îndreptățire”³⁷. La această măsură, oficiosul guvernului polon, „Rzeczpospolita”, a declanșat o amplă campanie mediatică prin care cerea reclamarea statutului român la Societatea Națiunilor, sprijinirea financiară și politică de către Polonia a Partidului Poporului condus de generalul Alexandru Averescu, difuzarea cererilor Ungariei și minorității maghiare din Transilvania față de statul român. Ion Nistor, personal, era atacat și „demascat” drept „trădător”, „comunist”, „spion” rus sau german³⁸.

Conjugarea eforturilor politice polone, ale Consulatului din Cernăuți și ale liderilor poloni din Bucovina împotriva intențiilor guvernului de la București de a introduce obligatoriu limba română în școlile minoritare și de a promova o politică

educațională centralizată s-a materializat printr-o „mare adunare națională polonă“, la Cernăuți, la 28 octombrie 1923. Cele câteva mii de persoane adunate în fața clădirii Dom Polski au adoptat o „Moțiune“, semnată de Tytus Czerkawski, care acuza statul român că desființa școlile polone din Bucovina, că înlătura din posturi învățătorii și profesorii poloni, aceștia fiind trimiși – conform textului documentului – „în localități îndepărtate și insalubre ale Vechiului Regat și Dobrogei“ și, mai mult, că se „românizau“ numele de familie ale copiilor poloni³⁹. „Moțiunea“ indica, evident, o stare de spirit; cu toate acestea, statul român era obligat la o politică centralizatoare în toate domeniile (inclusiv educația) pentru a elimina eventualele tendințe centrifuge din noile teritorii, dar și pentru a demara procesul extrem de complicat de integrare a noilor minorități (printre care și polonii) în structurile administrative, civic-culturale ale noii României. Liderii polonilor bucovineni erau influențați, în mod evident, de către cercuri politice polone, prin intermediul legației de la Cernăuți. Argumentul cel mai convingător ar fi acela al evoluției politice a lui Tytus Czerkawski, semnatarul „Moțiunii“. Dacă până la sfârșitul anilor '20 el a reprezentat elementul cel mai radical în relația cu administrația centrală și locală, odată cu evoluția pozitivă a raporturilor bilaterale de după 1936, Czerkawski nu numai că a renunțat la această atitudine, dar el a fost primul lider minoritar care a intrat în Frontul Renașterii Naționale, sprijinind lovitura de stat de la 10 februarie 1938 și primind, în schimb, postul de senator în ultimul Legislativ al României Mari (1939–1940).

Istoriografia polonă a acordat, și ea, ample spații discuțiilor despre învățământul în limba maternă din Bucovina. Emil Biedrzycki, spre exemplu, cel mai important cercetător al acestei probleme, a acuzat în repetate rânduri autoritățile române de a nu fi înțeles nimic din fenomenul „armoniei naționale“ inspirate de guvernările vieneze. România „a mințit“ minoritățile ei – înainte și imediat după Unire – pentru a le convinge să accepte „fără condiții“ integrarea; această afirmație a istoricului polon este însoțită și de ideea că, după 1922, guvernul liberal român a „românizat“ sistemul de învățământ, creând deliberat o discrepanță în Bucovina între numărul de locuitori de origine română și numărul românilor care ocupau posturi în administrație⁴⁰. Sigur, ideea nu este nici nouă și nici nu provine dintr-un singur loc. Dincolo de disputele politice – suntem siguri că au existat, de cele mai multe ori, în condițiile declanșării campaniilor mediatice antiromânești – realitățile concrete arată cu totul altfel. Este și cazul școlilor polone din Bucovina: din 1925 funcționa, cu agrementul guvernului român, organizația Macierz Szkolna, finanțată de către statul polon și care avea în îngrijire 11 școli primare, 4 clase gimnaziale și 3 școli de vară, toate exclusiv în limba polonă (vezi și anexa 3).

Absurdul în ceea ce privește disputele bilaterale, la nivel oficial, nu se oprește aici. Astfel, un raport al Ministerului polon al Instrucției Publice, redactat de către Witold Sworakowski la sfârșitul anilor '20 (și publicat în broșură), acuza statul român că obliga școlile particulare polone din Bucovina să ducă cu organele administrative corespondență în limba română și că guvernul român cerea ca toate documentele școlii – cataloage, foi matricole, liste de personal – să fie în limba română. La fel, Ministerul român al Instrucțiunii Publice era atacat violent de către omologii poloni pentru faptul că dispuseseră ca orele de geografie și istorie a României din școlile minoritare să fie predate obligatoriu în limba română, că toate aceste clase trebuiau să aibă cel puțin o oră de limba română pe zi și că, la această materie, se dădea examen în fața unei comisii, la sfârșitul anului școlar⁴¹.

Până în 1939/40, situația școlară în ceea ce privește minoritatea polonă din Bucovina nu s-a modificat substanțial. Guvernul liberal al lui Ion I.C. Brătianu (1922–1926), principalul acuzat, a încercat să elimine situații cel puțin nepotrivite:

o administrație românească în noile provincii care nu se putea înțelege cu locuitorii de altă etnie pentru că aceștia refuzau – sau evitau – să învețe limba română. Aceasta însemna, desigur, și incapacitatea minoritarilor de a deține funcții publice sau de a avea relații benefice cu autoritățile locale sau centrale. *Trebuie lămurit foarte clar un aspect: nu minoritatea polonă a fost cea care a provocat cele mai mari nemulțumiri statului român.* Argumentul suprem ar fi acela că România a rezistat tuturor acuzațiilor și presiunilor; conform documentației pe care am avut-o la îndemână, *cea mai mare parte a presei polone, a școlilor și bisericilor, liderilor și organizațiilor polone din Bucovina și Basarabia erau finanțate de către statul polon sau de către emigrația polonă din Europa și America, fără ca guvernul român să intervină.* Mai mult, în Bucovina au luat ființă bănci și instituții de credit polone – aprovizionate din Polonia – cu scopul declarat de a finanța exclusiv acțiunile polonimii bucovinene. Astfel, în 1925 s-a creat, la Cernăuți, Bank Rolniczo-Przemysłowy (Banca Agrar-Industrială), cu un capital declarat de 3 milioane lei și cu filiale la Vășcăuți și Storojineț⁴². Anul următor, tot la Cernăuți, se înființează Rumuńsko-Polski Bank Akcyjny (Banca Româno-Polonă de Acțiuni), cu un capital de 2 milioane lei⁴³.

Rapoarte confidentiale ale Ministerului polon de Externe confirmă că, prin cele două bănci polone din Bucovina, se derulau capitaluri ale Băncii Comerciale Polone și ale Băncii Economiei Naționale din Varșovia, cu scopul declarat de a „consolida polonimea bucovineană” prin „ajutor material sub formă de credite mici”. Erau nominalizate instituții școlare (Macierz Szkolna), organizații culturale și sportive (Gwiazda, Ognisko, Lechia, Sokół, bursa Adam Mickiewicz), lideri politici poloni din Bucovina⁴⁴. Ministerul polon de Externe derula fonduri, prin intermediul Consulatului de la Cernăuți, pentru finanțarea firmelor și cooperativelor polone din Bucovina: spre exemplu, cooperativa „Polunt” (specializată în fabricarea de unt și brânzeturi) din Poiana Micului beneficia de fonduri derulate prin conturile Uniunii Mondiale a Polonilor din Străinătate (S.Z.P.Z.)⁴⁵.

Un document intitulat „Directive privind acțiunile economice în România”, emis de Ministerul polon de Externe în 1925 pentru minoritatea din Bucovina arată în mod concludent direcțiile de acțiune, evident cu ocolirea oricărui contact cu autoritățile române (chiar fără știrea lor)⁴⁶:

1. reorganizarea producției agricole, realizarea de către gospodăriile polone a obiectelor casnice;
2. acordarea de credite, ajutor din partea instructorilor financiari;
3. ajutor financiar pentru dezvoltarea cooperativelor de produse lactate;
4. organizarea de puncte de colectare a laptelui și de secții de fabricat brânzeturi (urmau să fie trimise persoane pentru specializare la Rzeszów);
5. organizarea desfacerii produselor pe piețele din Cernăuți, fără intermediari;
6. organizarea de centre de mașini agricole pentru fermele polone;
7. organizarea și construirea de case turistice de vară în satele polone;
8. acțiuni de creditare prin băncile polone a meseriașilor, muncitorilor și cadrelor superioare de origine polonă.

În ciuda faptului că minoritatea polonă s-a bucurat realmente de protecție din partea statului român⁴⁷, mai ales în condițiile în care România nu putea solicita reciprocitate (în Polonia nu erau semnalate comunități românești), guvernul de la Varșovia (incitat de liderii bucovineni) a declanșat nu puține campanii de presă antiromânești. Un exemplu la întâmplare, de la sfârșitul anului 1929, în cel mai mare cotidian provincial („Illustrowany Kurier Codzienny” din Cracovia) este grăitor. În două articole de fond, oficiali poloni încercau să demonstreze că nu erau diferențe între legislația românească privind minoritățile și cea germană (cu referire

explicită la Silezia și Prusia Orientală)⁴⁸. Unul din liderii bucovineni, finanțat de către organizațiile guvernamentale polone și susținut de către guvernul român (ca partener de dialog), declara în cadrul unei conferințe de presă la Varșovia că „situația generală a minorității polone din România nu este deloc satisfăcătoare”⁴⁹.

În concluzie, deși cu un statut protejat, minoritatea polonă a declanșat nu puține diferende între București și Varșovia; pretențiile ei erau, în mare, de neacceptat pentru statul român în condițiile nesiguranței de la frontiere (mai ales cele cu Ungaria și Sovietele) și atitudinii ostile a unei părți a minoritarilor. Cu toate aceste diferende, izbucnite fără un temei argumentat, guvernele românești au evitat, pe cât se pare, o agravare a raporturilor bilaterale și chiar au trecut cu vederea acțiuni vădit aflate în afara legii (ne referim explicit la finanțările confidentiale și consistente din partea statului polon a organizațiilor din Bucovina).

DECLARAȚIA CONSILIULUI NAȚIONAL POLON
DIN BUCOVINA (POLSKA RADA NARODOWA)

Cernăuți, 28 noiembrie 1918

Poporul polon, împlinindu-și misiunea istorică întru apărarea creștinismului și a culturii în Europa răsăriteană, prin secole întregi a umplut cu morminte nenumărate ale ostașilor săi țările situate la sudul Nistrului, în care provinciile poporului român era stăpân străvechi. Noi, polonii care trăim astăzi în Bucovina, legitimăm drepturile noastre vechi de a trăi în această țară prin sângele vărsat în locurile acestea și cu osemintele cavalerilor poloni presărate aici, la care s-au adăugat morminte noi ale legiunilor viteze din luptele sângeroase ale războiului prezent.

În temeiul acestor drepturi am trăit aici în ultimii 100 de ani ca un factor liniștit de cultură, în acord și toleranță în mijlocul poporului român care, deși a suferit stăpânire străină care a durat veacuri întregi, a manifestat cordialitate pentru poporul polon vecin când acesta căuta și el peste Nistru adăpost în fața spânzuraților și cătușelor.

În amintirea neștearsă a poporului polon trăiește anul 1863, când cavalerescul popor român a deschis casele sale primitoare revoluționarilor poloni emigrați care au sângerat pentru libertatea poporului lor.

Noi, polonii bucovineni, pază răsăriteană a poporului polon care în acest moment își pune pe umerii săi, torturați timp de 150 de ani, purpura sfâșiată în trei părți a unirii statale a ținuturilor polone de la Marea Baltică până la Nistru, salutăm călduros ziua sfântă a învierii statului român.

Recunoaștem pe deplin drepturile imprescriptibile ale poporului român asupra ținuturilor din sudul Nistrului, în general, și, în special, asupra Bucovinei.

Polonii bucovineni, dând dovadă a vitalității lor naționale, se bazează pe declarațiile clare ale actualului guvern bucovinean și așteaptă, cu încredere neclintită, de la poporul român prieten să permită minorității polone din statul român libertatea în păstrarea credinței catolice, limbii polone în biserici și școli, libera așezare și exercitarea profesiunilor, precum și participarea garantată constituțional la administrarea noii provincii.

dr. Stanisław Kwiatkowski

SURSA: A.A.N., fond M.S.Z., vol. 321, f. 10-11; A.N.I.C., fond Casa Regală, dosar 56/1918; „Kurier Polski w Rumunii”, Cernăuți, 1 decembrie 1938. În traducerea noastră din limba polonă am utilizat drept model textul prezentat la doc. 108 în volumul *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918*, analogie de Viorica Moisuc și Ion Calafeteanu, Chișinău, 1995, p. 337-338.

SCRISOARE A LUI ION NISTOR, MINISTRU DE STAT PENTRU
BUCOVINA, CĂTRE MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE AL
POLONIEI ÎN LEGĂTURĂ CU SITUAȚIA MINORITĂȚII POLONE

Cernăuți, 22 mai 1922

Elementul polonez din Bucovina se compune în cea mai mare parte din funcționari și meseriași care sunt răspândiți îndeosebi prin orașele din Bucovina. Numai în județul Gura Humorului se găsesc două comune rurale – Pleșa și Poiana Micului – în care trăiesc câteva sute de suflete. Numărul total al polonilor din Bucovina era în 1910, când s-a făcut ultimul recensământ al populației, 36 000 de suflete. De atunci încoace numărul populației poloneze nu a sporit, din contră, a scăzut prin numeroase emigrări în Polonia învecinată. Dacă, deci, corespondentul din Cernăuți al ziarului „Rzeczpospolita“ din Varșovia susține că în Bucovina trăiesc 50 000 de polonezi, apoi afirmația aceasta este absolut falsă. Polonezii nu dau decât 3 din numărul populațiilor totale din Bucovina. Procentul acesta este, deci, așa de disparent încât și polonezii n-ar avea nici un drept să ridice pretenții, nici politice, nici naționale; astfel fiind, ei n-au nici un drept să pretindă, fiindcă numărul lor nu atinge cifra de 50 000 care e prevăzută pentru alegerea unui deputat. Dar nici în cazul când numărul lor ar atinge cifra de 50 000, ei tot n-ar putea obține acest mandat, întrucât ei sunt răspândiți în Bucovina întregă și alegerile nu se fac după pretenții naționale. În primul Parlament al României Mari s-a dat, ce-i drept, d-lui Kwiatkowski un mandat în Senat, dar aceasta fiindcă s-a numit pe socoteala ucrainenilor, ceea ce azi nu se mai poate face. Dar cu tot numărul lor disparent, polonii nu au un reprezentant al lor în Comisia orașului Cernăuți. Clerul româno-catolic din Bucovina se compune în marea sa majoritate din preoți de naționalitate poloneză, așa că germanii de aici sunt foarte supărați din pricina aceasta și cer clerici de naționalitatea lor.

Pe terenul școlar, polonezii nu au nici un motiv de a se plânge, fiindcă ei au școli naționale poloneze susținute de stat în toate orașele și comunele rurale în care se găsește un număr oarecare de familii poloneze. În Cernăuți, Guvernul român susține un liceu polonez de opt clase, prin urmare, favoruri de care polonezii se bucură fără ca Statul nostru să fie prin ceva obligat a le acorda. În condițiile acestea este o mare lipsă de modestie și bunăcuviință a corespondentului polonez din Cernăuți când se plânge de asuprirea conaționalilor săi din Bucovina, când biserica noastră românească, clădită și susținută la Lvov de Fondul nostru bisericesc, continuă să fie, în ciuda tuturor intervențiilor, rechiziționată de către autoritățile poloneze și dată în seama unui cleric rutean, și când noi în Polonia nu avem de reclamat nici posturi politice, nici posturi administrative și nici școală.

Cu conducerea liceului polon din Cernăuți a fost încredințat, de către guvernul nostru, profesorul Isidor Pochmarski, cetățean român de naționalitate poloneză. Numirea sa în postul de director s-a făcut acum trei ani, la cererea și recomandarea liderilor polonezi din Cernăuți. Astăzi, conducătorii polonezilor de aici nu mai sunt mulțumiți cu acest director și însuși consulul Republicii Polone, dl. Lorenowicz, mi-a cerut înlocuirea lui, o cerere la care i-am răspuns că, la liceele de stat din România, singur Guvernul român este în drept să facă numiri după buna sa chibzuință și că funcția sa de consul a unui stat străin nu-i îngăduie să se amestece în treburile noastre interne. Cauza pentru care câțiva din intelectualii polonezi de aici nu sunt mulțumiți de directorul Pochmarski este aceea că dânsul, credincios jurământului ce l-a prestat, se îngrijește ca tineretul de la acest liceu să fie crescut în spiritul românesc și în intențiile statului nostru, și nicidecum în spiritul polonez, cum ar dori unii care, în hiperzelul lor național, uită că sunt cetățeni români și nu polonezi. Firește, deci, că directorul a avut grijă să înlăture din cărțile didactice, ce se aplică la liceul său, tot ceea ce ar putea aduce jignire ideii de stat și intereselor superioare ale țării noastre. Acuzațiile ce i se aduc sunt, deci, lipsite cu desăvârșire de orice temei și eu cred că ceea ce se poate recomanda polonilor este ca ei să se modereze în pretențiile lor și să nu uite că situația privilegiată pe care ei, o mână de oameni, o au în Bucovina o mențin doar grație indulgenței noastre fără nici o bază de îndreptățire, căci pe noi nimic nu ne obligă de a impune credincioșilor germani clerici polonezi și de a susține pe socoteala statului, pentru o infimă minoritate de 30 000 de suflete, școli primare și chiar un liceu în Cernăuți. *Eu, din contră, cred că a sosit timpul ca, fără întârziere, să începem cu lichidarea acestei situații privilegiate de care o mână de polonezi bucovineni se bucură de atâta vreme fără nici o îndreptățire* (subl. n.).

SURSA: A.M.A.E., fond 71/1920–1944, România, vol. 385, f. 6–9.

LISTA ȘCOLILOR PRIMARE POLONE DIN BUCOVINA ÎN ANUL
ȘCOLAR 1925/26

Nr. crt.	Localitatea	Nr. clase	Nr. elevi	Nr. învățători (profesori)
1.	Cernăuți (Piața Centrală)	6	342	5 + 1 inspector școlar
2.	Cernăuți (str. Transilvaniei)	4	203	4
3.	Cernăuți (str. Gării)	3	167	3
4.	Cernăuți (suburbia Galiceanca)	2	114	2
5.	Sadagura	4	179	4
6.	Boian	1	103	1
7.	Coțmani	1	74	1
8.	Vășcăuți	2	132	2
9.	Bănila	1	46	1
10.	Davideni	1	81	1
11.	Dunavăț	1	96	1
12.	Laurenca	1	73	1
13.	Jadova	1	75	1
14.	Storojineț	4	168	4
15.	Hliboca	1	92	1

Nr. crt.	Localitatea	Nr. clase	Nr. elevi	Nr. învățători (profesori)
16.	Siret	1	62	1
17.	Tereblecea	1	45	1 român
18.	Vijnița	1	70	1
19.	Zastavna	1	63	1
20.	Cacica	2	136	2
21.	Soloneț	3	122	3
22.	Pleșa	1	42	1
23.	Poiana Micului	2	113	2
24.	Suceava	1	88	1
25.	Bulaia	1	103	1
26.	Ițcani	1	54	1
27.	Ruda	1	68	1
	TOTAL	76	2 911	49

SURSA: A.A.N., fond M.S.Z., vol. 321, f. 164–165.

NOTE

1. Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), București, 1993, p. 177; Pavel Țugulea, *Populația Bucovinei între 1772–1774*, în „Academica”, an. II, nr. 4 (16), 1992.
2. Marian Gotkiewicz, *Czy górale bukowinscy są Słowakami? (Muntenii din Bucovina sunt slovaci?)*, în „Kurier Polski w Rumunii”, Cernăuți, an. VI (VIII), nr. 247 (377), 3 aprilie 1938, p. 5.
3. Eugeniusz Klasek, *Polskie usie na Południowej Bukowinie*, în vol. „Bukowina wspólnota Kultur i języków“ (*Sate polone din nordul Bucovinei*), în vol. „Comunități de cultură și limbă în Bucovina”, Warszawa, 1992, p. 29–30.
4. Archiwum Akt Nowych, Warszawa (apoi, A.A.N.), (Arhiva Actelor Noi), Fond Minister Spraw Zagranicznych, Ambasada Rzeczypospolitej Polski w Bukaresztie, vol. 321, f. 142–143. Este vorba despre lucrarea în manuscris (și necunoscută istoriografiei române) a lui Karol Schwann, *Polacy w Rumunii. Polska Kolonija na Bukowinie (Polonii*

- din România. *Colonii polone în Bucovina*). Lucrarea a fost scrisă la Cernăuți, în cursul anului 1924 (există elementele certe de identificare).
5. Studiile noastre, *Studiu preliminar al evoluției minorității din România Mare. 1918–1940*, în „Revista istorică”, nr. 1–2, 1997, p. 25–51, și *Polskie społeczności w Wielkiej Rumunii (1918–1940) (Comunități polone în România Mare. 1918–1940)*, în „Studia Polonijne”, tom. 17, Lublin, 1996, p. 97–106.
 6. A.A.N., fond M.S.Z., vol. 321, f. 142.
 7. Eug. Klosek, *op. cit.*, p. 30–31.
 8. George Bogdan-Duică, *Bucovina. Notițe politice asupra situației*, Sibiu, 1895, p. 138.
 9. Vezi datele statistice pe care le-am publicat în studiul nostru, *Polskie społeczności...*, p. 98–99.
 10. Eug. Klosek, *op. cit.*, p. 31–32.
 11. A.A.N., fond M.S.Z., vol. 321, f. 143.
 12. Ibidem; Emil Biedrzycki, *Historia polaków na Bukowinie (Istoria polonilor din Bucovina)*, Kraków, 1973, p. 244 și următoarele; Alojzy Friedel, *60 rocznica założenia Towarzystwa bratniej pomocy i Czytelni polskiej w Czernowcach (60 de ani de la înființarea Asociației de ajutor frățesc a polonilor și a Asociației polone de lectură din Cernăuți)*, în „Czernowiecka Gazeta Polska”, Cernăuți, an. 47, nr. 543, 19 mai 1929.
 13. Kazimierz Dopierała, *Spółeczność polska na Bałkanach–Rumunia (Comunitatea polonă din Balcani – România)*, în vol. „Polonia w Europie”, Poznań, 1995, p. 657.
 14. „Czernowiecka Gazeta Polska”, an. 47, nr. 944, 26 mai 1929.
 15. Ion Nistor, *Românii și rutenii din Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, 1943, p. 1.
 16. Grigore Nandriș, *Zile trăite în Bucovina*, în vol. *Amintiri răzlețe din timpul Unirii* (red. Ion Nistor), Cernăuți, 1938, p. 256.
 17. „Kurier Polski w Rumunii”, Cernăuți, an. I (III), nr. 14 (144), 12 noiembrie 1933, p. 1.
 18. *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917–1918*, red. Viorica Moisuc și Ion Calafeteanu, Chișinău, 1995, p. 337–338. Deținem și un text din arhivele polone, asemănător.
 19. *Ibidem*, doc. 82, p. 215–216.
 20. Sabin Manuilă, *Considerațiuni asupra prezentării grafice a etnografiei României*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom. XXI, mem. 14, 1939, p. 6.
 21. *Z statystyki Rumunii (Din statisticile României)*, în „Gazeta Polska”, Cernăuți, an. VII, nr. 287, 15 iunie 1924, p. 1.
 22. A.A.N., fond M.S.Z., Departament Konsularny, vol. 10 752, f. 86.
 23. Bernard Kolodziej, *Duszpasterstwo i życie religijne Polonii (Viața religioasă și duhovnicească a comunităților polone din afara țării)*, Warszawa, 1995, p. 129.
 24. A.A.N., fond M.S.Z., vol. 321, f. 204–223. Lucrarea manuscris, inedită până acum, a lui Roman Huzarski, *Sprawy organizacyjnego stanu ludności polskiej w okregu Bukaresztie, (Probleme ale organizării populației polone din regiunea Bucureștilui)*, 1926.
 25. Albin Kopruckowniak, *Oświata i szkolnictwo polonijne (Cultura și școala polonilor din exil)*, în vol. „Polonia w Europie”, Poznań, 1992, p. 100–101.
 26. Kazimierz Dopierała, *op. cit.*, p. 650.
 27. A.A.N., fond M.S.Z., vol. 321, f. 204–210.
 28. Ibidem, f. 205.
 29. Kazimierz Dopierała, *op. cit.*, p. 658; B. Kopydlowska-Kaczorowska, Eugeniusz Klosek, *Polskie wsie na Bukowinie rumunijskiej (Sate polone în Bucovina românească)*, în „Przegląd Polonijny”, nr. 4, 1985.
 30. A.A.N., fond M.S.Z., vol. 327, f. 99–100; raport nr. 225 din 10 octombrie 1919 de la W. Cybiński, consul la Chișinău, pentru ministrul Poloniei la București, contele Al. Skrzyński.
 31. Ibidem, f. 115–116; notă verbală a Legației Poloniei, nr. 3105 din 10 decembrie 1919, către Ministerul român de Externe.
 32. Ibidem, f. 58.
 33. Idem, vol. 321, f. 218–219.

34. Ibidem, f. 172–176; raport nr. 5310 din 6 noiembrie 1926 către Departamentul Consular al Ministerului polon de Externe.
35. Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), fond Ministerul Instrucțiunii, dosar 11/1922, f. 94.
36. Ibidem, f. 110–112.
37. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E.), fond 71/1920–1944 România, vol. 385, f. 5–9.
38. „Rzeczpospolita”, 6 iunie 1922; 14 iunie 1922; 15 iunie 1922; 24 iunie 1922; 5 iulie 1922.
39. A.M.A.E., fond 71/1920–1944, România, vol. 385, f. 12.
40. Emil Biedrzycki, *op. cit.*, p. 196–197.
41. Witold Sworakowski, *Polskie szkolnictwo prywatne w Rumunii (Școlile private polone din România)*, Warszawa, 1931, p. 29–36.
42. A.A.N., fond M.S.Z., Departament Konsularny, vol. 11129, f. 15–17.
43. Ibidem, f. 17.
44. Ibidem, f. 31–32.
45. Idem, fond M.S.Z., Departament Konsularny, vol. 11130, f. 45–53.
46. Ibidem, f. 79–80.
47. Chiar și istoriografia polonă mai recentă acceptă această idee. Vezi Małgorzata Willaume, *Polacy w Rumunii*, Lublin, 1981.
48. „Illustrowany Kurier Codzienny”, Kraków, 15 decembrie 1929.
49. *Ibidem*, 28 octombrie 1929.

SUMMARY

The unification of Bukovina with the country obviously marked important changes in the internal structures of the province. An extremely important problem for the Romanian authorities was the status of minorities in the context of a complicated international situation (the refusal of certain states bordering Romania to accept de facto the provisions of the peace treaties of 1919–1920) or of a hostile attitude of some opinion leaders among these ethnic communities (and of some ordinary members) towards the Romanian state.

The Polish minority in Bukovina, although quite small as compared to other minorities, represented an important element in the orientation of the politics adopted by the governments in Bucharest as regards the national minorities issue. Although disputes did exist – both at the local level and between the two neighbouring and allied states (presented in this study) – they hardly affected the nature of the political diplomatic and military relations between Romania and Poland.

Personalități bucovinene

MARI ISTORICI ȘI IDEEA DE UNITATE NAȚIONALĂ: DIMITRE ONCIUL

Acad. Ștefan Ștefănescu

București

Celebra *Predoslovie* a *Letopisețului* lui Miron Costin ilustrează concludent simțământul responsabilității patriotice și politice, care a însuflețit pe cărturarii români. Angajat în reconstituirea trecutului neamului său, Miron Costin a văzut venind asupra țării sale „cumplite vremi și cumpănă mare pământului nostru și noaă”¹. Și, deși știa și o spune atât de frumos că la „acest fel de scrisoare (scriere – n.n.) gându slobod și fără valuri trebuiește”², a purces, totuși, la redactarea cronicii ce avea să fie un monument al culturii noastre vechi.

„Biruit-au gândul să mă apucū de această trudă”³ – spune el în *predoslovie* altei opere, *De neamul moldovenilor*, și acest „biruit-au gândul” a căpătat o valoare emblematică în istoria culturii și artei românești; slujitorii lor nu s-au lăsat niciodată descurajați de vicisitudinile, atât de numeroase în istoria noastră milenară, ci au fost alături de cei mulți

în suferințele lor și s-au dovedit participanți energici și entuziaști la toate marile momente care au jalonat trecutul de luptă românesc.

Participarea intelectualilor români la realizarea statului național unitar român a fost, așadar, continuarea unei orientări de militantism patriotic și politic, specific culturii, științei și artei românești.

Dimitre Onciul a făcut parte din generația care a înscris în știință, ca de altfel și în literatura românească, o adevărată „epocă de aur”. Aceasta s-a manifestat pe fondul de avânt economic, înlesnit de poziția de independență politică câștigată de România în cursul războiului româno-ruso-otoman din 1877–1878. Este epoca în care în domeniul istoriografiei, pe lângă mai vechea generație de istorici din care făceau parte B.P. Hasdeu, A. Odobescu, V.A. Urechia s-au afirmat noi nume de autoritate, A.D. Xenopol, D. Onciul, I. Bogdan, N. Iorga, C. Giurescu. Activitatea lor și-a găsit expresia în mari realizări istoriografice, la nivelul celor din școlile istorice celebre europene: de la ediții critice de izvoare, adevărate modele ale genului, la lucrări monografice de largă informație și orizont istoric, de la efortul

pentru mari sinteze de istoria românilor la lucrări de istorie universală sau de teorie și filosofie a istoriei⁴.

D. Onciul, după studii temeinice la Cernăuți și Viena, a ajuns în 1896, prin concurs, titularul catedrei de istoria și literatura românilor până la Mihai Viteazul de la Universitatea din București. Aici avea să creeze, împreună cu I. Bogdan și N. Iorga, „școala critică în istoriografia românească” și să devină unul dintre fondatorii istoriografiei românești moderne⁵.

În discursul de recepție la Academia Română, rostit la 15 februarie 1975, în ședința solemnă, C.C. Giurescu, fost elev al lui D. Onciul evoca astfel figura magistrului: „Îl văd aievea pe Dimitre Onciul cu chipul lui dacic, cu fruntea mare, cu părul dat pe spate, cu barba încadrându-i fața, cu glasul lui puternic și grav care făcea uneori să tresară pe tinerii ce intrau pe porțile Universității. Și-l aud rostin-du-și prelegerile, în care știința severă se împletea cu iubirea de patrie. Am fost ultima serie de studenți, în 1919–1922, care i-am ascultat cuvântul. Eram amestecați atunci, în anul întâi, la începutul lui noiembrie, tineri de dincoace de Carpați, cu tineri veniți din Transilvania și din Basarabia, să-și facă studiile superioare la București, în capitala țării unite. Dimitre Onciul se bucura de o mare autoritate. Ceea ce caracteriza cursul și în special seminarul său era documentarea exigentă, fiecare afirmare trebuind să se sprijine pe o dovadă certă, autentică. Îl aud spunând – și uneori o spunea foarte apăsător studentului, care-și susținea lucrarea de seminar: „Pe ce te bizui dumneata? Unde-i documentul?” Pe drept cuvânt Dimitre Onciul poate fi considerat ca profesorul care a introdus o metodă severă, critică, în cercetarea istoriei românilor și care a întemeiat o școală⁶. La „Școala lui Onciul” s-au format un Alexandru Lapedatu, Nicolae Dobrescu, Vasile Pârvan, Ilie Minea și alte nume de rezonanță ale științei istorice românești.

Cercetările lui D. Onciul privind continuitatea populației daco-romane din Dacia, etnogeneza românilor și afirmarea identității lor statale își păstrează și azi valabilitatea. „Vor trece secole – spunea Vasile Pârvan la moartea lui D. Onciul – și numele lui va fi legat mereu de povestea epică a luptei cu taina cea mare a istoriei noastre⁷.”

Ca și alți iluștri contemporani ai săi, D. Onciul a înțeles să facă din știință o armă în slujba marilor idealuri ale societății românești. El s-a legat printr-o strânsă prietenie, în afară de N. Iorga și I. Bogdan, de G. Coșbuc, Valeriu Braniște ș.a., militanți pentru împlinirea visului atâtor generații, realizarea statului național unitar român.

Prin importante funcții deținute în viața științifică a țării, ca și prin conferințele publice, pregătite tot atât de serios ca și prelegerile universitare și străbătute de cald patriotism, D. Onciul a contribuit la pregătirea spirituală a generației „Marii Uniri”.

În conferința ținută în 1905 la Ateneul Român, cu prilejul zilei de 24 ianuarie, D. Onciul vorbind de factorii generatori ai actului din 1859, care a pus bazele României moderne, arăta: „Scris le-a fost celor două țări surori, Țara Românească și Țara Moldovei, unite de natură prin așezarea lor geografică, unite de istorie prin alcătuirea lor națională și politică, scris le-a fost, chiar de la începutul lor ca state românești, să fie unite într-o Românie singură și nedespărțită. Precum apele lor se unesc în albia Dunării, precum munții lor se unesc în lanțul Carpaților, precum câmpiile lor se unesc cu șesul românesc, – de asemenea cele două țări erau unite prin aceeași origină, prin aceeași limbă și lege, prin aceeași simțire a fiilor lor. Conștiința unității lor naționale era în conștiința neamului întreg, era în conștiința tuturor, care, în bine sau în rău, au avut atingere cu ele⁸.”

D. Onciul considera, ca și alți savanți patrioți, că unirea din 1859 a deschis drumul pentru întregirea statală, culturii revenindu-i un rol însemnat în întărirea solidarității naționale. Prezidând serbările Ligii Culturale din 1911, ca vicepreședinte al acesteia, D. Onciul arăta în discursul său că un singur gând animă conducerea Ligii: „întărirea unității culturale a tuturor românilor și a solidarității naționale”⁹.

În timpul primului război mondial, împreună cu alți membri ai Academiei Române, D. Onciul a rămas în capitala țării, căzută sub ocupație germană. A avut un rol însemnat în apărarea patrimoniului arhivistic al Academiei și al țării; a îndemnat la rezistență și a insuflat încredere în biruința finală. La 31 ianuarie/13 februarie 1918 în Catedrala Mitropoliei din București, D. Onciul a ținut o cuvântare comemorativă, prilejuită de împlinirea a cinci sute de ani de la moartea lui Mircea cel Bătrân, pătrunsă de cald patriotism și de demnitate națională. „Din mormântul său de la Cozia – își încheia istoricul cuvântarea – umbra lui «Mircea» ne însuflețește, îndemnându-ne la faptele iubirii de țară și ale tăriei de credință, virtuți prin care cu vitejie și înțelepciune el și-a cucerit cunună de glorie nepieritoare”¹⁰.

Academicianul C.C. Giurescu își amintea după mai bine de 50 de ani cuvântarea lui D. Onciul: „Am auzit atunci – pentru întâia dată – eram elev de liceu – glasul lui D. Onciul. Când a evocat figura eroului «principe între creștini cel mai viteaz și cel mai ager», când a pomenit titlul, măreț, al acestui voievod, stăpânitor al Almașului și Făgărașului, al Banatului de Severin, al ambelor laturi ale Dunării, până la Marea cea Mare și stăpânitor al cetății Dârstorului, am simțit, atunci, toți cei ce eram de față, că prin glasul lui Dimitre Onciul vorbea însăși istoria și că dreptatea noastră avea să biruie”¹¹.

A doua zi după Pacea tragică de la București (26 aprilie/7 mai 1918), D. Onciul își mărturisea din nou crezul în depășirea greutăților și în triumful cauzei naționale. „În trecutul nostru – arăta el – țara și neamul nostru au fost adeseori supuse la grele încercări și la mari jertfe. Dar cu toate răstriștele vremilor, dezvoltarea noastră istorică în statul național a mers mereu înainte. Ea s-a desfășurat în linie ascendentă, chiar și în timpuri de decadentă aparentă, când decăderea trecătoare într-o direcție era compensată printr-o dezvoltare ascendentă în altă direcție. Suntem în dezvoltare ascendentă. Să avem deci credință tare în steaua noastră! Cu necesitate istorică ea ne va conduce la îndeplinirea menirii noastre între popoare. Dar să nu uităm eterna lege a istoriei că numai acel popor trăiește, crește și înflorește, care știe să-și facă datoria în progresul omenirii spre perfecționare... Binele și mărirea statului mai înainte de toate, mai presus de toate. *Salus rei publicae* era și legea supremă, sub regimul căreia a crescut și s-a înălțat poporul roman, stăpânitorul lumii antice. Aceasta să ne fie și nouă lege sfântă pentru toate actele și manifestările noastre ca fii ai patriei.” Trebuie dar să ținem seama că „nu atât prin împrejurări din afară, cât mai ales prin stările din lăuntru se înalță și cad popoarele”¹².

La Iași, în memorabila sesiune a Academiei Române din 14/27 octombrie 1918, prilejuită de împlinirea a 100 de ani de la nașterea lui M. Kogălniceanu, D. Onciul a adus un emoționant omagiu celui preocupat până la obsesie de „europenizarea spiritului public al românismului” și poporului român¹³. „Popoarele – sublinia D. Onciul – care nu știu să prețuiască și să onoreze pe oamenii lor mari nu merită să-i aibă. Poporul românesc a știut și va ști să dea dovadă că i-a meritat și-i merită. Onorând aici memoria lui M. Kogălniceanu, onorăm Academia Română, cel al cărei membru și președinte a fost, onorăm Iașii care ni l-au dat, onorăm neamul românesc ce ni l-au născut și pentru a cărui înălțare a lucrat și luptat, închinându-i activitatea și viața. Gloria lui este gloria noastră”¹⁴.

Neuitându-și nici un moment rădăcinile și prețuind rolul Bucovinei în mișcarea națională, care a condus la crearea statului național unitar român, D. Onciul dădea expresie bucuriei la vestea unirii Bucovinei cu România. La 7 noiembrie 1918, el trimitea o telegramă Adunării românilor bucovineni, reprezentanța națională, care – scria D. Onciul – „a îndeplinit cel mai mare act național al Bucovinei românești. Trăiască scumpa Bucovină reînviată la viața românească. Trăiască, crească și înflorească Românimea”¹⁵.

D. Onciul apare și printre semnatarii telegramelor din 23 noiembrie / 6 decembrie 1918, trimisă de Academia Română Consiliului Național Român din Sibiu, prin care se saluta Hotărârea Adunării Naționale de la Alba-Iulia¹⁶.

Pentru delegația română la Conferința de pace de la Paris istoricului i s-a cerut și el a realizat, cu probitatea-i științifică cunoscută, documentarele *Date istorice despre Banat*¹⁷ și *Date istorice asupra Dobrogei*¹⁸.

În ianuarie 1919, D. Onciul și-a inaugurat cursul de istoria românilor la Universitatea din București cu prelegerea intitulată semnificativ: *Ideea latinității și unității naționale*. Adresându-se auditoriului, istoricul spunea: „Dreptatea noastră a învins: steaua noastră s-a înălțat! Mai mândră și mai prețuită ca oricând, România, încununată de gloria biruinței, se înalță astăzi între popoare, începând o nouă viață națională, o eră nouă a istoriei sale: viața și istoria românimii unite, libere și singură stăpânitoare a pământului său strămoșesc”¹⁹.

Prelegerea își propunea să arate cum, în decursul timpului, conștiința latinității – definitorie pentru identitatea și dimensiunea europeană a poporului român – a alimentat ideea unității etnice și naționale și a fost, la rândul-i, întărită de aceasta, împreună conducând la crearea României, ca stat național unitar, parte constitutivă a familiei statelor europene moderne.

În discursul rostit la Academia Română în ședința solemnă din 14 mai 1918, intitulat *Fazele dezvoltării istorice a poporului și statului român*, D. Onciul considera marea epocă a Unirii naționale ca una care încheia o eră și deschidea o alta nouă pentru destinele neamului românesc și rostul său în viitor. „Biruit-au gândul” – putem zice cu cronicarul nostru care cel dintâi a ridicat steagul latinității; biruit-au ideea care de atunci mereu a însuflețit generațiile ce s-au succedat până în zilele noastre, ideea care a deșteptat la viața nouă neamul românesc și a creat România liberă și unită... În acest semn am învins. „Și dacă privim – scria cu îndreptățită mândrie istoricul – minunata ordine în succesiunea seriilor în care s-a desfășurat istoria poporului românesc, de la începutul său până la încoronarea de astăzi, a luptelor sale pentru viață, civilizație și progres, ar părea că, la împlinirea secolelor, generația noastră era predestinată, cu necesitate istorică, să vadă această încoronare a luptelor și aspirațiilor generațiilor trecute”²⁰.

Într-o nouă ședință solemnă a Academiei Române, din 21 noiembrie 1919, consacrată comemorării lui Mihai Viteazul, D. Onciul a evocat personalitatea eroului, „martir al unității naționale, căzut jertfă, pe câmpia Turdei, pentru ideea mântuitoare căreia el i-a dat ființă”²¹.

Odată cu împlinirea idealului național s-au adăugat și noi semne de prețuire a operei și activității lui D. Onciul. În 1919, el a fost numit președinte al Comisiei Monumentelor Istorice, decan al Facultății de Litere și Filozofie a Universității din București și membru în Comitetul de Educație națională, inițiat de Ministerul de Război, „cu menirea de a lucra pentru dezvoltarea simțământului patriotic și a conștiinței naționale”²².

În 1920, la 10 iunie, D. Onciul a fost ales președinte al Secției istorice a Academiei Române²³, iar două zile mai târziu, la 12 iunie 1920 avea²⁴ să ocupe fotoliul de președinte al înaltului for științific, demnitate pe care o va deține până

la sfârșitul vieții. În calitate de președinte al Academiei Române, a avut bucuria să participe, la 24 octombrie 1920, la solemnitatea inaugurării Universității românești din Cernăuți. Au rămas întipărite în conștiința universitarilor bucovineni cuvintele marelui bucovinean rostite cu acel prilej: „Drept focar intelectual de viață națională, drept templu al culturii românești închinat științei luminoase și educațiunii patriotice, Universitatea din Cernăuți, redată menirii sale adevărate, primește azi consacrarea solemnă ca înaltă școală românească. Fie ca prin ea un nou astru de lumină să răsară aici pentru această țară și pentru poporul românesc, deșteptând o nouă viață națională, înfloritoare prin știință și prin cultură proprie. Căci mai tare decât puterea dreptului istoric, mai tare decât puterea armelor biruitoare este și va fi mereu puterea mereu învietoare a științei, puterea culturii²⁵.

Aflat în fruntea Academiei Române, într-un moment în care vieții cultural-științifice i se deschideau noi orizonturi și României, ca stat modern și democratic, noi exigențe în viața politică și externă, D. Onciul s-a dovedit un spirit echilibrat și temeinic în strădania de reorganizare a Instituției, devenită forță și simbol al creației românești.

Președintele Academiei Române a cultivat, pe de o parte, marea tradiție a Instituției, a evocat în ședințe solenne numele unora dintre membrii care i-au ridicat prestigiul și au slujit țării, cum au fost Ion C. Brătianu, membru onorar, care a lucrat pentru propășirea și mărirea țării „cu cel mai desăvârșit devotament”²⁶, Vasile Alecsandri, „rege al poeziei, cum l-a numit Eminescu, însuflețitorul bard al renașterii noastre naționale”²⁷, D.A. Sturdza, prin a cărui stăruință și influență modesta Societate Academică, ce era până la 1879, a devenit Academia Română „ca Institut Național”²⁸.

La 1 iunie 1922, Academia Română a organizat o sesiune comemorativă pentru toți donatorii ei, decedați până la acea dată, cărora – spunea D. Onciul – „Academia le datorește o deosebită recunoștință pentru fundațiunile lăsate de dânsii spre a servi înaltelor scopuri culturale românești, ce Academia are să realizeze”²⁹.

Au continuat în timpul mandatului lui D. Onciul ca președinte al Academiei Române să fie marcate în aula Academiei sau sub egida ei momente importante din istoria țării, cum a fost sărbătorirea Centenarului restabilirii domniilor pământene (sept. 1922)³⁰ și s-au tipărit ori retipărit lucrări ale unor clasici ai literaturii și istoriografiei românești³¹.

Totodată, Academia Română și-a extins activitatea științifică, a căpătat facilități în difuzarea valorilor științifice create³² și și-a manifestat preocuparea de a se reorganiza pentru a ține pasul cu ritmul de dezvoltare pe care instituții similare din țările europene de tradiție științifică îl cunoașteau.

La sfârșitul anului 1920, s-au înființat sub egida Academiei Române, la Paris și Roma, școli românești pentru studii superioare de istoria și filologia popoarelor romanice, pentru cercetări de arhive și biblioteci, ca și pentru continuarea studiilor universitare în domenii mai puțin cultivate în România. Academia Română a desemnat ca directori pe N. Iorga pentru Școala Română din Paris și pe V. Pârvan pentru cea din Roma³³.

În 1921, Academia Română obținea prin lege scutirea de toate impozitele³⁴. Cât privește reorganizarea Academiei Române, aceasta s-a hotărât încă din anul 1920, odată cu alegerea lui D. Onciul ca președinte, secundat de I.Al. Brătescu-Voinesți, V. Pârvan și Șt.C. Hepites ca vicepreședinți. În 1921, Gr. Antipa îl va înlocui pe Șt.C. Hepites, iar în 1922 A. Bârseanu pe I.Al. Brătescu-Voinesți. Secretar general al Academiei pe șapte ani a fost ales în sesiunea din iunie 1922 I.C. Negruzzi.

În numele unei comisii, însărcinate să facă propuneri – și din care făceau parte Gr. Antipa, D. Gusti, S. Mehedinți, S. Pușcariu, I. Bianu –, a fost prezentat de V. Pârvan, la 19 mai 1921, un raport care pune în discuție necesitatea unei extinderi statutare a Academiei.

La 7 iunie 1922, proiectul de reorganizare a Academiei Române, prezentat de V. Pârvan și susținut de Șt. Hepites, G. Țițeica, O. Densușianu ș.a. a fost aprobat³⁵.

D. Onciul nu a mai avut parte să aplice el, cu tactul și înțelepciunea ce-l caracterizau, măsurile preconizate de reorganizare a Academiei Române³⁶. La 23 martie 1923, a intervenit moartea lui. Potrivit legatului său testamentar, avea să fie înmormântat în cadrul unei impresionante ceremonii în Cimitirul de la Cernăuți³⁷.

Opera lui D. Onciul a îmbogățit avuția noastră spirituală; ea își păstrează și azi în mare măsură valoarea; figura marelui istoric bucovinean a rămas posterității, înconjurată de aureola omului de știință de mare probitate, care a înțeles idealurile vremii și a pus în slujba lor energie și talent.

NOTE

1. Miron Costin, *Opere*. Ediție critică îngrijită de P.P. Panaitescu, vol. I, București, 1965, p. 4.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*, vol II, p. 9.
4. Ștefan Ștefănescu, *L'historiographie roumaine dans le contexte international de la fin du XIXe siècle et du début du XXe*, în „Analele Universității București”, Istorie, anul XXXII, 1983, p. 77.
5. Idem, *Dimitre Onciul-istoric*, în „Academia Română. Memoriile secției de științe istorice”, seria VI, tomul VI, 1981, p. 86.
6. Acad. Constantin C. Giurescu, *Românii în mileniul migrațiilor. Considerații asupra unor aspecte*, Discurs rostit la 15 februarie 1975 în ședință solemnă, Editura Academiei, București, 1975, p. 3.
7. Vasile Pârvan, *În memoriam. La mormântul lui D. Onciul*, în Vasile Pârvan, *Scrieri*, text stabilit, studiu introductiv și note de Alexandru Zub, București, 1981, p. 494.
8. D. Onciul, *XXIV Ianuarie*. Conferință ținută la serbarea școlară din 24 ianuarie 1905 în Ateneul Român, București, 1905, p. 4.
9. Vasile Netea, C.Gh. Marinescu, „*Liga culturală și unirea Transilvaniei cu România*”, Iași, 1978, p. 222–223.
10. Dimitre Onciul, *Scrieri istorice*. Ediție critică, îngrijită de Aurelian Sacerdoțeanu, vol. II, București, 1968, p. 260.
11. Acad. Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 4.
12. Dimitre Onciul, *Scrieri istorice*, vol. II, p. 261.
13. Octavian Goga, *Mihail Kogălniceanu precursor al unirei neamului*. Conferință ținută la radio București, în ziua de 6 februarie 1935, București, 1936, p. 5.
14. D. Onciul, *Mihail Kogălniceanu*. Discurs cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui Mihail Kogălniceanu, în „Analele Academiei Române”, seria II, tomul XXXIX, 1916–1919, *Partea administrativă și dezbaterile*, București, 1921, p. 148.
15. Academia Română. Arhivă. *Fond D. Onciul*.
16. Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române în date (1866–1996)*, București, p. 193.
17. D. Onciul, *Scrieri istorice*, vol. II, p. 285–291.
18. *Ibidem*, p. 292–298.
19. *Ibidem*, p. 262.
20. *Ibidem*, p. 324.

21. „Analele Academiei Române“, seria II – tomul XL, 1919–1920. *Partea administrativă și dezbaterile*, București, 1921, p. 28.
22. D. Onciul, *Studii de istorie*. Studiul introductiv, îngrijire de ediție și note de Aurelian Sacerdoțeanu, București, 1971, p. 279; Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 202.
23. Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 205.
24. *Ibidem*, p. 207.
25. „Analele Academiei Române“, seria II – tomul XLI, 1920–1921. *Partea administrativă și dezbaterile*, București, 1922, p. 16.
26. *Ibidem*, p. 111.
27. *Ibidem*, p. 130.
28. Academia Română. „Anale“, tomul XLII, ședințele din 1921–1922, București, 1923, p. 18.
29. *Ibidem*, p. 105.
30. Academia Română. „Anale“, tomul XLIII, ședințele din 1922–1923, București, 1923, p. 18.
31. Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 210–211.
32. „Analele Academiei Române“, seria II – tomul XLI, 1920–1921, p. 89.
33. *Ibidem*, p. 70.
34. Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 210.
35. *Ibidem*, p. 213.
36. Problema „înnoirilor“ în Academie a născut în corpul savant un răsunător conflict. Asupra lui s-a oprit recent, subliniindu-i semnificațiile, Al. Zub (cf. Al. Zub, *Academia Română: un episod din procesul înnoirii sale* [1923], în D. Prodan, *Puterea modelului*, Centrul de Studii Transilvane. Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995, p. 284–291.
37. Academia Română. „Anale“, tomul XLIII, ședințele din 1922–1923, București, 1923, p. 49–59.

SUMMARY

The study presents the personality of the Bukovinean Dimitre Onciul, the academician who belonged to the generation that marked a true „golden epoch“ in the Romanian historical science and literature.

Together with Ioan Bogdan and Nicolae Iorga, Dimitre Onciul would found the critical school in Romanian historiography and would become one of the founders of modern Romanian historiography.

Through the important parts he played in the country's scientific life and through his public conferences prepared as thoroughly as his university lectures, Dimitre Onciul contributed to the spiritual preparation of the preparation of the „Great Unification“.

ACTIVITATEA LUI DIMITRIE MARMELIUC PENTRU REALIZAREA DESĂVÂRȘIRII UNITĂȚII NAȚIONALE

Constantin I. Stan

Buzău

Dimitrie Marmeliuc s-a născut pe plaiurile bucovinene la 20 noiembrie 1886 în comuna Liteni (jud. Suceava) în familia lui Nistor Marmeliuc și a soției sale Floarea (născută Pauliuc). Neavând mijloace materiale, căci provenea dintr-o familie modestă, după clasele primare, este ajutat de cantorul bisericesc din comună să ajungă la Suceava. Aici este sprijinit de cunoscutul folclorist și publicist Simion Florea Marian pentru a susține examenul de admitere în liceu, devenind apoi unul dintre cei mai străluciți elevi. La examenul de bacalaureat a produs indignarea comisiei, formată în majoritate din profesori germani, pentru că s-a prezentat în costum național cu brâu tricolor.

D. Marmeliuc a frecventat apoi la Universitatea din Cernăuți cursurile Facultății de Litere. Aici a devenit membru activ al Societății „Junimea”, în anul universitar 1905–1906. Fiind un student eminent a primit o bursă de 300 de florini aur și a plecat la Viena, unde și-a continuat studiile universitare susținându-și doctoratul¹. În capitala Austro-Ungariei a desfășurat o susținută activitate în cadrul Societății studențești „România Jună”, al cărei președinte a ajuns în anul 1909.

Concomitent și-a satisfăcut serviciul militar, în anul 1910 fiind deja sergent T.R. în aceeași unitate de Vânători de munte cu Ion Grămadă, cu care va lega o strânsă și trainică prietenie.

În anii 1910–1912, potrivit mărturiilor vremii, D. Marmeliuc a reușit să atragă în rândurile societății pe care o conducea numeroși studenți aflați în capitala dublei monarhii. În 1912, conform relatărilor studentului medicinist Nicolae Hozan,

Marmeliuc a reprezentat Societatea „România Jună” la mitingul aviatic susținut de Aurel Vlaicu.

La această manifestație au participat tineri și vârstnici. În a treia zi s-a desfășurat un banchet în onoarea lui Vlaicu la restaurantul „Riedihof” din Viena, organizat de colonia română și de membrii „României June”.

Cu acest prilej, au luat cuvântul dr. Șterie Ciurcu, prof. N. Teclu, preotul Boldea, dr. Mihai Popovici, precum și atașatul comercial al României la Viena George Moroianu, iar din partea Societății „România jună”, D. Marmeliuc. La sfârșit, A. Vlaicu a rostit o cuvântare de mulțumire².

Tot în anul 1912, D. Marmeliuc a luat parte la festivitățile de dezvelire a statuii lui Alexandru Ioan Cuza din Iași. Cu această ocazie, el a mers în 26 mai/8 iunie 1912 la pelerinajul organizat la mormântul de la Ruginoasa al lui Cuza. În cuvântul rostit aici, tânărul bucovinean a subliniat faptul că localitatea Ruginoasa trebuie să fie „un loc sfânt pentru toți românii”³. El a participat și a doua zi la dezvelirea statuii, fiind profund impresionat de festivitățile organizate la Iași. Marmeliuc a apreciat serbările care au avut loc în capitala Moldovei într-o scrisoare trimisă lui N. Iorga la 3/16 iunie 1912 drept un „valoros succes al luptei purtate de curentul naționalist”. Colonia română din Viena a trimis la Iași doi delegați pentru a vorbi la inaugurarea monumentului domnului Unirii. Comitetul de organizare nu a permis nici un discurs al reprezentantului tineretului român din Viena⁴.

În acea perioadă, în Partidul Național Român din Transilvania aveau loc o serie de frământări. D. Marmeliuc le cunoștea, ele reflectându-se și în atitudinea românilor aflați în capitala dublei monarhii, care erau divizați ca și ardelenii. Aceștia din urmă oscilau între româniștii de la ziarul „Românul” și tribuniștii de la gazeta „Tribuna”. Tânărul bucovinean era atras de Vasile Goldiș și Vasile Lucaciu. La 1912, Constantin Stere a fost trimis de Ionel Brătianu să împace cele două tabere, făcând o călătorie la Arad, eveniment cunoscut atât de Marmeliuc, cât și de I. Grămadă⁵.

După terminarea studiilor, în preajma primului război mondial, Marmeliuc era profesor la liceul din Câmpulung Moldovenesc. În toamna anului 1913, el se mută la liceul al 3-lea de stat din Cernăuți și începe activitatea științifică. La 18 octombrie 1913, expediază din capitala Bucovinei o scrisoare profesorului N. Iorga împreună cu o lucrare istorică pe care dorește să o publice în paginile revistei „Analele Academiei Române”⁶.

În anul 1915, a trecut în România liberă unde a desfășurat o suținută propagandă în vederea întăririi României în război de partea Antantei.

La 18 septembrie/1 octombrie 1915 s-a creat, sub președinția lui Nicu Filipescu, „Federația Unionistă”, organizație patriotică care milita pentru participarea armatei române, alături de Tripla Înțelegere, la războiul care deja începuse. Ea cuprindea, pe lângă partizanii lui N. Filipescu, membrii Partidului Conservator-Democrat, condus de Take Ionescu, reprezentanții „Ligii Culturale”, liberali, personalități politice și culturale independente, membrii „Asociației Ardelenilor și Bucovenenilor refugiați în România”⁷.

D. Marmeliuc a aderat la „Federație” a doua zi după înființare, alături de alte personalități științifice și culturale: medicul Ion Cantacuzino, prof. George Murnu, Al. G. Florescu, diplomat, publicistii ardeleni Onisifor Ghibu, Constantin Bucșan, Sebastian Bornemisa, Octavian C. Tăslăuanu, bănațeanul Cassian Munteanu, bucovinenii George Rotică, dr. Emil Slușanschi și mulți alții. Cu acest prilej, autorii au lansat, la 17 septembrie, o declarație în care au precizat că „ascultând glasul conștiinței noastre în aceste zile de grea cumpănă prin care trece neamul românesc, simțim datoria să facem următoarea mărturisire de credință”. Potrivit acesteia: răz-

boiul mondial reprezenta „prilej de dezrobire a neamului românesc“. Semnatarii documentului afirmau că scopul luptei românilor este „cucerirea prin arme a pământului strămoșesc de sub sceptrul dinastiei de Habsburg“.

Unitatea națională reprezintă un deziderat de veacuri al românilor. D. Marmeliuc, O. Ghibu, C. Bucșan, Oct. Tăslăuanu și ceilalți autori își ofereau sufletul și brațele pentru biruința ideii moștenite din părinți. Ei subliniau că de mai bine de un an, românii transilvăneni, bănățeni și bucovineni luptă pentru o cauză străină lor. Autorii declarației susțineau necesitatea intrării României în acțiune de partea Antantei, fapt care era în concordanță cu orientarea opiniei publice românești. Semnatarii documentului se pronunțau în favoarea ieșirii României din neutralitate în condițiile „noului război al Puterilor Centrale împotriva Regatului sârb și față de mobilizarea Bulgariei în alianță cu Austria“. Ei își motivau atitudinea prin faptul că țara noastră se află înconjurată de dușmani, iar menținerea neutralității era „egală cu renunțarea la înfăptuirea idealului național“.

Autorii declarației apreciau că este necesară realizarea solidarității partidelor politice ca o condiție a înfăptuirii dezideratului național. Aceste forțe politice trebuie să se grupeze în „Federația Unionistă“. Ei așteptau cu încordare, dar și cu speranțe „clipa mobilizării armatei române, sub al cărei steag vom cădea sau vom vedea izbânda cauzei noastre“⁸.

Dimitrie Marmeliuc a participat la numeroase întruniri publice cum a fost, de pildă, manifestația desfășurată la Ploiești în primele zile ale lunii mai 1915. La acest impunător miting au fost prezenți mii de oameni din oraș și împrejurimi. Aici, Nicolae Titulescu a rostit un discurs magistral în care arăta: „Din împrejurările de astăzi, România nu poate fi întreagă și mare, ea nu poate fi întreagă fără Ardeal. România nu poate fi mare fără jertfe. Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața. Pentru Ardeal, nu-i viață care să nu se stingă cu plăcere, pentru Ardeal nu-i forțare care să nu se ofere de la sine“⁹.

Tot în cadrul acestei adunări, profesorul Marmeliuc, reprezentantul bucovinenilor, a evocat în discursul său „umbra marelui voievod Ștefan cel Mare“ și a exprimat rugămintea „de a-i aduce mormântul sub stăpânirea românească“. Vorbitorul a adresat apoi o chemare la arme Ardealului și Bucovinei pentru eliberarea și unirea acestor provincii românești cu patria-mamă, căci el reprezintă în totalitatea lor sufletul românesc. În aceste clipe emoționante, s-a ridicat profesorul Simion C. Mândrescu de la Universitatea din București care, îmbrățișându-l pe D. Marmeliuc, s-a adresat sălii: „Iubiți frați! Voi cei din țara liberă, vedeți uniți aici provinciile românești Ardealul cu Bucovina [...]. Veniți să vă înfășurați voinicește brațele în jurul trupurilor noastre pentru a forma o unitate vie, un trup vânjos, uriaș și nebiruit“.

Cuvintele profesorului Mândrescu au stârnit satisfacție în rândurile participanților: „Mulțimea – scria chiar D. Marmeliuc – izbucni într-un vifor de aplauze, iar un muncitor tânăr, voinic cu ochii negri, scânteietori, își încolăci brațele în jurul nostru, formând toți un grup viu, sculptural, în aplauzele nesfârșite ale asistenței“. S-au auzit strigătele de „Trăiască România Unită!“, „La luptă pentru unitate națională!“¹⁰

Concomitent, D. Marmeliuc a desfășurat o intensă activitate publicistică susținând cauza unității naționale prin grabnica intrare în război de partea Antantei. La începutul lunii octombrie 1915, el a publicat în paginile ziarului „Alarma“ din Buzău un articol în care readucea în memoria contemporanilor personalitatea lui Mihai Viteazul. D. Marmeliuc deplângea faptul că așa „cum sunt ele astăzi, trupul în câmpia Turdei, iar capul la Mănăstirea Dealul, reprezintă dureroasa sfârșiere a

neamului, pe care numai el a tămăduit-o pentru câteva clipe, care însă prin moartea lui devine și mai dureroasă". Martiriul lui Mihai se identifică de fapt cu cel al poporului român, cu vitejia, spiritul de sacrificiu al neamului românesc, care s-a ridicat întotdeauna cu hotărâre împotriva asuprii naționale. Patriotul bucovinean arăta că românii „simt azi mai mult ca niciodată durerea nerealizării idealului pentru care a trăit, a luptat și a murit marele voievod“.

Semnatarul articolului prezintă mai departe „o legendă auzită de la un țăran, potrivit căreia în Sfânta câmpie a Turdei unde și-a găsit sfârșitul eroul apare figura impunătoare a lui Mihai: «Un chip înalt și voinic, îmbrăcat cu mantie lungă, neagră, iar pe cap ca o căciulă cu pene [...]. Așa stă ceasuri întregi până la cântatul cocoșilor când dispare mărețea umbră“. Ea așteaptă de fapt armata română eliberatoare: „Căciularii și dorobanții. Ca un arhanghel voiește să-i conducă în năpraznic zbor peste Carpați [...], să-i ducă pe Turda pentru a le arăta unde l-a sălășluit soarta pe el cel mai viteaz dintre viteji și cu neînvinga sabie, să le arate calea mai departe spre povârnișul idealului său și al neamului“.

Autorul articolului este trist pentru că realizarea visului de unitate națională se lasă încă așteptată: „Și curcanii întârzie, pasul dorobanților nu se aude, ca și dânsul așteaptă un neam întreg ziua slăvită în care inscripția de pe moaștele sfinte ale capului lui Mihai se vor întregi“¹¹.

Acest vis al unității naționale depline prindea contur odată cu intrarea României în război de partea Antantei, în august 1916. D. Marmeliuc s-a înrolat ca voluntar în armata română. La 1 septembrie 1916, el a semnat alături de Oct. C. Tăslăuanu, O. Ghibu, Ioan Nistor, Vasile C. Osvadă și Iorgu Toma un memoriu care a fost înaintat primului ministru Ion I.C. Brătianu. Documentul cerea guvernului de la București să încuviințeze formarea de regimente de voluntari ardeleni, bănățeni și bucovineni, alcătuite din refugiați aflați în Regatul român și din prizonierii români ce se găseau în Rusia. Semnatarii memoriului solicitau autorităților române să se îngrijească de echiparea, înarmarea și instruirea acestor regimente. Unitățile de voluntari, făcând parte din armata română, vor purta aceeași uniformă ca a soldaților români, vor depune jurământul ostășesc și se vor supune legislației militare și civile românești¹².

Acest memoriu a avut o semnificație deosebită, el exprimând dorința fierbinte a tuturor românilor de a lupta pentru eliberare și unitate națională. Deși a fost sprijinit de unii generali, în special de Alexandru Averescu, datorită conjuncturii nefavorabile – înfrângerea armatei române, retragerea în Moldova – el nu a putut fi pus în aplicare.

D. Marmeliuc s-a retras în Moldova, fiind trimis la școala militară de ofițeri de rezervă de la Botoșani. De aici, el a adresat un articol lui N. Iorga care l-a publicat în paginile ziarului „Neamul Românesc“. Autorul condamnă cu tărie politica promovată de austrieci în Bucovina în special după declanșarea războiului mondial. El se ridică contra persecuțiilor la care erau supuși românii mai ales datorită accentuării procesului de deznaționalizare.

Marmeliuc condamnă închiderea școlilor și trimiterea a sute de mii de români în primele linii pentru o cauză străină lor¹³.

La 12 decembrie 1916, D. Marmeliuc expedia din Botoșani o scrisoare lui N. Iorga aflat în Iași. Autorul mesajului afirmă că cei 200 de români ardeleni și bucovineni, „care se pregătesc azi în greul exercițiilor militare, de iarnă pentru și mai marea greutate de mâine a războiului nostru național“, așteaptă cu mult interes deschiderea sesiunii Corpurilor legiuitoare. D. Marmeliuc prezintă apoi hotărârea românilor ardeleni și bucovineni de a lupta până la supremul sacrificiu pentru independența și unitatea neamului: „Vrem să facem cu dragă inimă orice jertfă ce

ne-o impune patria noastră adevărată, dorim însă să fim priviți ca fii adevărați ai ei, să putem fi înaintați la gradul de ofițer ai armatei române în același timp ca și camarazii noștri“.

Autorul scrisorii solicita profesorului Iorga să intervină pe lângă autoritățile competente ca „să ni se recunoască calitatea de cetățeni ai acestui pământ, care peste vreo câteva luni poate fi îngrășat cu sângele nostru“¹⁴.

Ecoul acestei cereri nu s-a lăsat prea mult așteptat, deoarece, la scurtă vreme, prin Decretul nr. 3238/21.12.1916, a fost promulgată „Legea privitoare la recunoașterea calității de cetățean român a celor care sunt de origine română și se află sub drapel“¹⁵.

După terminarea școlii militare, tânărul ofițer a fost repartizat la Regimentul 8 Infanterie Buzău și trimis pe front. Din liniile de luptă, D. Marmeliuc scria la 28 iunie 1917 lui N. Iorga, informându-l că se află „în plină viață a războiului cu toate bucuriile și durerile lui“. Autorul înfățișează greutățile prin care a trecut, „mizeriile îndurate iarna trecută“, dar arată că datoria oricărui român este de a nu se lamenta, ci de a lupta până la ultima picătură de sânge pentru eliberarea patriei: „A fost și e crimă din partea oricărui tânăr în vigoare să se eschiveze de la jertfa pe care o aduce imensa majoritate a neamului nostru“. Din aceste motive, el condamna cu tărie pe cei care și-au asigurat un loc călduț, apreciind că „e o scârboasă fărâdelege și o trădare de neam lașă din partea acelor oameni tineri, care au preferat războiul prin toate berăriile și străzile Bucureștiului, unii făcând parte chiar din Garda Demnității Naționale“. Având în vedere atitudinea unor tineri, inclusiv bucovineni refugiați, D. Marmeliuc se pronunță pentru demascarea lor, în favoarea adevărului. El este de părere că „a sosit vremea ca și în această țară să nu se mai ascundă minciuna în fața adevărului, lașitatea în fața bărbăției, potlogăria în fața sincerității, trândăvia în fața muncii, necinstea în fața cinstei“. Semnatarul scrisorii afirmă că acest punct de vedere este al tuturor celor care „au schimbat căminul cald cu asprimea naturii, munca intelectuală cu oboselile fizice și în această credință îndeamnă la suprema jertfă pe cei care au suferit cel mai mult până acum“. D. Marmeliuc arată, în continuare, că frontul este o adevărată școală a curajului, a spiritului de sacrificiu, a educației moral-patriotice pentru toți fiii României. Pe baza acestor calități dobândite de cei aflați sub arme, profesorul bucovinean spera să îndrepte „societatea pe care o vom crea după război“. El îi ura, în final, lui N. Iorga: „Să trăiți atâta până ce veți vedea cu ochii fericirea completă a nației ce o iubiți atât de mult“¹⁶.

D. Marmeliuc a participat cu Regimentul 8 Infanterie Buzău la bătălia de la Mărășești din vara anului 1917, unde a fost rănit. Tot pe frontul din Moldova a luptat un alt bucovinean, profesorul I. Grămadă, sacrificându-și viața pentru cauza națională românească. D. Marmeliuc a evocat în paginile ziarului „Neamul Românesc“ eroismul și spiritul de sacrificiu al tânărului ofițer voluntar, căzut la datorie în crâncena bătălie de la Cireșoaia din 27 august 1917¹⁷.

I. Grămadă a fost înmormântat de camarazii săi la Poiana Vrânceanu alături de locotenentul botoșănean Ion Spiru. Revenit din spital, căci și el fusese rănit, D. Marmeliuc a cerut permisiunea Marelui Cartier General român să se facă un parastas în Poiana Vrânceanu celui care se jertise pentru întregirea neamului. Parastasul a avut loc în 11 decembrie 1917, la el participând prințul moștenitor Carol, generalii Văitoianu și Manolescu. Peste aproape două decenii, în 1936, D. Marmeliuc omagia din nou figura luminoasă a lui I. Grămadă. Cu acest prilej, el a propus ridicarea unui monument în memoria camaradului său de arme¹⁸, proiect care din păcate nu a fost realizat.

D. Marmeliuc a rememorat, de asemenea, crâncena confruntare de la Mărășești, în calitate de martor ocular, cu prilejul unei conferințe susținute la Cernăuți, în 1918. Vorbitorul a elogiat cu acest prilej faptele de vitejie ale armatei române în rândurile căreia au luptat și s-au jertfit și unii fii ai Bucovinei¹⁹.

După cum este cunoscut, victoriile strălucite obținute de oștirea română în vara anului 1917 la Mărăști, Mărășești și Oituz nu au putut fi valorificate datorită conjuncturii internaționale nefavorabile, în special ca urmare a anarhiei ce domnea în Rusia. Aici, soldații refuzau să execute ordinele ofițerilor și dezertau în masă. După lovitură de stat bolșevică din Rusia, survenită la 25 octombrie/7 noiembrie 1917, armata rusă a ieșit din luptă, semnând mai întâi armistițiul și declanșând apoi tratativele de pace cu Puterile Centrale. România era acum izolată, putând fi atacată din mai multe direcții și cu posibilități reduse de a se apăra. Aliații erau departe și puțin capabili de a ajuta România.

Martor al acestei perioade dramatice, D. Marmeliuc a trimis la 30 octombrie 1917 o scrisoare din Huși lui N. Iorga, exprimându-și îngrijorarea față de evoluția situației politico-militare din țara vecină: „În fiecare zi, evenimente neașteptate pot să se ivească, situații cu totul surprinzătoare pot să ne fie create de Aliații noștri de la nord“. Autorul mesajului solicita marelui istoric să intervină pe lângă conducătorii țării ca voluntarii ardeleni, bănățeni și bucovineni condamnați la moarte în contumacie să poată părăsi țara și să fie trimiși la luptă pentru cauza Aliaților în armata franceză²⁰.

Atitudinea lui Marmeliuc în această direcție nu era singulară, ea fiind împărtășită și de alți refugiați ardeleni, precum Octavian Goga, Oct. Tăslăuanu.

Se cunoaște faptul că România a fost nevoită să încheie în 26 noiembrie/9 decembrie 1917, la Focșani, armistițiul cu Tripla Alianță, după ce Rusia semnase un document similar la Brest-Litovsk, iar generalul Scerbaceff, comandantul trupelor ruso-române, a încuviințat încheierea lui. Sub presiunea Germaniei și a aliaților ei, guvernul român a fost nevoit să înceapă tratativele de pace. În aceste condiții, guvernul condus de I.C. Brătianu și-a prezentat demisia la finele lunii ianuarie 1918. Imediat, Regele Ferdinand a numit ca prim-ministru pe generalul Alexandru Averescu în vederea semnării unei păci separate cu inamicul în condiții cât mai avantajoase.

Cu toate greutățile întâmpinate, D. Marmeliuc nu-și pierdea speranța în înfăptuirea idealului național. El expedia la 24 ianuarie 1918 din Iași o scrisoare lui N. Iorga, felicitându-l cu prilejul Anului Nou. El îi dorea renumitului profesor: „Ca sufletul D-voastră mare să aibă fericirea de a vedea realizat visul nostru de veacuri, pentru care ați luptat o viață întreagă în primele rânduri“²¹.

La 24 ianuarie/5 februarie 1918, Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) și-a proclamat independența.

Scriitorii români au salutat acest eveniment istoric, adresând „o chemare către neamul moldovenesc din Basarabia“. Autorii documentului, între care amintim pe Ion Agârbiceanu, Nichifor Crainic, Petre Locusteanu, Dimitrie Marmeliuc, Ion Minulescu, Ion Petrovici, Ion Pillat, George Ranetti, Mihail Sadoveanu, exprimau bucuria determinată de faptul că despărțirea fraților români de pe ambele maluri ale Prutului a fost curmată. Ei precizau că „împrejurări vrăjmașe ne-au răzlețit și între noi, frați buni de același sânge, s-a ridicat ca un zid de negură“. Semnatarii chemării afirmau că priveau cu tristețe și jale „cum neamul nostru în Basarabia se întunecă și se stinge fără ca să-i putem da ajutor“. Ei consemnau însă cu bucurie că a sosit ziua slobozeniei. Peste apa cea blestemată a Prutului s-a durat punte: „A venit ceasul cel mare întru care am nădărdit, să ne întindem mâinile și să ne îmbrățișăm“.

Scriitorii români afirmau că în noile condiții „cultura, limba și școala de acum trebuie să ne unească pe veci și nedespărțiți vom rămânea până la sfârșitul sfârșitului”²². Începea deci o viață nouă pentru românii de pe ambele maluri ale Prutului.

Proclamarea independenței Basarabiei a pregătit unirea acestei provincii istorice românești cu Țara. Republica ucraineană a recunoscut formal existența și independența tânărului stat basarabean. Autoritățile de la Kiev au invitat-o de mai multe ori la tratativele de la Brest-Litovsk cu Tripla Alianță. Ultima telegramă adresată guvernului de la Chișinău preciza: „Neprimind nici un răspuns din partea guvernului moldovean, noi nu ne considerăm autorizați să tratăm în numele său”²³.

Ucraina a încheiat, în cele din urmă, pace cu Germania, Austro-Ungaria, Turcia și Bulgaria, fapt care a dus la completa izolare a României. Consemnând această situație dificilă, D. Marmeliuc nota, plastic, în paginile unui ziar al vremii: „Mă gândesc la soarta neamului meu care se găsește singur în pustietatea groaznică a unui povârniș ascuțit de ambele laturi unde se deschid fioroase prăpăstii”²⁴.

România a fost nevoită, sub presiunea Puterilor Centrale, să accelereze tratativele cu țările cadruplei alianțe. Condițiile impuse de inamic erau deosebit de grele. Totuși, românii nu-și pierdeau speranța în victoria Antantei. D. Marmeliuc publica în paginile ziarului „România”, organul de presă al Marelui Stat Major, un articol intitulat în mod semnificativ: *Crezul nostru*. El susține ideea că în pofida greutăților, idealul românesc este încă viu și toți românii trebuie să-și intensifice lupta pentru realizarea lui²⁵.

Este cunoscut faptul că în condițiile izolării totale, România a semnat în martie 1918 acordul preliminar de pace, iar guvernul prezidat de Al. Marghiloman a încheiat tratatul de la Buftea – București din 24 aprilie/7 mai 1918, care avea prevederi grele economice, politice și militare pentru România.

În vara anului 1918, forțele Antantei au obținut victorii decisive pe frontul de vest. Conjunctura internațională redevenea favorabilă îndeplinirii idealului național.

În condițiile destrămării marilor imperii – țarist mai întâi, apoi austro-ungar și, în final, cel german – se intensifică lupta de eliberare a popoarelor subjugate. Românii bucovineni trec la acțiune, ei începând să se organizeze. La 6 octombrie 1918 la Vatra Dornei se înființează o gardă națională, în fruntea căreia se afla Petru Forfotă. Administrația austriacă a fost suspendată, introducându-se cea românească. Conducerea orașului a fost preluată de secția locală a Consiliului Național Român având ca președinte pe Arcadie Procopovici²⁶.

În Rădăuți, se creează tot acum Sfatul Național Român în frunte cu Constantin Năstase.

Totodată, conducătorii luptei naționale s-au preocupat și de întărirea propagandei românești pe plaiurile Bucovinei. „Comitetul Românilor Bucovineni refugiați din Chișinău” a organizat un serviciu de propagandă la Cernăuți.

Statutele acestui organism au fost aprobate de guvernul român. Scopul lui era de a lămuri populația Bucovinei asupra procesului necesar și îndreptățit de realipire a ei la patria-mamă. Serviciul avea în frunte un consiliu format din patru membri. Director era Iancu Nistor, subdirector Gheorghe Tofan, secretar Dimitrie Marmeliuc, iar casier Vasile Greciuc²⁷.

D. Marmeliuc s-a implicat în pregătirea actului Unirii Bucovinei cu România. El a fost ales membru al Consiliului Național Român și a participat la dezbaterile acestui înalt forum de conducere.

În ședința din 25 noiembrie 1918, Marmeliuc afirma că originea sa țărănească îi conferă dreptul să se exprime în numele țărănimii. Vorbitorul atrăgea

atenția că există numeroase elemente care fac instigație în țară. „Aceste elemente trebuie scoase la iveală și să le punem la răcoare [...], acum trăim într-o țară în care trebuie să domnească dreptul național, iar nu ordinea impusă de sus. Rog pe dl. președinte ca aceste elemente să fie făcute imposibile în timpul cel mai scurt”²⁸.

În cadrul aceleiași ședințe s-a hotărât convocarea Constituantei pentru ziua de 15/28 noiembrie 1918, unde urma să se stabilească raportul politic al Bucovinei față de România.

La 15/28 noiembrie 1918 s-a deschis Congresul reprezentanților populației din Bucovina, alcătuit din 74 delegați ai Consiliului Național Român, între care se afla și D. Marmeliuc, 7 delegați ai Consiliului Național German, 6 delegați ai Consiliului Național Polon și 13 reprezentanți ai rutenilor. Acest înalt forum a hotărât „unirea necondiționată și pentru vece a Bucovinei cu România”²⁹.

Atmosfera era impresionantă. Martor al acestui eveniment istoric epocal, D. Marmeliuc consemna, după două decenii, starea de spirit existentă în sală: „Ropote de aplauze acoperiră ultimele cuvinte ale Moțiunii de unire rostite cu glas emoționat de Iancu Flondor, în ochii căruia se iviră două lacrimi mari, prinos al nesfârșitei sale iubiri de neam. Iar când domnul Ioan Nistor se ridică cu fața transfigurată și cu glas în care răsunau suferințele unui veac și jumătate rosti motivarea reparației care trebuia să se facă în acea zi, în toate sufletele se și furișă fiorul mântuirii noastre de neam, care, ca și stânca viforată de atâtea furtuni, a rămas neatinsă, înfiptă în solul ce i l-a hărăzit destinul”³⁰.

La finele lucrărilor, Congresul General al Bucovinei a adresat telegrame regelui Ferdinand, Guvernului român, puterilor Antantei, aducându-le la cunoștință hotărârea de Unire a Bucovinei cu România, cu unanimitate de voturi. În aceeași zi, o delegație a românilor bucovineni în frunte cu Iancu Flondor s-a deplasat la Iași pentru a înmâna șefului statului român Actul Unirii Bucovinei cu România. Populația orașului Cernăuți a primit cu multă satisfacție această hotărâre istorică. Unul dintre participanți a surprins atmosfera sărbătorească arătând că lumea a pornit în cortegiu cu muzică militară în frunte către centrul orașului: „Străzile se prefac într-un râu mișcător de capete. Toți își caută cunoscuții, se îmbrățișează, se sărută, urându-și viață lungă”.

În piața orașului care se va numi „Piața Unirii”, se încinge o horă imensă formată din ostași, preoți, tineri și vârstnici, țărani, intelectuali, toți în haine de sărbătoare. Același martor ocular avea să scrie: „Și a fost o horă ca-n povești, cu chioțe și cântece care nu mai încetau, chiuiau cei tineri și plângeau bătrânii în hohote de bucuria zilei”³¹.

La rândul său D. Marmeliuc a înfățișat starea de spirit care domnea în acea zi istorică la Cernăuți: „Ce frumoasă a fost ziua de 28 noiembrie 1918! Se bucura parcă și cerul de fericirea noastră trimițându-ne, în acel început de iarnă, raze calde de soare. Veniseră soli din toate părțile locuite de români, iar din Bucovina tot ce intelectualitatea și țărănimea românească avea mai curat și mai bun”³².

Unirea Bucovinei cu România a avut o semnificație istorică deosebită. Ea a fost rezultatul luptei de aproape un veac și jumătate a românilor bucovineni. Actul de la Cernăuți din 15/28 noiembrie 1918 se înscrie în amplul proces de desăvârșire a formării statului național unitar român. La realizarea lui, o contribuție importantă a avut și Dimitrie Marmeliuc. Deși inapt medical, nu a ezitat să se înscrie voluntar în armata română, luptând în primele linii la Mărășești, în vara anului 1917, unde a fost rănit. Paralel a desfășurat o intensă activitate publicistică, susținând în articole pline de substanță cauza unității românești.

La Cernăuți s-a alăturat fraților săi în toamna anului 1918 în acțiunea de realizare a Unirii Bucovinei cu Regatul român.

După înfăptuirea unității naționale, D. Marmeliuc a militat pentru consolidarea României întregite. El s-a avântat și în vâltoarea vieții politice, fiind unul dintre fondatorii Partidului Democrat al Unirii din Bucovina, creat la 15 septembrie 1918 sub președinția lui Ion Nistor. Vicepreședinți erau Iorgu Toma și Nistor Andronicescu³³.

În paralel, D. Marmeliuc a fost profesor la Universitatea din Cernăuți unde a desfășurat o neobosită activitate științifică și didactică.

Prin munca sa plină de abnegație, profesorul Marmeliuc a fost unul dintre ctitorii României întregite, pe care a servit-o apoi cu devotament până la sfârșitul vieții.

NOTE

1. Anghel Popa, *Societatea „Junimea”*, *Albumul biografic*, în „Magazin istoric”, an. XXVIII, nr. 7/1994, p. 92.
2. N. Hozan, *Amintiri vieneze (1880–1918)*, în „Transilvania”, Sibiu, an. XIV, nr. 12/1985, p. VI–VII; vezi detalii la: Ion Grămadă, *Societatea academică social-literară „România jună” din Viena (1871–1911)*, Arad, 1912, p. 108–109; 111–112; Florea Marin, *Medicii și Marea Uuire*, Târgu-Mureș, 1993, p. 47; 127.
3. *Pelerinajul la Ruginoasa*, în „Evenimentul”, Iași, XX, nr. 70, din 27 mai 1912.
4. *Scrisori către Nicolae Iorga*, vol. II, (1902–1912). Ediție de Barbu Teodorescu, București, 1979, p. 536; Constantin I. Stan, *Alexandru Ioan Cuza în conștiința poporului român*, în „Colocviul național de istorie 20–22 iunie 1996”, București, 1997, p. 110.
5. Brândușa Cepuc, *La Cireșoaia. Un erou numit Ion Grămadă*, în „Revista de istorie militară”, nr.4/1997, p. 11–12.
6. *Scrisori către N. Iorga*, vol. III, 1913–1914. Ediție de Petre Țurlea, București, 1988, p. 140.
7. „Adevărul”, XXVIII, nr. 10.521 din 27 septembrie 1915.
8. „Epoca”, XXII, nr. 259, din 20 septembrie 1915; „Evenimentul”, Iași, XXIII, nr. 180 din 20 septembrie 1915; *Lui D. Marmeliuc 20 octombrie 1936*, Cernăuți, 1936, p. 40, 41; C. Căzănișteanu (coord.), *Documente ale Unirii 1600–1918*, București, 1984, p. 333–335, doc. 223.
9. N. Titulescu, *Discursuri*, București, 1967, p. 141–144.
10. Cf. Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român 1918*, vol. I, București, 1983, p. 368.
11. D. Marmeliuc, *Vorbește Ardealul, Mormântul lui Mibai ne cheamă*, în „Alarma”, XVIII, nr. 320.342 din 4 octombrie 1915.
12. Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise (în continuare se va cita B.A.R., Secția Mss.), Arhiva Oct. C. Tâslăuanu, mapa IX, varia 3; Oct. C. Tâslăuanu, *Sub flamurile naționale. Note și documente din războiul de întregire al neamului*, vol. I, Sighișoara, 1935, p. 195–202; Constantin I. Stan, *Pentru o cauză dreaptă. Intrarea României în război de partea Antantei și atitudinea românilor aflați în străinătate*, în vol. *Avram Iancu (1824–1872)*, Deva, 1997, p. 178.
13. D. Marmeliuc, *Uneltiri austriece în Bucovina*, în „Neamul Românesc”, XI, nr. 61, din 23 septembrie 1916.
14. *Scrisori către Nicolae Iorga*, vol. V (1916–1918). Ediție de Petre Țurlea, București, 1996, p. 33–34; Vezi originalul în B.A.R., Secția Mss., Coresp. N. Iorga, vol. 263/1916, f. 417–418.
15. „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 321, din 23 septembrie 1916.
16. *Scrisori către Nicolae Iorga...*, p. 119–120; vezi originalul în B.A.R., Secția Mss., Coresp. N. Iorga, vol. 267/1917, f. 204–205.
17. D. Marmeliuc, *Sublocotenentul Ion Grămadă*, în „Neamul Românesc”, Iași, XII, nr. 266, din 28 septembrie 1917.

18. Idem, Ion Andrieșescu, *Eroul de la Cireșoaia. I. Grămadă. Omagiu prietenesc și camaraderesc. Două conferințe*, Cernăuți, 1936, passim.
19. D. Marmeliuc, *Mărășești*, Cernăuți, 1918, passim.
20. *Scrisori către N. Iorga...*, vol. V, p. 178–179.
21. *Ibidem*: p. 210; vezi originalul în B.A.R., Secția Mss., Coresp. N. Iorga, vol. 271/1918, f. 560 (carte poștală).
22. „România Nouă”, Chișinău, II, nr. 11, din 11 februarie 1918; vezi și Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții. În Basarabia revoluționară (1917–1918). Amintiri*. Ediție de Octavian O. Ghibu, Chișinău, 1992, p. 524–525.
23. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/U.R.S.S., 1812–1920, vol. 133, f. 260.
24. D. Marmeliuc, *Noi și pacea ucraineană*, în „România”, Iași, I, nr. 321, din 31 ianuarie 1918.
25. Idem, *Crezul nostru*, în „România”, Iași, II, nr. 358, din 6 martie 1918.
26. Ioan V. Cocuz, *Viața politică din Bucovina în preajma unirii din 1918*, în „Studii și articole de istorie”, vol. XLVII–XLVIII, 1984, p. 104.
27. „România Nouă”, Chișinău, II, nr. 28, din 4/14 noiembrie 1918; Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei cu România 28 noiembrie 1918. Studii și documente*, București, 1929, p. 84–85, anexa V.
28. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 166–167; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917–1918. Documente*. Ediție de Ion Calafeteanu și Viorica Pompilia Moisuc, Chișinău, 1995, p. 327, doc. 108.
29. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 60–61.
30. D. Marmeliuc, *În preajma Unirii*, în Ion I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, Cernăuți, 1938, p. 215–216.
31. Gr. Nandriș, *Zilele trăite în Bucovina*, în Ion I. Nistor, *Amintiri răzlețe...*, p. 257–258.
32. D. Marmeliuc, *În preajma Unirii*, *loc. cit.*, p. 216.
33. „Glasul Bucovinei”, II, nr. 245, din 21 septembrie 1919.

SUMMARY

The present study is dedicated to the worthiest Bukovinean personalities during the 1918 Great unification – Professor Dimitrie Marmeliuc, a member of the Romanian National Committee in Bukovina.

After the national unification D. Marmeliuc militated for the consolidation of unified Romania. Activating in the political life, together with Ion Nistor, he was one of the founders of the Democratic Party of Unification in Bukovina.

As a professor at the University of Ceranuti, D. Marmeliuc carried out a sustained scientific and didactic activity. At the same time, D. Marmeliuc carried out an intense journalistic activity, pleading for the cause of the national unity.

Marmeliuc enlisted as a volunteer in the Romanian army and participated in the fiery battle at Marasești in the summer of 1917.

D. Marmeliuc had strong and close relationships with Professor and writer Ion Gramada – the hero from Cireșoaia.

Teorie, critică și istorie literară

MOTIVUL BUCIUMULUI ÎN CREAȚIA EMINESCIANĂ

Vasile Vasile

București

Între elementele care concurează la muzicalitatea versului eminescian un loc aparte îl ocupă și motivele instrumentelor muzicale care abundă în lirica sa.

Dacă lira și harpa sunt în aceeași măsură simboluri emblematice ale Romantismului și ale Antichității (prin Orfeu, Apollo, David, Solomon, Horațiu etc.), buciumul este un instrument specific românesc, simbol al vieții păstorești a poporului nostru și poetul îl folosește cu predilecție pentru sugerarea acestei vieți cu implicațiile ei mitologice și a trecutului istoric îndepărtat.

Dublat de imaginea bourului sau a zimbrului, acest motiv capătă aură de emblemă muzicală pentru strămoșii noștri antici – dacii, cât și pentru descălecătorii medievali.

De altfel, putem reconstitui în lirica eminesciană tripla funcție a instrumentului: semnale păstorești, anunțarea unor primejdii și a morții cuiva dintr-o anumită comunitate, precum și instrument de chemare la luptă a oștenilor.

Frecvența buciumului trebuie deci căutată în dorința de a scrie o epopee națională, instrumentul fiind adecvat evocării istorice, redării sentimentelor de tristețe și de jale specifice doinei și dorului românesc și plaiului mioritic.

Vom întâlni buciumul însoțind viața păstorească în *Sara pe deal*, vibrația sa dureroasă venind fie din istorie, din vremuri trecute, dar și din oboseala satului după o zi de muncă sau din sentimentul infinitului, imaginea lui sonoră contopind ideea de spațiu și cea de timp.

Monumentul lui Eminescu din Cernăuți.
Sculptor: D. Gorșcovschi.

În *Geniu pustiu* asităm la un spectacol măreț, în care „buciumele sunau astfel încât ți se părea că sufletele de aramă a munților se trezise și suna a moartea lumii“.

Poet al înserării, al nopții dar și al codrului, Eminescu readuce sonoritatea evocatoare și blândă a buciului în *Povestea codrului*, chemându-și iubita în împărăția pădurii nesfârșite, unde „filomele țin orchestrul“ și unde, comportându-se ca doi copii troieniți de flori de tei, cei doi îndrăgostiți vor auzi prin somn buciul „de la stânele de oi“.

Timbrul răscolitor de tristeți, întărit de sunetul grav al buciului, în unele zone ale țării, cunoscute cu siguranță și folcloristului Eminescu – ca instrument ce vestește moartea și însoțește ritualul trecerii „din lumea cu dor, în lumea cea fără de dor“, în viața „unde nu este durere, nici întristare, nici suspin“, apare într-una din variantele poemului *Mai am un singur dor*:

*Și cum va înceta
Al inimii zbucium,
Ce dulce-mi va suna
Cântarea de bucium.*

Conform dispoziției testamentare ale uneia dintre variantele anului 1883, an al prăbușirii intelectuale a poetului, el nu-și dorește o înmormântare cu mare pompă, cu „cântare și flamuri“, ci una simplă, pe un pat de „tinere ramuri“ și să fie plâns doar de glasul firii, al mării și al codrului reunite în același spațiu. După încetarea zbuciumului inimii sale, în care a încăput și micul și marele univers, poetul va resimți cu voluptate sonorile instrumentului care alină sentimentele dure-roase. Rima din această variantă „zbucium – bucium“ se constituie într-un adevărat ostinat al liricii eminesciene, variația fiind asigurată prin asocierea cu tema morții.

În *Dorința unui dac*, moartea este însoțită de visuri adânci „lipsite de zbucium“, în care vor răsună din stânci „cântarea de bucium“. Cauza și efectul pot fi inversate, astfel că strofa poate apărea și sub această formă:

*Sau cu ochiu-nchis
Cântare de bucium
Să uit ca și în vis
Durere și zbucium*

sau astfel:

*Trecut-au ca un vis
Durere și zbucium
La sunet de bucium
Ascult cu ochiu-nchis...*

Chemând la arme, atunci când situația o cere, întâlnim buciul în *Scrisoarea III*, după dialogul dintre Mircea și Baiazid și plecarea domnitorului român, de la ceea ce am putea numi masa tratativelor: „Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium“, vers care urmează a rima tot cu „zbucium“; sau: „Și abia plecă bătrânul... Ce mai freamăte, ce mai zbucium!“ Este și semnalul de început al crâncenei lupte conduse de Mircea cel Bătrân, dar și o chemare răsunând în depărtări, pentru marea încheștare ce va urma.

Și în poemul *Ștefan cel Mare* „chemarea de oști“ este sunată de fanfară și de buciumele care „sună / În văi și pe plai / Și oastea s-adună / Călare pe cai“.

În alte situații, buciumul se alătură capului de bour, dublând, pe plan muzical, emblema heraldică a Moldovei. Este și cazul scenei dacice din *Memento mori*, dominată de Dochia, și în care răsună glas de buciumul, însuși Traian, cuceritorul Daciei, fiind atras de „clopot și de-a buciumului zvon“. Zimbrilor zânei Dochia li se adaugă ecourile de buciumul și de corn, simboluri ale spațiului carpatin și ale luptei neîncetate pentru libertate și dreptate, ca embleme muzicale ale acestei țări și a locuitorilor ei.

În atmosfera calmă, mitică a unui cântec de leagăn, Dochia-mamă, fiica lui Decebal, își leagă copilul, povestindu-și viața chiar pe ritmul invocațiilor mioritice:

*Ce mai freamăt, ce mai zbućium
Când sunând voios din bućium,
Chema tare la botare
De-alergau cu mic cu mare,
De curgeau ca râurile
Și-megreau pădurile...*

o nouă probă a faptului că buciumul și-a îndeplinit, încă din vremuri imemorabile, rolul de instrument de chemare a oamenilor, de a sări în apărarea lor. Tocmai de aceea, în textul din *Întunericul și poetul* buciumul se alătură fluierului în panorama muzicii românești viitoare, pentru a reprezenta acest trecut îndepărtat, încărcat de aură legendară, împreună cu doinele și cântecele de jale, „a inimelor plângeri / A sufletului noapte, a dorurilor stângeri...“.

Poetul-profet găsește în buciumul un mijloc de sporire a sacralității timpului și spațiului în care evoluează eroii săi de epopee națională.

Dar buciumul îndeplinește în versurile genialului poet român și un alt rol. De evocare a copilăriei sale, înțelege tot ca ceva irecuperabil pierdut. Ca și în copilăria istorică a neamului său, anii frazezi ai poetului i-au fost însoțiți de cântecul tainic al buciumului, încărcat cu rezonanțe ancestrale, provenind din viața păstorească, din poezia firii, dar și din istoria viforoasă a poporului său. Cităm din poezia *Fiind băiet, păduri cutreieram*:

*Un bućium cânta tainic, cu dulceață,
Sunând din ce în ce tot mai aproape...*

Tot de lumea copilăriei amintesc și două texte citate de George Călinescu și aparținând perioadei preberlineze, unul în proză și altul în versuri, utilizând motivul buciumului. Chiar și lumea miniaturală se dovedește receptivă la cântecul de buciumul și de fluier, purtător și al unor rezonanțe fabuloase: „Și dacă ți se pare c-azi un cântec de buciumul și fluier din acel codru verde, el va asculta cum îi țiuie pân' ureche și-ți va spune anume aria ce-aude“.

Versificarea acelorși elemente (cele două texte surprind aceeași amintire) îmbogățește și extinde imaginea care capătă profunzimea muzicală ce se răsfrânge și asupra spațiului surprins de instrumentul ce cântă cu „glas blând din soare“: „Și flori de gheață din ferești / Părea-mi un codru verde / Cu zâne blânde din povești, / Cu buciumul ce își pierde / Al lui glas blând din soare / În văi și în ponoară“.

Apropiat de lumea interioară infantilă prin sunetul grav, buciumul intră și în lumea erotică. În aceeași împărăție a codrului, unde-și pierd urma îndrăgostiții din *Lasă-ți lumea*, „tânguiosul buciumul sună, / L-ascultam cu-atâta drag, / Pe când iese dulcea lună, / Dintr-o rariște de fag“.

„Sara pe deal buciumul sună cu jale“ este versul care instaurează atmosfera muzicală, evoluând pe fundalul celei elegiace și patriarhale, în care se întâlnesc cei doi îndrăgostiți.

Patriarhalul se asociază cu arhaicul și astfel în același spațiu al Daciei preistorice, surprins și în *Mușatin și codrul*, reîntâlnim rima „zbcium – bucium“, într-o scenă de o „sălbăticie solemnă“ – cum a numit-o George Călinescu – apropiată de cele pastorale: „Se pornește-atunci un zbcium, / Sun-un dulce glas de bucium, / Pe cărări fără de urme / Vin cerboaiacele în turme (...) Și așteaptă răbdătoare / Mâini frumoase de fecioare, / De le mulg în donicioare...“.

Astfel, cercul motivelor buciumului din creația eminesciană se închide, evidențind multitudinea lui semantică și caracterul irepetabil al versurilor, chiar în cazul celor păstrate în laboratorul poetului, deschis și marelui public prin ediția critică a lui Perpessicius.

SUMMARY

The author analysed the motif of the „bucium“ (a kind of alpenhorn) in Mihai Eminescu's poetry, its semantic complexity and the irrepeatable character of his verses.

The frequency of „bucium“ in Eminescu's poetry can be explained – says Vasile Vasile – through „the poet's wish to write a national epic, the instrument being the most adequate in the historical evocation, in rendering the sadness and grief that are specific to the «doina» and the Romanian «dor» (longing) and to the «Mioritical» space“. The „bucium“ also appears as an indispensable and revealing accessory of the romantic poetry, especially of Eminescu's poetry.

Itinerare artistice

PORTRETUL LUI LORELAI BREHOIU (o prezență inedită a lui Løvendal la București)

Ilie Luceac

Cernăuți

Era pe la sfârșitul lunii octombrie 1997. Toamna nu intrase încă pe deplin în drepturile sale. În Bucovina trona frumusețea anotimpului auriu, cu zile frumoase și nopți care începeau să fie destul de răcoroase.

Călătoria noastră de la Suceava spre București se anunța să fie plăcută, mai ales că aveam ca tovarăș de drum pe doi prieteni buni – Valentin și Maria – o pereche foarte cumsecade. În compartimentul de clasa întâi, pentru care ne procurasem biletele de călătorie spre București, printre alți călători preocupați fiecare de treburile lor, era o doamnă inimoasă și foarte vorbăreată.

După vreo patru ore și mai bine de drum, timp în care schimbam diverse subiecte de discuție, am început să vorbim despre artiștii Cernăuțiului de altădată, la care cunoștința noastră nouă – o chema Lorelai – deveni atentă și puțin mirată de tema pe care am abordat-o, intervenind cu o remarcă sugestivă:

– Nu prea auzi în ultimul timp discuții de genul acesta prin trenurile noastre de călători. Dar dacă tot ai amintit de pictorul George baron Løvendal, de care știe multă lume, să știți că el m-a pictat și pe mine.

Toate privirile noastre se îndreptară concomitent spre ea. Fața i se însenină, ochii îi sclipiră parcă mai aprinși, aruncând în jur scânteii invizibile de mândrie.

– ?!

– Da, da, portretul pictat de Løvendal e proprietatea noastră de familie. Eu țin la el foarte mult din două motive. În primul rând, fiindcă e portretul meu. În al doilea rând, fiindcă această pânză e o relictă pentru familia noastră. Ea ne amintește întotdeauna de prietenia tatălui meu cu pictorul Løvendal.

Surpriza (că, într-adevăr, era o surpriză!) a avut un efect uluitor asupra noastră.

Ne despărțim în Gara de Nord a Bucureștiului, rămânând fiecare cu gândurile răvășite. Eu mă aleasei cu o carte de vizită de la dna Lorelai, lăsându-i promisiunea de o vizita la prima ocazie ivită.

Aveam să-mi onorez această promisiune abia în luna martie a anului următor 1998.

După multe telefoane și insistențe, am obținut în cele din urmă acceptul unei vizite la familia Brehoiu.

Lorelai locuia cu mama ei, Elena Brehoiu, la bloc. Un bloc obișnuit, ca multe altele din Drumul Taberei. De ani de zile duc o existență de intelectuali, care nu iese cu nimic din comun. Lorelai este asistentă medicală la o clinică cardiologică

din București. Toate grijile casei se țin pe capul ei, mama fiind pensionară. E adevărat, mai are și un frate mai mare. E căsătorit, își are cuibul și familia sa.

Mama, Elena, o bătrânică simplă și așezată, asista cuminte la discuția noastră. După felul cum se purta, se vedea că a rămas peste ani cu nostalgia satului în suflet, rădăcinile ei fiind de prin părțile Odobeștilor, de lângă Panciu.

Discuția noastră nu se închea. Vroiam să arunc măcar o privire la tabloul pe care nu-l mai văzusem. Lorelai, înțelegându-mi curiozitatea, mi-l arătă atârnat pe unul din pereții sufrageriei, cameră ce ținea loc și pentru salon de primire. Era un Løvendal autentic. În partea de jos a tabloului se putea citi semnătura obișnuită

Portretul lui Lorelai Brehoiu
de G. Løvendal.

a pictorului. Litera „G” aureolată de un „A”, apoi tradiționala „L” (știm că pictorul își semna în ultimii ani tablourile cu inițialele duble: ale sale și ale soției, Ariadna). De data aceasta maestrul a fixat și anul, 1956, ceea ce nu întâlnim des în tablourile løvendaliene.

Atunci Lorelai, mândră de comoara pe care o deținea și inspirată de faptul că o ascultam cu atâta aviditate, începu să povestească:

– Familia Brehoiu se constituia din Gheorghe Brehoiu, tatăl meu, mort de mulți ani, și mama mea, Elena, pe care o vedeți și astăzi. Mai eram și noi, eu împreună cu fratele despre care v-am vorbit. Tatăl era de prin părțile Basarabiei. A fost mulți ani profesor la Bălți, în învățământul secundar. A funcționat în învățământ până în 1940, încât era să-l și prindă ocupația sovietică acolo. Ca prin minune a reușit să se retragă în țară, stabilindu-se la București.

Mama mea, fiind de pe lângă Panciu, în casa Brehoiilor era tot timpul un vin nobil, de viță veche românească, pregătit cu multă pricepere. Această licoare, aidoma celei din Olimp, atrăgea

mulți prieteni în casa lui Gheorghe Brehoiu. Îi și avea, de altfel. Fiind în învățământ, cunoștea mulți intelectuali, printre care erau artiști, pictori, muzicieni. Veneau și preoți în casa noastră – casă frumoasă cu două intrări, la curte, situată în Cartierul Militari din București. Astăzi nu mai există, a fost demolată. În locul unde era casa noastră se înalță cartiere noi, moderne.

Lorelai suspină, se uită la mama ei, furată de gânduri, și continuă, cu o notă abia simțită de nostalgie:

– Prietenii tatălui meu l-au adus și pe pictorul Løvendal în casa noastră, cu care tata s-a împrietenit foarte repede. Odată tata, poate după un pământ – două de Odobești, ori Panciu, l-a rugat pe pictor să-i facă o fotografie, la care Løvendal a răspuns că imediat pictează pe cineva din familie. Și atunci sorocul căzu pe mine. Am fost imediat chemată de la joacă, tot aici începând și ședința de pictură.

Fiind sustrasă de la joacă, eu începui să plâng. Lacrimile mele însă nu l-au deranjat pe maestrul. Se observă și pe tablou că eram printre lacrimi. Am rămas în

aceeași rochiță cu care ieșisem la joacă – o rochiță de vară dintr-o stofă verde. Aveam vreo cinci anișori. Era vara, țin minte și acum...

– Da, da, pe la mijlocul verii anului 1956, adăugă mama lui Lorelai, care până acum era parcă furată de vis.

– Nu reușii să mă liniștesc bine, că tabloul era pe sfârșite. Se vede imprimat în privirea mea că eram supărată, fiind chemată de la joacă ca să pozez.

Fetița de atunci își aduce aminte că artistul lucra fulgerător de repede. Picta foarte ușor. Avea o dexteritate uimitoare. A fost un mare artist...

– Îmi mai amintesc un detaliu care poate fi semnificativ. Tata povestea că a avut o soră pe care o chema Brehoiu Teodora. Ea avea înainte de război la Cernăuți un restaurant. Nu se știe dacă Løvendal n-o fi cunoscut-o la Cernăuți. Poate așa se explică și prietenia lui cu familia noastră...

Aceasta este istoria tabloului meu, de care sunt atât de mândră și la care țin atât de mult.

*

* *

Istorisirea lui Lorelai Brehoiu și fericita întâmplare de a descoperi o pânză necunoscută pictată de Løvendal ne-a îndemnat să reproducem lucrarea maestrului. Prin aceasta am achitat o datorie de onoare față de Lorelai Brehoiu, care a fost atât de amabilă să ne pună la dispoziție pentru publicare lucrarea inedită a lui Løvendal. Totodată și o altă datorie, de data aceasta morală, față de creația artistului, a cărui viață și operă, în marea ei majoritate, s-a înrudit cu Bucovina.

Câteva cuvinte despre tablou.

Tehnica realizării tabloului: grafică în manieră løvendaliană, creion aplicat pe carton presat. Culorile: galben, verde, cenușiu.

Starea tabloului: tabloul are 43 de ani de când a fost executat, se păstrează bine. Este ajustat într-o ramă de lemn.

Dimensiunile tabloului: 25 cm x 34 cm.

Cercetări sociolingvistice

LIMBA ROMÂNĂ ÎN UCRAINA

(proiect internațional de investigație sociolingvistică)

În luna septembrie a acestui an, la Universitatea din Cernăuți și la Slatina (Transcarpatia) a avut loc un simpozion științific cu participarea mai multor lingviști din Germania, România, Republica Moldova și Ucraina. Acest for științific s-a desfășurat sub genericul „Limba română vorbită în Ucraina”, care, de fapt, este și obiectul de cercetare sociolingvistică al unui proiect internațional planificat pentru anii 1999–2001.

Colaborarea între lingviștii din Ucraina și Germania a început la Leipzig în decembrie 1999 și are la bază un acord oficial semnat între Facultatea de Litere a Universității Naționale „Iuri Fedkovič” din Cernăuți, Universitatea Națională „Taras Șevcenko” din Kiev și Institutul de Romanistică al Universității din Leipzig. Ea are un obiect de studiu bine determinat – limba română vorbită în Ucraina – și un scop umanitar foarte nobil – inițierea tinerilor cercetători (studenți care scriu tezele de calificare sau de licență, doctoranzi sau lectori universitari care au hotărât să se consacre studierii limbii române) în activitatea științifică din domeniul sociolingvisticii.

Proiectul a fost inițiat de Institutul de Romanistică al Universității din Leipzig și constituie o parte componentă a unui proiect mai vast – „Limba română vorbită în Moldova istorică” care este în curs de realizare și la care participă lingviști de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași și de la Institutul de Lingvistică din Chișinău.

Protagonist și conducător științific al proiectului este de mai mulți ani prof. dr. Klaus Bochmann, renumit romanist și românist în lumea științifică actuală, directorul Institutului de Romanistică al Universității din Leipzig și al Centrului de Studii al Limbii Franceze din Canada.

Din punct de vedere financiar un astfel de proiect este foarte costisitor și, bineînțeles, nici o instituție de stat – fie din Ucraina, fie din Germania – nu l-ar putea finanța integral. De aceea, ne bucurăm foarte mult că această funcție nobilă și-a asumat-o Fundația „Volkswagen” din Hanovra, care, sub forma de ajutor umanitar în domeniul cercetărilor științifice, acordă mijloacele necesare pentru realizarea lui.

Proiectul face parte dintr-un vast program est-european științific și de caritate, realizat sub genericul simbolic „Wege zum Europa” („Căi spre Europa”), lansat special pentru susținerea științei în fostele țări socialiste din Europa de Est și sperăm că proiectul va fi în viitor urmat și de altele.

Finanțarea proiectului pentru Ucraina prevede înzestrarea pe bază de ajutor umanitar a unui laborator de înregistrare audio și video a unor situații de comuni-

care în limba română și de transcriere a lor sub formă de texte, a unui birou cu mijloace informative și logistice moderne pentru prelucrarea textelor și a unei biblioteci specializate în domeniul sociolingvisticii, asigurarea materială a participanților ucraineni la conferințele de lucru din Germania sau din Ucraina, publicarea rezultatelor științifice obținute sub forma unor monografii și a unei antologii de texte.

Proiectul prevede și organizarea unor întruniri științifice a colaboratorilor cu scopul de aprofundare a cunoștințelor studenților și doctoranzilor în domeniul sociolingvisticii, pragmaticii și glotopoliticii sub formă de prelegeri ținute de savanții din Germania sau de comunicări științifice ale lingviștilor din Ucraina, România și Republica Moldova. Conferințele științifice au loc atât în Germania, la Leipzig, cât și în Ucraina, la Cernăuți sau în alte localități.

Însăși denumirea proiectului – „Limba română vorbită în Ucraina” – indică obiectul lui de studiu: limba populației românofobe vorbită în regiunea Cernăuți, Transcarpatia, Odesa sau în alte regiuni ale Ucrainei. Prin calificativul „vorbită” este subliniat faptul că obiectul de studiu îl constituie nu limba dialectală, nu limbajul folcloric, ci aspectul ei colocvial actual, cu toate particularitățile ei fonetice, lexicale, morfologice și sintactice.

Un astfel de studiu ține de două compartimente ale lingvisticii contemporane: sociolingvistica și pragmatica lingvistică, compartimente care contribuie foarte mult la renașterea filologiei ca știință clasică.

În mod concret, aspectul sociolingvistic al studiului nostru prevede conturarea ariilor socioculturale din fiecare zonă românofobă a Ucrainei cu scopul de a determina și de a caracteriza situația sociolingvistică din zona respectivă, pornind de la două premise obiective:

1) limba română în Ucraina este limba minorității etnice a românilor (moldovenilor) din toate regiunile Ucrainei și ea funcționează în anumite sfere sociale într-o măsură mai mare sau mai mică paralel cu limba de stat – limba ucraineană;

2) conceptul sociolingvistic de politică lingvistică (sau glotopolitică) este ansamblul tuturor a) *intervențiilor* unor b) *forțe sociale* în cadrul c) *obiceiurilor comunicative* ale unei unități de vorbitori.

Această definiție este valabilă pentru orice limbă vorbită într-un stat, indiferent de statutul ei sociolingvistic, fiindcă microconcepțiile definiției: a) *intervențiile* – legile, dispozițiile, toponimia, impunerea unui model pentru viața publică și politică, administrația, domeniul tehnic și științific etc.; b) *forțele sociale* – mijloacele mass-media, literatura artistică și populară, societățile naționale de cultură, clerul și situația profesională, învățământul și problemele școlare, prezența unei intelectualități naționale etc.; c) *obiceiurile comunicative* – normele de comportare comunicativă, mijloacele lingvistice în diferite domenii normate, normele existente fixate în scris și cele nefixate în scris etc. sunt în mare măsură universalii sociolingvistice.

Aspectul pragmatico-lingvistic al proiectului prevede orientarea spre studierea exprimării orale în limba română vorbită în Ucraina și, în special, analiza etnometodologică a conversației, a dialogului, stabilirea unor criterii de caracterizare a diverselor situații de comunicare, specifice pentru limba română vorbită în Ucraina, precum și analiza și descrierea particularităților fonetice, lexicale, morfologice și sintactice caracteristice limbii române vorbite în Ucraina.

În mod practic, primul aspect prevede elaborarea unor chestionare sociolingvistice pentru diferite categorii de interlocutori (studenți, elevi, cadre didactice, intelectuali din domeniul agro-industrial etc.). Pentru al doilea aspect se prevede înregistrarea unor mesaje de limbă vorbită în diferite situații – fie instituționalizate

(școală, universitate, liceu pedagogic, primărie, policlinică), fie neinstituționalizate (în stradă, la piață, în căminul studențesc, în familie etc.).

Această bază teoretică poate asigura un studiu și o descriere adecvată a limbii române vorbite în Ucraina la începutul acestui secol și în cel de-al treilea mileniu de existență a ei pe aceste plaiuri. În același timp, subliniem faptul că proiectul nu prevede nici o interpretare politică a fenomenelor lingvistice descrise și nici o descriere didactică recomandabilă a fenomenelor relevate pentru diferite forme de predare în învățământ, ci numai recepționarea și descrierea obiectivă a materialului lingvistic și elucidarea cauzelor și surselor de existență ale fenomenului lingvistic dat.

Suntem recunoscători redacției revistei „Glasul Bucovinei” pentru posibilitatea de a publica o serie de materiale care reflectă rezultatele cercetărilor. Primele două articole sunt consacrate unor probleme primordiale pentru studiul sociolingvistic efectuat – definirea conceptului de limbă vorbită în lingvistica est-europeană și a celui de limbă română vorbită în Ucraina sub aspect sociolingvistic și glotopolitic.

Klaus Bochmann (Universitatea din Leipzig, Germania)

Gheorghe Jernovei (Universitatea din Cernăuți, Ucraina)

LIMBA ROMÂNĂ – CONCEPT AL SOCIOLINGVISTICII ȘI GLOTOPOLITICII DIN UCRAINA

Gheorghe Jernovei

Cernăuți

Un studiu sociolingvistic al limbii române din Ucraina presupune atât o analiză concretă a situației sociolingvistice actuale, cât și a unor probleme teoretice care țin de aspectul lingvistic general cum este și cel glotonimic, discutat de-a lungul mai multor decenii. Studiarea variantei vorbite a oricărei limbi-standard, ce funcționează fie în limitele administrative ale unui stat, fie în afara lor, nu presupune de obicei concretizarea numelui generic al limbii respective sub aspect sociolingvistic sau glotonimic. Nimeni n-a pus și nici nu pune la îndoială faptul că spaniola vorbită în America Latină nu este limba spaniolă, sau germana din Austria nu este limba germană. Altfel stau lucrurile în cazul când este vorba despre limba română vorbită în Ucraina.

Se părea că în anul 1991 a fost momentul crucial în istoria limbii române vorbite în Ucraina. La Conferința științifico-practică, ce s-a desfășurat în luna mai 1991 la Cernăuți sub genericul „Probleme de limbă și literatură”, a fost adoptată o rezoluție în care se afirma cu toată autoritatea științifică: „Este în afara oricărei îndoieli că, indiferent de faptul unde își au locul de trai – în România, în Republica Moldova, în Ucraina sau în alte părți, – românii vorbesc cu toții aceeași limbă...”¹

Atunci se părea, că problema s-a rezolvat pentru totdeauna și la noi, mai ales că lumea științifică occidentală își avea soluția încă din anii '50-'60. Dar în unele cercuri socioculturale din Ucraina (mai cu seamă din regiunea Odesa) se observă iarăși intenția de a separa etnic și de a contrapune din punct de vedere sociocultural (și chiar etnic) populația românofobă din Ucraina, identificată în perioada sovietică prin etnonimele *români* și *moldoveni*. Ca bază lingvistică pentru aceasta se caută posibilitatea de a reinvia „mitul lingvistic” despre „*limba moldovenească*”, ca limbă proprie numai *moldovenilor*. De aceea, clarificarea acestui neadevăr științific devine o problemă actuală și pentru proiectul „Limba română vorbită în Ucraina”, precum și pentru lingvistica ucraineană actuală.

Actualitatea acestei probleme este subliniată și de regretatul profesor romanist din Ucraina Stanislav Semcinski în articolul „Care este sensul sintagmei *limba moldovenească*”, publicat recent în prestigioasa revistă lingvistică din Ucraina „*Movoznavstvo*”². El menționează că rezolvarea problemei în discuție este „actuală nu numai pentru lingvistica romanică, dar și pentru cea ucraineană, deoarece în Ucraina locuiesc mulți moldoveni. Dar, în fond, pentru lingvistica romanică este absolut clar ce anume se ascunde sub denumirea de *limbă moldovenească*. În același timp, pentru unii lingviști ucraineni nu este întotdeauna clar ce este *limba moldovenească* – o unitate lingvistică de sine stătătoare în raport cu limba română

sau cele două concepte respective se intersectează în sensul lor sau un concept include în sine pe altul. Această «dilemă» devine foarte actuală acum, când unii reprezentanți ai moldovenilor din Ucraina promovează cerințele de a recunoaște «*limba moldovenească*» ca limbă aparte de cea română³.

Pentru a trage o concluzie sociolingvistică, analizând aceste intenții, e necesar, la început, să facem o trecere în revistă a opiniilor științifice privind unitatea limbii române, unica limbă romanică standard din sud-estul Europei, și caracterul pseudoștiințific al „argumentelor” aduse în favoarea „*limbii moldovenești*”. O astfel de analiză este utilă atât pentru specialiștii în filologia română și romanică din Ucraina, cât și pentru funcționarii responsabili din organele de învățământ și din domeniul culturii, de care, în mare măsură, depinde acceptarea sau respingerea unui concept pseudoștiințific, indiferent chiar de prezența unor interese extralingvistice ce ar putea să apară ca forță de influență.

Este clar că termenii *moldovenesc*, *moldovenească*, folosiți și în calitate de glotonime, precum și etnonimul *moldovean* apar numai după constituirea Țării Moldovei ca stat medieval în 1359 (primele datări textuale sunt: *moldovean* – circa 1431, DERS; *moldovenesc* – circa 1640, *Letopisețul* lui Gr. Ureche, precum și derivatele *moldoveni*, *moldovenie*, *moldovenisi* – 1705, *Istoria ieroglică* a lui Dimitrie Cantemir).⁴

Până în această perioadă populația romanizată din sud-estul Europei folosea alte etnonime și glotonime pentru a se autodenumi sau a fi numiți de vecinii lor. În articolul deja menționat S. Semicinski scrie despre acest fapt astfel: „Limba latină din partea de răsărit a fostului Imperiu Roman, influențată din partea altor limbi (inclusiv cea daco-getă, greacă, cele slave de sud și de est, precum și ungară și turcă), treptat s-a transformat în limba română. Vorbitorii ei, care erau cetățeni ai Imperiului Roman, se denumeau pe sine însăși *romani*, iar limba proprie – *romana* – de la denumirea latină a Romei. În fine, s-a întâmplat așa că numai românii ca etnie au păstrat în denumirea lor numele Romei sau al Statului Roman. În urma schimbărilor fonetice firești ce au urmat (legilor fonetice) latinescul *romani* s-a transformat în *români* (sau *rumâni*); iar limba proprie ei și-au denumit-o *limba românească*.”

Cuvântul latin *romanus* poate fi considerat ca fiind polisemantic, deoarece el se opune altor cuvinte. La început, după cum a fost deja menționat, el denumea pe cetățeanul roman cu sens opus cuvântului *barbarus*, care denumea o „*persoană care nu aparține la Imperiul Roman*”. Acest sens s-a păstrat și după divizarea Imperiului Roman în cel de Răsărit și cel de Apus. Odată cu răspândirea creștinismului *romanus* a început să-l denumească pe creștin în sens opus față de *păgân*, care era numit fie *barbarus*, fie *paganus*.

Această opoziție semantică se păstrează în limba română, deoarece și acum, în situații specifice, *român* poate avea sensul de *creștin*. O astfel de opoziție semantică este prezentă și în limba greacă, deoarece la timpul lor grecii se deziseară de denumirea lor proprie *elini* în favoarea denumirii *romei*; pe atunci *romeii* erau locuitorii Imperiului de Răsărit și în același timp creștini, între timp ce elinii erau păgâni. La români, *român* însemna la fel și urmașii purtătorilor de limbă latină – cei ce vorbesc limba română⁵.

Paralel cu acest etnonim, încă în epoca latinei târzii și a românei comune medievale, începe să funcționeze adjectivul *romaniscus*, cu care se constituie sintagma *limba românească*, și adverbul *romanisce*, cu sensul *românește*. Aceste unități lexicale au fost create prin sufixare cu ajutorul sufixului *-isc-*, care, după părerea lui S. Semicinski, este de origine tragică.⁶

Mai târziu, scrie în continuare S. Semcinski, „valahii au creat încă un cuvânt pentru denumirea propriei lor limbi, și anume *românie*, lexema care se înscrie în paradigma derivativă a altor glotonime: *grece* – limba greacă, *elinie* – limba elină, *jidovie* – limba ebraică, *latinie* – limba latină, *nemție* – limba germană, *sârbie* – limba sârbă sau slavă, *frâncie* – limba franceză, *ungurie* – limba ungară și altele.

Anume acest cuvânt este folosit de scriitorul moldovean Gh. Asachi în denumirea culegerii sale de fabule traduse. În același timp el folosește și verbul *a români* cu sensul de „*a transforma conform legilor române, a româniza*“. Verbul este folosit de Dimitrie Cantemir ca sinonim absolut al verbului *a moldoveni* (vezi a doua introducere la romanul lui *Istoria ieroglifică*).

Acest lucru confirmă că valahii (moldovenii, volohii, românii din Transilvania) foloseau cuvintele *românesc*, *românește*, *românie*, pentru denumirea propriei lor limbi.⁷

În 1829 în Moldova începe să apară ziarul cu denumirea „Albina românească“, cu suplimentul literar, care va apărea până la 1 iulie 1838, cu denumirea „Alăuta românească“. Este un lucru firesc, deoarece prima carte tipărită în Moldova cu susținerea mitropolitului de la Kiev Petru Movilă avea titlul „carte românească de învățatură“⁸.

E adevărat că în Moldova, după constituirea ei ca formație statală medievală, paralel cu sintagma *limba românească* este folosită și cea de *limbă moldovenească*, apărută, după părerea lui S. Semcinski, din cauza „evoluției semantice a cuvântului *român*“. În acest context, substantivul în forma sa de *rumân* s-a transformat într-un socionim, începând să desemneze noțiunea de *țaran șerb*. Pentru ca sintagma *limbă românească* să nu fie înțeleasă ca *limbă a țaranilor șerbi*, în Moldova au început să evite și să înlocuiască sintagma *limba românească* cu *limba moldovenească*, desemnând astfel aceeași limbă, pe care mai înainte o numeau *limba română*.

Conceptul *limba moldovenească* ține de doctrina pseudolingvistică politizată, ce și-a luat începutul în secolul al XIX-lea. Apărut sporadic în epoca medievală ca sinonim regional al glotonimului *limba română*, pseudonimul *limba moldovenească* este impus de autoritățile Rusiei țariste prin „Regulamentul organizării administrative a Basarabiei“ din 1818, după ce această provincie a Moldovei a fost smulsă în urma războaielor ruso-turce pentru a fi alipită la Imperiul rus. Această schimbare n-a căpătat totuși un caracter general. În 1812, când Rusia a răpit Basarabia, cărțile *moldovenești*, care se tipăreau, continuau să se numească *românești*.⁹

Referindu-se la dualitatea terminologică de ordin glotonimic și etnonimic (*românesc*, *român* – *moldovenesc*, *moldovean*), care s-a creat în perioada medievală, până la începutul secolului al XIX-lea, S. Semcinski conchide: „așadar, atunci nimeni nu punea la îndoială identitatea conceptelor *limba română* și *limba moldovenească*“. Și nici nu putea fi altfel, deoarece între aceste limbi n-au fost și nu există nici un fel de diferențe structurale. Unica diferență, care a apărut ulterior, – a fost introducerea grafiei chirilice în varianta limbii ruse pentru a scrie în *limba moldovenească*, în timp ce limba română folosea grafia latină. Acum însă, după revenirea așa-numitei „*limbi moldovenești*“ la grafia latină, a dispărut și această diferență, absolut neimportantă. Orice text este constituit și rostit la fel și în *limba română*, și în cea „*moldovenească*“.¹⁰

De atunci, după 1812, începe o nouă perioadă în istoria glotonimului *limba moldovenească* – cea a politizării și transformării lui într-un politonim ideologizat. Falsul lingvistic a fost ligiferat din nou la nivel politic în 1924, odată cu formarea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești. Iată ce scriu despre această

perioadă lingvistică din Chișinău A. Dârul și I. Ețcu: „interesat de înstrăinarea nu numai fizică, ci și spirituală a populației din stânga Prutului de frații lor din dreapta Prutului, imperialismul rusesc a căutat prin toate mijloacele să inoculeze băștinășilor din est neîncredere, dispreț și dușmănie față de tot ce e românesc.”

În Transnistria sovietică vorbirea dialectală moldovenească a fost oficializată ca „*limbă moldovenească*” cu scopuri politice necamuflate. Cităm din raportul tov. Holostenko, secretar al comitetului regional moldovenesc al PC (b) al Ucrainei, la Conferința a IV-a regională din 1927: „Vedi, zanimaiasi naționalnîm stroitelstvom zdesi, na nîneșnei teritorii Moldavskoi Respubliki, ni v koem sluceae nelzea zabîti o teh perspektivah, kotorîe mî imeli v Bessarabii, ibo nașa granița ne Dnestr, a Prut. Poătomu vsea nașa rabota v âtoi oblasti doljna bîti postroena takim obrazom, citobî na zamknutisea v toi teritorii, kotoriui mî seiceas imeem, a vseгда pomniti, cito rabota poi naționalnomu stroitelstvu v buduşcem budet prohoditi takje i sredi moldavan (i drugih naționalinostei), naseleaiuşcih Bessarabiiu. Kogda mî reşim telîi read practiceskih voprosov *moldavanizații*, mî doljnî ob âtom pomniti”¹¹. [„Deci, ocupându-ne aici de politica națională, pe teritoriul Republicii Moldova, nu trebuie să uităm, în nici un caz, acele perspective pe care le-am avut în Basarabia, deoarece frontiera noastră nu este Nistrul, ci Prutul. De aceea toată munca noastră trebuie orientată în așa fel, ca să nu ne limităm numai la teritoriul pe care îl avem acum, dar să reținem pentru totdeauna, că viitoarea politică națională se va desăvârși și printre moldovenii (și alte naționalități) care populează Basarabia. Când vom rezolva o serie de probleme practice de «moldovenizare», noi trebuie să avem în vedere și acest lucru.”]

Procesul acestei „*moldovanizații*” a căpătat o amploare atât de mare și o semnificație politică atât de categorică, încât doar recunoașterea faptului că știi românește putea avea urmări din cele mai grave, atrăgând după sine acuzația că ești „dușman al norodului”¹².

Acest proces se referă nu numai la limbă, ci și la întreaga cultură. Același tov. Holostenko mărturisea în raportul amintit: „Stavilsea vopros i o razvitii poăzii, literaturî i voobşce moldavskoi kulturi. Bîlo bî pravilno, esli bî mî skazali: «Davaite sdelaem tak: imeetsea bolşaia literatura v Rumîinii i vozimiom âtu literaturu i budem na nei vospitîvati naših moldavskih poătov, jurnalistov i.t.d.» Dumaiu, cito soverşenno nepravilno.

Mî doljnî vospitîvati našu podrostaiuşciuiu moldavskuiu inteligenţiiu na culture russkoi, ukrainskoi, cotoraiia, iavleatsea kulturoi pobedonosnogo proletariata i rastiot i razvivaetsea po mere našego soşialinogo striotelstva. To je i so şriftom: latinskii şrift truden dlea modovanina, poătomu ego primeneie zatormozit rabotu”¹³. [„Se discută și problema dezvoltării poeziei, a literaturii și, în general, a culturii moldovenești. Ar fi corect dacă am fi spus: «Există o literatură mare în România și vom lua această literatură și îi vom educa în baza ei pe poeții noștri moldoveni, pe ziariști etc.» Cred că este absolut incorect.

Noi trebuie să educăm noua intelectualitate moldovenească în spiritul culturii rusești, ucrainești, care este cultura proletariatului victorios și crește, și se dezvoltă pe parcursul construcției noastre sociale. Același lucru și cu grafia: grafia latină este grea pentru un moldovean, de aceea folosirea ei va îngreuna lucrul.”]

Pentru a dovedi acest postulat, se căuta o explicație etnologică științifică și, de aceea, tov. Holostenko susținea în continuare: „Moldovane – âto osobaia narodnosti, razvivşaiasea stoletia v osobîh usloviah i seiceas ne imeete nicego obşcego s rumînskoi. Ia privedu konkretnîi primer. Vozmite moldavanina Kiora Buciuşkanu i drugih, sideaşcih na partkonferenţii, i sprositate: ponimaiut li oni rumânski iazîk? Mî s Kiorom kak-to govorili poătomu povodu. Ia skazal, cito, kogda beru

rumînskuii gazetu, to eio prekrasno ponimau, a Kior ne ponimaet, Tak esli on rumîn, kak je on ne ponimaet svoego rodnogo iazîka? i vozimiom liubogo stoaşcego zesi moldavanina, i on vam skajet, cito po-rumînski ne ponimaet¹⁴. [„Moldovenii – sunt un popor aparte, dezvoltat de secole în condiții deosebite, și acum nu are nimic comun cu poporul român. Voi da un exemplu concret. Să-l luăm pe moldoveanul Chioru Buciuşkanu și pe alții, care se află la această conferință de partid, și să-l întrebăm: înțeleg ei oare limba română? Noi am vorbit odată cu Chioru în această privință. Eu i-am spus că, dacă citesc un ziar românesc, înțeleg totul foarte bine, iar Chioru nu înțelege. Deci, dacă el este român, cum de nu înțelege limba lui maternă? Și să-i întrebăm pe oricare dintre cei ce sunt prezenți acum în sală, și ei vă vor spune că nu înțeleg românește.”] Firește că tov. Chioru nu-și putea permite ceea ce-și permitea tov. Holostenko, deoarece astfel ar fi avut perspectiva de a amuți pentru totdeauna.

În acest context politic, a început să se formeze și concepția pseudoștiințifică despre „limba moldovenească” ca una dintre limbile romanice răsăritene. Lingviștii din Chişinău, amintiți, scriu despre acest lucru astfel: „Bineînțeles, toată campania de care s-a pomenit mai sus avea un solid suport politic. Tactica folosită de dirigitorii moldovenizatori era următoarea: mai întâi impuneau institutului respectiv o teză care trebuia să fie fondată (în ce mod nu-i interesa), urmând ca apoi tot ei să facă trimitere la autoritatea științifică a institutului în cauză¹⁵.”

Astfel începe a doua etapă în istoria glotonimului „limbă moldovenească”, cea de încadrare lingvistică a lui în clasificarea limbilor romanice, pe de o parte, și de constituire a particularităților specifice pur lingvistice, care, cică, determinau această „limbă” în cadrul limbilor est-romanice. Despre aceasta A. Dărul și I. Ețco scriu: „Chiar și unii dintre lingviștii cunoscuți din România au fost nevoiți să declare, bineînțeles, nu fără ajutorul organelor de conducere, că recunosc existența «limbii moldovenești».”

Pe fundalul recunoașterii idiomurilor sud-dunărene (aromân, macedoromân și istroromân), care, într-adevăr, au trăsături individualizatoare, ca dialecte ale limbii române, afirmațiile acestea păreau cel puțin deșănțate. Lingviștii din partea locului au început atunci să ridice idiomurile sud-dunărene la rang de limbi, considerând că în compania acestora independența «limbii moldovenești» ar arăta mai credibilă. Astfel, numărul limbilor romanice urca la 13, pe când lumea științifică cunoaște doar 9.

Se protesta vehement când vreo enciclopedie străină sau vreun manual editat în altă parte, enumerând limbile romanice, nu pomenea de «limba moldovenească» sau menționa că «este numită moldovenească de localnici limba română vorbită în Basarabia».¹⁶

S. Semicinski scrie despre această perioadă astfel: „În anii regimului totalitar forțele politice de conducere propagau existența unei «limbi moldovenești» aparte, deoarece astfel era posibilă opunerea «statului sovietic moldovenesc» «statului burghez român». Această politică n-a încetat nici atunci când România a devenit «o țară de democrație populară» și un aliat al U.R.S.S., deoarece conducătorii români manifestau din când în când «abateri eretice» de la dogmele socialismului oficial”. De fapt, această politică a luat naștere încă în perioada dominației țariste și a Imperiului Rus. Atunci deja, în fosta gubernie Basarabia, au fost lichidate toate școlile cu predare în limba română.

Aceeași politică imperială a fost reluată după anexarea Basarabiei în 1940. Grafia chirilică în varianta limbii ruse, recent reintrodusă, a fost declarată mai adecvată pentru „limba moldovenească”, decât grafia latină, care, cică, fusese impusă moldovenilor de către ocupații. Vorbirea regională la nivel de grai a fost declarată

limbă literară oficială, astfel încât erau recunoscute ca fiind construcții normative expresiile de tipul *omul aista îmi plăse*, sau *m-o lovit la chișior* în locul formelor literare *omul acesta îmi place* sau *m-a lovit la picior*. În mod constant erau inventate noi diferențe.

În anii '60-'70 s-a constituit o întreagă concepție sociolingvistică, promovată, mai ales, de cunoscuta lingvistă T. Iliășcenko care, pentru a justifica o astfel de politică lingvistică, „cerceta formarea cadrului sociolingvistic distinctiv, ce ar fi putut determina particularitățile distincte ale *limbii moldovenești*” în grupul de limbi est-romanice (în care erau incluse româna, moldoveneasca, aromâna, meglenoromâna și dalmata – limba moartă), ceea ce permitea includerea ei în clasificarea generală a familiei de limbi romanice”. În acest scop era necesară și identificarea unor particularități „pur lingvistice”, prin care s-ar fi putut argumenta „individualitatea *limbii moldovenești*”. În mod sumar, aceste particularități au fost formulate astfel:

1) până în 1991 a fost folosit, în planul expresiei, scrisul chirilic, în varianta rusească;

2) autorii români de peste Prut, originari din Moldova, au utilizat în scrierile lor dialectisme proprii „*limbii moldovenești*”;

3) termenul „*limbă moldovenească*” a fost întrebuințat în vorbirea orală și scrisă din Basarabia în toate timpurile;

4) „literatura moldovenească” din Basarabia de după 1812, spre deosebire de cea din Moldova de peste Prut, nu a contribuit la procesul de unificare a limbii române, cum s-a întâmplat în secolul trecut.

Aceste două aspecte, cel sociolingvistic și cel lingvistic, au fost, în fond, argumentele în baza cărora lingviștii sovietici din anii '60-'70 au încercat să creeze teza formării „*limbii moldovenești*”. Dar, deja, în 1956, la cel de al VIII-lea Congres internațional al romaniștilor, care și-a desfășurat lucrările la Florența, profesorul italian Carlo Tagliavini răspunde clar că nu poate exista o nouă limbă romanică – *moldoveneasca*. Același lucru îl face în modul cel mai convingător și profesorul german K. Heitmann.

Expunerea istoricului problemei, referitoare la politica pseudolingvistică care a creat conceptul de „*limbă moldovenească*”, precum și glotonimul respectiv în lingvistica contemporană, nu a fost făcută dintr-un motiv de interes politic, ci pentru a dezvălui adevărul care trebuie să fie cunoscut atât de conaționali noștri, care rămân încă în mentalitatea „moldovenizată”, formată de-a lungul mai multor decenii, precum și de persoanele responsabile din organele conducerii de stat, care, neștiind sau neglijând istoricul problemei și, îndemnați de „împrejurările create” (sintagmă inocentă, folosită în condiții similare), ar putea repeta greșelile unui trecut nu prea îndepărtat.

Argumentul științific, care a clarificat situația sociolingvistică în dihotomia creată *limba română* – „*limba moldovenească*”, s-a constituit încă în 1956 la cel de al VIII-lea Congres internațional al romaniștilor de la Florența, menționat deja, în raportul prezentat de lingvistul italian Carlo Tagliavini. Ideile lui au fost susținute în lucrările mai multor cercetători. În consecință, au fost formulate răspunsurile la cele „patru particularități” ale „*limbii moldovenești*”, care, chipurile, o delimitează de română, ca limbă romanică est-europeană.

Prima, așa-numita „deosebire” – *până în 1991 a fost folosit în planul expresiei, scrisul chirilic în varianta rusească (ca individualitate a „limbii moldovenești”)* – nu ține de conținut, ci de formă. O limbă care folosește grafia, fie că în corespundere cu caracterul ei genetic, inițial (cel latin pentru română), fie printr-o grafie impusă sau acceptată străină (fie chirilic, fie hieroglifele chinezești sau semnele scrisului devanagari) nu-și schimbă esența, nu devine o altă limbă. Și acest argument științific

s-a manifestat în mod elocvent în 1989, când s-a revenit la grafia latină și când a fost demascată toată goliiciunea „deosebirii“ dintre „*moldovenească*“ și *română*.

Cea de-a doua „deosebire“ – *autorii români de peste Prut, originari din Moldova, au utilizat în scrierile lor dialectisme proprii „limbii moldovenești“* – este absurdă, deoarece nu numai oamenii de litere numiți aici, ci și alți scriitori români (munteni, ardeleni, bănățeni) pot folosi în scrierile lor, cu anumite scopuri stilistice, dialecte moldovenești, după cum și cei din alte zone dialectale pot folosi, la caracterizarea prin vorbire a personajului sau la crearea cadrului istoric sau geografic, dialecte bănățene, oltenești, dobrogene, maramureșene, precum și elemente lexicale din alte limbi.

A treia „deosebire“ insistă asupra faptului că *termenul de „limbă moldovenească“ a fost întrebuițat în vorbirea orală și scrisă din Basarabia în toate timpurile*. Bineînțeles, nimeni nu pune la îndoială perpetuarea în timp a acestei sintagme (deși există deosebiri între sintagma *limba moldovenilor* și „*limba moldovenească*“).

Folosită la nivelul uzului cotidian, fără un oarecare substrat politic, în sensul de grai regional, sintagma e înlocuită în mod firesc chiar de omul neinstruit prin „*limba română*“, atunci când vorbește de limba literară, îngrijită, normală.

În fine, „deosebirea“ a patra, referitoare la faptul că „*literatura moldovenească din Basarabia de după 1812, spre deosebire de cea din Moldova de peste Prut, nu a contribuit la procesul de unificare a limbii române, cum s-a înfăptuit în secolul trecut*“, este argumentată, deoarece hotărul politic de la 1812 nu a întrerupt contribuția la crearea fondului cultural și al limbii literare române unitare. Mai mult decât atât, prin filiera basarabeană și bucovineană (C. Negruzzi, C. Stamati, A. Donici, I. Gh. Sbirer ș.a.) literatura română a continuat tradiționalele relații literare româno-ruso-ucrainene cu repercusiuni benefice pentru procesul literar din țările contactante.¹⁷

Adevărul despre identitatea limbii române cu „*limba moldovenească*“ și despre caracterul artificial al așa-numitelor „deosebiri“ dintre ele s-a formulat într-un mod mai indirect încă în anii '50–'80 și de majoritatea lingviștilor sovietici. În articolul deja amintit, N. Măcșaruș menționează: „Am putea numai să ne imaginăm chinurile și remușcărilor pe care trebuia să le fi suferit savanții onești în timpul regimului totalitar, când erau siliți să spună neadevăruri. Este suficient să parcurgi astăzi raportul renumitului romanist V. Șişmariov de la Sesiunea științifică unională din 1951, consacrată problemelor lingvisticii moldovenești, ca să-ți dai seama de aceasta. Savantul e nevoit încă din titlu să anunțe despre existența mai multor limbi romanice în sud-estul Europei, printre care și limba națională a R.S.S.M., nominalizată prin noțiunea „*limbă moldovenească*“¹⁸.

Totuși, deși sunt utilizați termenii ceruți de regim – *limba română* și „*limba moldovenească*“, autorul confirmă constituirea unui standard romanic nord-dunărean de limbă, a unui standard unic, care nu e nici moldovenesc, nici muntenesc, la cizelarea și definitivarea căruia și-au adus contribuția atât scriitorii moldoveni, cât și cei munteni. Acest standard nu e altceva decât limba literară (normată) comună și pentru moldoveni, și pentru munteni, și pentru ardeleni¹⁹. Adică limba română literară îi unește pe românii din ambele Principate Dunărene și pe cei din Transilvania.

Chiar și lingvistul M.V. Serghievski, care încă prin deceniul al patrulea se străduia să demonstreze specificul „*limbii moldovenești*“ în comparație cu limba română, se contrazice în ideea lui fixă despre două limbi est-romanice diferite, încât la un moment dat a declarat, contrar propriei voințe, că în ambele Principate s-a constituit o limbă literară unitară.²⁰

În 1972, la Chișinău, a avut loc Conferința unională în probleme de tipologie a similarităților și diversităților dintre limbile înrudite. Tezele referatelor unor somități științifice precum G.V. Stepanov, E.A. Referovskaia, R.A. Budagov, P.G. Piotrovski, A.I. Domașnev, A.D. Schweizer ș.a., precum și referatul colectiv din partea Moldovei sovietice lăsau să se întrezărească ideea că, în lumina teoriei variativității limbilor, la dezvoltarea căreia contribuie substanțial și școala lingvistică sovietică, se va revizui falsa teorie despre cele două limbi romanice orientale diferite *româna* și „*moldoveneasca*“, recunoscându-se identitatea lor.

Cu atât mai mult, cu cât unul dintre corifeii de atunci ai lingvisticii G.V. Stepanov, promotor ardent al teoriei variativității și autor al mai multor studii în care apăra unitatea limbii spaniole vorbite în Spania și în țările Americii Latine, savant care în 1966, la Leningrad, la susținerea tezei de doctorat, afirmase literalmente că *româna* și „*moldoveneasca*“ s-ar afla exact în aceeași situație ca și diversele tipuri de vorbire spaniolă de pe glob, adică ar reprezenta una și aceeași esență, unul și același sistem, una și aceeași limbă și nu limbi diferite²¹.

Același lucru reieșea și din analiza materialului lingvistic descris în teza de candidat în științe a subsemnatului, intitulată „Categoria gramaticală a timpului și aspectului în limbile franceză, rusă și est-romanice“ (Moscova, 1979), pregătită sub îndrumarea științifică a acad. R.A. Budagov și recomandată de cunoscutul romanist din Leningrad T.A. Repina. La nivelul sistemului temporal și aspectual *româna* și „*moldoveneasca*“ prezentau aceeași normă (standard), una folosind alfabetul latin, cealaltă – cel chirilic.

În perioada postcomunistă, primul apel, la nivel științific, de a reveni la adevărul istoric în problema limbii române a răsunat la Cernăuți, în mai 1991, la Conferința științifico-pactică internațională „Probleme de limba și literatura română în școala națională“, urmat de altele, formulate în cadrul numeroaselor foruri științifice din România, Moldova, Ucraina (Congresul al IV-lea al filologilor români de la Timișoara, iulie 1991; Conferința națională „Limba română azi“, Iași – Chișinău, august 1991; Congresul al II-lea al Societății „Limba noastră cea română“, ianuarie 1993; Congresul Academiei Americano-Române de Științe și Arte, București, 1993 etc.).

La nivel politic, ideea integrității și unității limbii române a fost susținută de fostul președinte al Republicii Moldova, dl. Mircea Snegur, în mesajul său prezentat Parlamentului Moldovei la 27 aprilie 1995: „Știința lingvistică dovedește că vorbirea noastră, graiul nostru moldovenesc constituie doar una din varietățile întregului glotic care are un singur nume generic – limba română. Limba română este numele corect al limbii noastre istorice, literare, de cultură și scrise“²².

În această bază științifică, președintele Moldovei a înaintat Parlamentului propunerile de a modifica articolele 13 și 118 din Constituția Republicii Moldova, schimbând glotonimul „*limba moldovenească*“ prin glotonimul *limba română*. Nu este cazul să comentăm decizia luată de parlamentarii din Republica Moldova; ei rămân responsabili față de adevărul științific și tot ei sunt responsabili de prestigiul politic și științific al poporului pe care îl reprezintă în lume.

Pentru populația românofobă din Ucraina, mai puțin afectată de sindromul „*moldovenizării*“, problema limbii române n-a existat până nu demult: oficial, în învățământ, în mass-media, în beletristică și în alte domenii sociale se folosește limba română standard, unică pentru toți românii de pretutindeni, fie din Ucraina, fie din Basarabia, fie din România sau din alte țări.

Apariția în ultimii ani a unor societăți culturale ale „*moldovenilor*“ din Ucraina care promovează așa-zisa problemă a „*limbii moldovenești*“ în Ucraina constituie o încercare de a destabiliza echilibrul etno-lingvistic existent în Ucraina,

revenind la aceleași concepte sovietice pseudoștiințifice ideologizate, de natură extralingvistică, care vor discredita în viitor politica națională a Ucrainei, ca stat european modern, și vor diminua prestigiul științific al Ucrainei pe arena internațională.

Problema identității lingvistice în spațiul est-romanice și cea a denumirii corecte a limbii populației românofobe din acest spațiu, inclusiv românofobii din Ucraina, a fost abordată și de mai mulți lingviști ucraineni într-un șir de lucrări²³.

Profesorul Stanislav Semcinski scrie într-un articol: „Din cele mai vechi timpuri identitatea limbii pe teritoriile est-romanice dunărene era limpede nu numai pentru purtătorii limbii, ci și pentru vecinii acestora. Slavii de răsărit, în particular ucrainenii, îi numeau din timpuri cu un singur nume atât pe locuitorii Moldovei, cât și pe cei din Valahia, chiar și pe o bună parte din locuitorii Transilvaniei; toți erau pentru ei *volohi* (*valabi*). Domnitorul Moldovei Ștefan cel Mare era pentru ucraineni Ștefan Voievod *voloskii*, iar Moldova era numită Valahia, locuitorii ei – *voloboveni*, adjectivul *voloski*, *valaski* avea semnificația „*ceea ce ține de Principatul Moldovei*”²⁴. O asemenea întrebare a cuvintelor este atestată de nenumărate ori în documentele istorice.

Acest fapt demonstrează că ucrainenii îi identificau pe moldovenii, transilvănenii și muntenii după limbă. În sprijinul acestui argument pot fi aduse cuvintele cunoscutului lingvist ucrainean O. Strijak din cartea apărută recent la Kiev: „În Ucraina de răsărit erau numiți volohii moldovenii și românii”²⁵. „Ucrainenii din epoca veche, – scrie S. Semcinski, – care locuiau în vecinătatea cnezatului moldovenesc îl numeau întotdeauna «valah»²⁶. Denumirea de „valah” se referea nu numai la etnia principală a cnezatului moldovenesc, dar și la populația românofobă din Valahia, care începuseră să-și denumească cnezatul – Țara Românească și la cei din Transilvania. Acest fapt este reflectat în definiția cuvântului respectiv în volumul 11 al Dicționarului limbii ucrainene: «volohii» este denumirea generală dată întregii populații din cnezatele de lângă Dunăre și din Transilvania”²⁷.

O asemenea identificare a fost moștenită din timpul limbii protoslave (slava comună), în care *volob* (*volh*) însemna *om care vorbește o limbă latină (romanică)*. Slavii au împrumutat această denumire de la germanii care, după cum se vede, printre primii i-au numit pe latinofobii din fostul Imperiu Roman cu numele de *volcae*, pe care îl purtau niște triburi de origine celtică. Însă această denumire figura și în limba greacă, în care *blaboi*, ca denumire a populației est-romanice, exista încă din secolul al XI-lea și chiar mai înainte²⁸.

Ceea ce și-a găsit reflectare în limba ucraineană și în cea a grecilor era cunoscut și în Europa Occidentală. Aici învățații din Evul Mediu vorbeau despre identitatea limbii moldovenilor și a locuitorilor Valahiei. A se vedea, de exemplu, mențiunea lui Nicolae Olahus formulată în limba latină încă în 1536: „Moldovenii utilizează aceeași limbă, aceleași obiceiuri și religie ca și valahii, se deosebesc puțin între ei numai prin veșminte”²⁹.

Profesorul S. Semcinski explică și unele aspecte istorice, scriind că „în primii ani după ocuparea Basarabiei de către Rusia era recunoscută denumirea tradițională a limbii literare *limbă română*”. În 1816, la Chișinău a văzut lumina tiparului o *Carte de rugăcuni*, tipărită în românește în exarhiceasca tipografie a Basarabiei pentru bisericile și preoții „moldoveni”. În 1817 a fost editat în *rumânește* și *Ceaslovul*. Pe Vechiul și Noul Testament, editat în 1819 la Sankt-Petersburg, în care era indicat „*tălmăcire românească*”. În 1823, la Chișinău, vede lumina tiparului O *dolghe presviterov pered narodom*, care „*s-au tălmăcit pi limba românească de pre cea în grație latină*”. În sfârșit, în 1827 la Sankt-Petersburg iese de sub tipar *Gramatica rusească și românească* a lui Ștefan Margela.

Ulterior, adjectivul *românească* este înlocuit cu adjectivul „moldovenească“. În cele din urmă, persoanele care nu erau la curent cu situația reală au început să considere că limbile română și „*moldovenească*“ sunt limbi absolut diferite. Dar, din punct de vedere lingvistic, „*expresia «limba moldovenească» estompează identitatea limbii române din Moldova și România (și din Ucraina la fel)*. Această îmbinare de cuvinte creează impresia greșită că am avea de-a face cu diferite obiecte de cercetare lingvistică a limbii literare în România și în Moldova (și în Ucraina), pe când e vorba de unul și același obiect“³⁰.

Dovezile aduse de numeroși lingviști sunt convingătoare și nu necesită o explicație suplimentară. Cred că e rezonabilă numai o singură explicație de ordin etnonimic și una de ordin terminologic pentru clarificarea definitivă a tuturor lucrurilor.

Opoziția binară etnonimică *român – moldovean* este un fenomen recent, creat din considerente politice, nu etnice, fapt mărturisit în scrierile celor mai vechi cărturari ai neamului. Astfel, Miron Costin, cronicar moldovean, în *Letopisețul Țării Moldovei, De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, nu pregetă să sublinieze, în mod expres, că moldovenii, ca și muntenii, ca și transilvănenii se numesc cu un nume vechi și drept, cu cel de *români*: „Și acum mulți ne zic noauă, țării noastre și Țării Muntenesti, streinii, Dațiia, însă norodul, neamul lăcuitorilor, nu s-au schimbatu numele său, ci tot *romanus*, apoi cu vreme și îndelungate vacuri *romani*, apoi *rumâni* până astăzi“³¹. El mai scrie: „și el (împăratul Traian – n.n.) au discâlicat neamul, seminția care trăiește până acum în Moldova și în Țara Muntenescă și cât norod este în Ardeal cu acest nume: *român*“³². În continuare el scrie: „așa și neamul acesta, de carele scriem, al țărilor acestora, numele vechiu și mai direptu ieste *rumân*, adecă *râmlean*, de la Roma“³³.

Dimitrie Cantemir, domnitor al Moldovei și mare cărturar al timpului său, scria: „...întregul nostru neam românesc se vădește, printr-o tradiție veșnică parcă, a-și trage începutul din cetățenii romani – și se poate dovedi (ca atare) și păstrează chiar și astăzi cu tărie vechiul nume al romanilor, chiar dacă alte neamuri le-au schimbat numele...“³⁴.

Marii noștri scriitori clasici au fost întotdeauna clari în această problemă: „Suntem români și punctum“ – a declarat irevocabil Mihai Eminescu; „Sunt român! Și tot român / Eu în veci vreau să rămân“ – scrie Vasile Alecsandri; „Pentru noi, românii, studia antichității este o studiu de neapărată nevoie...“ – sunt cuvintele lui Alecu Russo; „Eu sunt de națiune română pentru că și părinții mei sunt români“ – declară Ion Creangă în *Abecedarul copiilor*; „Sunt român din Basarabia – preciza Alexei Mateevici – m-a atras totdeauna cu o putere deosebită folclorul românilor noștri...; cuvântul «român» la noi nici nu se întrebuițează; rușii cred că «românii» și «moldovenii» sunt două vițe cu totul osebite“³⁵.

Același lucru au constatat și oamenii de știință ruși din secolul trecut. Academicianul L.S. Berg scria: „Moldovenii sunt românii care locuiesc în Moldova, Basarabia și în părțile vecine cu Basarabia ale guberniilor Podolie și Herson, într-un număr mai mic ei locuiesc și în gubernia Ecaterinoslav“³⁶.

Este elocventă explicația dată de renumiții editori ai cunoscutei enciclopedii F.A. Brockhaus și I.A. Efron, care scriau: „În prezent românii trăiesc în România regală, în Basarabia rusească, într-o bună parte a Bucovinei, într-o parte a Transilvaniei, în Macedonia, Istria și Dalmația... Toți, românii, care sunt împărțiți, teritorial și politic, de trei state, constituie sub aspectul limbii un tot întreg“³⁷.

Astfel de păreri ar putea fi aduse neconținut, dar nu numărul lor contează, ci adevărul spus la fel de toți, fie români, fie străini, dar onești și cu teamă de Dumnezeu.

Ultima explicație de ordin terminologic tinde să clarifice cauza logică din care limba exemplară din uzul oficial din Ucraina nu poate fi numită „*moldovenească*“. Vom analiza cuvintele *român, românesc – moldovean, moldovenesc* ca unități lexicale, care au o noțiune, un conținut, respectiv și un sens, interpretate fie logic, fie lingvistic (semantic).

Sub raport logic noțiunea generică (și cuvântul respectiv) include în sine toate noțiunile de specie (și denumirile respective) subordonate ei.

În constituirea acestor raporturi între calificativele menționate este clar că „românesc“ și „român“ sunt cuvinte generice, care desemnează trăsăturile esențiale ale tuturor românilor, iar cuvântul „*moldovenesc*“ și etnonimul „*moldovean*“ – numai trăsăturile specifice. Relația în care se află aceste cuvinte este cea de gen – specie.

După cum în locul denumirilor de specie *crap, știucă, plătică, șalău* etc., care au toate trăsăturile specifice, se folosește liber denumirea de gen *pește*, ce întrupește numai trăsăturile caracteristice ale genului și face abstracție de trăsăturile suplimentare ale speciilor, tot așa în locul denumirilor de specie *moldovenesc, muntenesc, bănățean, maramureșean* etc. ale vorbirii daco-române, care au toate trăsături specifice proprii, se folosește în mod firesc denumirea generică *românesc*, ce întrupește toate trăsăturile esențiale, relevante pentru întregul gen, făcând abstracție de trăsăturile suplimentare ale fiecărei specii. Invers nu se poate fără a denatura realitatea: nici *crap* sau *plătică* în loc de *pește*, nici *moldovenesc* sau *bănățean*, în loc de *românesc*³⁸.

Această relație de „gen – specie“ nu depinde nici de istoricul problemei, nici de aspirațiile sociale sau politice actuale: graiul (sau subdialectul moldovenesc) este numai o ramificație a dialectului dacoromân (altele trei sunt cel aromân, meglenoromân și istroromân) și el include graiul vorbit în Moldova, precum și în Bucovina, în regiunea Odesa, precum și în alte regiuni din Ucraina, dar și cel vorbit în toate județele din Moldova istorică, adică de la Prut până la Focșani. Prutul sau Nistrul nu sunt frontiere lingvistice, care ar delimita româna de „*moldovenească*“.

Fiind un subdialect, el este numai una din varietățile concrete ale limbii române și nicidecum nu poate fi admis ca întregul, ca totalitatea varietăților care este limba română. Numai pe baza tuturor varietăților se constituie întregul, care formează limba de cultură, limba română literară, limba standard, numită de E. Coșeriu limbă exemplară³⁹.

Așadar, în concluzie, se pot spune următoarele:

1. Limba română exemplară (standard) nu poate fi numită moldovenească nici în Ucraina, nici în Moldova, nici în România, pentru că limba literară „moldovenească“ nu există. Există doar vorbire dialectală moldovenească în toate cele trei zone lingvistice: în cea din Ucraina (nordul Bucovinei, regiunea Odesa și alte regiuni, în afară de Transcarpatia); cea din actuala Republică Moldova (fosta Basarabie); cea din Moldova istorică cu centrul la Iași. Graiul dialectal este numai o specie a genului lingvistic general, care este limba română.

2. Conform cuvintelor lui E. Coșeriu, „a promova sub orice formă o «limbă moldovenească» deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic e o absurditate și o utopie; și din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural“⁴⁰.

3. Este deosebit de important ca cercurile științifice și politice din Ucraina să se bazeze numai pe adevărul științific și pe actuala realitate istorică creată în procesul constituirii politicii lingvistice naționale și nicidecum pe „necesitatea

politică" care ne-ar conveni mai mult. De aceasta depinde în mare măsură prestigiul Ucrainei în domeniul științific și politic al Europei în mileniul al treilea.

În concluzia Congresului de la Cernăuți din 1991, menționat mai sus, se afirmă că „limba română este unica reprezentantă a latinității orientale în România, Republica Moldova, nordul Bucovinei, Transcarpatia, fosta Iugoslavie și în alte regiuni limitrofe”⁴¹. Cu aceasta a fost pus ultimul punct în discuția științifică despre adevărul glotonimic al limbii române, inclusiv cea vorbită în Ucraina.

NOTE

1. *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, Chișinău, 1996, p. 283.
2. S. Semicinski, *Jakii zmist u slovospolucennia: „moldavstika mova”?* în „Movoznavstvo”, 1999, nr. 6, p. 22–25.
3. *Ibidem*, p. 22.
4. N. Tiktin, *Rumanisch-Deutsches Wörterbuch. 2 Auflage, überarb. U. Ergänzte von P. Miron. Band II, D-O. Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1988, p. 688.*
5. *Ibidem*, p. 22.
6. *Ibidem*, p. 23.
7. *Dicționarul limbii române. Serie nouă*, București, 1975, tom. 9.
8. Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, 1971, p. 114.
9. *Ibidem*, p. 23–24.
10. *Ibidem*, p. 24.
11. *Kultura Moldavii za godi sovetskoj vlasti*, tom. 1, partea I, Chișinău, 1975, p. 147.
12. A. Dârul, I. Ețcu, *Cum a fost impusă denumirea „limba moldovenească” la est de Prut?*, în „Limba română”, nr. 4 (22), 1995, p. 33–34.
13. *Ibidem*, p. 35.
14. *Ibidem*, p. 34.
15. *Ibidem*, p. 34–35.
16. *Ibidem*, p. 35.
17. Vezi mai pe larg: N. Mățaș, *Simulacrul adevărului științific*, în *Limba română*, nr. 3 (15), 1994.
18. V.F. Șișmariov, *Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești*, Chișinău, 1960.
19. *Ibidem*, p. 58–59.
20. A. Evdoșenko, *Comoara din străbuni. Povară sau tezaur sfânt*, Chișinău, 1989, p. 64–67.
21. Vezi mai pe larg: N. Mățaș, *op. cit.*, p. 81–83.
22. „Limba română”, nr. 3 (21), 1995, p. 49.
23. Vezi o amplă bibliografie în disertația doamnei L.O. Lazarenco, *Leksicina interferenția v ustnomu rumunskomu movlenni v Ukraini (lingvisticinii ta sofiolingvisticinii aspekti)*, Kand. dis., Kiev, 1996.
24. S. Semicinski, *Cu privire la necesitatea de a reveni la denumirea tradițională a limbii moldoveneilor*, în „Limba română”, nr. 4, (22), 1995, p. 29–32.
25. O.S. Strijak, *Y videtnonimnoi (videtnoforonimnoi) gidronimii na sbid vid Serechniogo Dniupra, Pitannia istoricnoi onomastiki Ukraini*, K., 1994, p. 10.
26. *Slovník staroukrainskoi movi XIV–XV stoliti*, K., 1974, tom. 1, p. 192.
27. *Slovník ukrainskoi movi*, V 11-ti t., K., 1970, tom. 1, p. 733.
28. Despre denumirea de *vlah*, Adolf Armbruster în lucrarea *Romanitatea românilor (istoria unei idei)*, Ed. Academiei Române, București, 1972, scrie: „La originea denumirii de vlah se află numele unui trib celt (volcae) amintit încă de Caesar. De aici, termenul a trecut la germani, desemnându-i în germana veche, mai întâi, pe vecinii din sud și apus

(walh = roman și gal romanizat). Termenul cunoaște apoi în limba germană o restrângere, referindu-se doar la locuitorii din Peninsula Italică [...] fără ca sensul general să se fi pierdut cu totul, nici în limba germană, nici în limbile germanice.[...]. Ca urmare a contactelor dintre Germania și România, acest termen a fost preluat de lumea slavă [...]. Chiar de la începutul acestor contacte romano-slave permanente, biograful anonim al apostolului slavilor Metodie aplică italienilor denumirea de *wlach*, primită, evident, prin filiera germană. *Vlah* înseamnă, așadar, un străin, un neslav de limbă romanică. [...] *Valachus* (vlah, voloh, olah etc.) conține două elemente înrudite [...] el desemnează un popor romanic (conținut ce e prezent și în celelalte denumiri date de slavi popoarelor romanice); în sensul special el se referă exclusiv la poporul român“, p. 13.

29. N. Olahus, *Hungaria et Atila*, cap. XIII, *De Moldavia*, Vinđobanae, 1763, p. 13.
30. S. Semicinski, *op. cit.*, p. 29–32.
31. M. Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, București, 1979, p. 211.
32. *Ibidem*, p. 214.
33. *Ibidem*, p. 218.
34. D. Cantemir, *Opere complete*, IX, t. I, București, 1983, p. 63.
35. Citat după: N. Mățaș, *O limbă – o națiune*, în „Limba română“, nr. 4 (22), 1995.
36. *Bessarabia*, Chișinău, „Universitas“, 1993, p. 79.
37. „Literatura și arta“, 15.09.1994, p. 7.
38. Vezi mai pe larg: S. Berejan, *De ce limba exemplară din uzul oficial al Republicii Moldova nu poate fi numită „moldovenească“?*, în „Limba română“, nr. 4 (22), 1995, p. 20–24.
39. E. Coșeriu, *Unitatea limbii române – planuri și criterii*, în „Limba română“, nr. 5–6, 1994, p. 10.
40. E. Coșeriu, *Latinitatea orientală*, în „Limba română“, nr. 3 (15), 1994, p. 25.
41. *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, Chișinău, 1996, p. 283.

SUMMARY

The Romanian language that is talked in Ukraine has become the subject of a social-linguistic study within an international project carried on by the universities of Cernauti and Kiev (Ukraine) and the Institute for Romanics of the University in Leipzig (Germany). In order to practically accomplish this project, certain theoretical problems should be first elucidated, such as the notion of Romanian language within the social-linguistic dichotomy „Romanian language – Moldavian language“, the notion of spoken language within the dichotomy „spoken language – standard language“, the notion of linguistic variation as regards the Romanian language spoken in Ukraine a.s.o.

The authors tries to clarify all the linguistic and social nuances that have been used to define the notions of Romanian language and Moldavian language, starting from some recent studies undergone also by the Ukrainian linguistics.

PROBLEME ALE DEFINIRII CONCEPTULUI DE LIMBĂ VORBITĂ

Felicia Vrânceanu

Iași – Cernăuți

Limba vorbită este un concept de o mare complexitate ce face obiectul atenției atât a lingviștilor, cât și a psihologilor sau a sociologilor. În consecință, este evidentă imposibilitatea abordării într-o lucrare ca cea de față a tuturor problemelor pe care le ridică studiarea variantei vorbite a unei limbi. În prezentul studiu ne propunem doar definirea conceptului de limbă vorbită, pe baza unor lucrări de specialitate din lingvistica occidentală, dar și din spațiul lingvisticii exsovietice.

Vom defini conceptul de limbă vorbită prin raportare, pe de o parte – la distincția *limbă/vorbire*, iar pe de altă parte – prin urmărirea distincției *scris/oral*.

Una din componentele de bază ale concepției lingvisticii actuale o reprezintă dihotomia *limbă/vorbire*. Acceptată fie în întregime, fie parțial, negată sau reformulată, această distincție se impune ca punct de referință în analiza lingvistică. Prin *limbă*, Ferdinand de Saussure, considerat „creatorul lingvisticii moderne”, înțelege ansamblul de semne arbitrare în uz la un moment dat, într-o societate dată, „partea socială a limbajului exterioră individului, care nici nu o poate crea, nici modifica”¹. Prin *vorbire* se înțelege actul particular și concret al subiectului care folosește *limba* pentru a comunica, Saussure distingând *limba* de *limbaj*, facultate comună, în principiu, tuturor oamenilor.

Considerând opoziția *limbă-vorbire* ca fiind egală cu opoziția *social-individual*, F. de Saussure nu identifică ceea ce este normă colectivă și ceea ce este stil individual (abaterea cu anumite finalități de la vorbire). Vom vedea în continuare că opoziția *general-particular (=limbă - vorbire)* poate fi nuanțată ca tricotomie: *general-particular-individual (=limbă-normă-vorbire)*. Aceste idei au fost afirmate și susținute de Eugen Coșeriu în lucrările sale.

Pornind de la Saussure, Coșeriu consideră norma ca un element intermediar între limbă și vorbire, cuprinzând vorbirea minus variantele individuale și ocazionale care se găsesc în aceasta, pe când sistemul reține numai opozițiile funcționale, normele indispensabile. *Norma* presupune alegerea unei variante, *sistemul*, în schimb, este indiferent la opțiunea între două sau mai multe variante; el le cuprinde ca posibilități de realizare („sistema de posibilidades, de coordenadas que indican caminos abiertos y caminos cerrados: puede considerarse como conjuncto de imposiciones, pero tambien, y quiza mejor como conjuncto de libertades”². Sistemul și norma nu sunt realități opuse vorbirii, ci forme, abstracțiuni care se elaborează pe baza activității lingvistice concrete, în relație cu modelele pe care ea le utilizează. „*Vorbirea* cuprinde actele lingvistice concrete înregistrate în momentul producerii lor, *norma* reprezintă primul grad de abstractizare (conține ceea ce în

vorbirea concretă este repetarea unor modele anterioare – limbajul fiind în orice moment creație și repetiție), iar *sistemul*, al doilea grad de abstractizare, reține numai ceea ce este opoziție funcțională sau valoare funcțională³.

Obiectul cercetării noastre este vorbirea înțeleasă ca sumă a unor acte lingvistice concrete înregistrate în momentul producerii lor, adică modul în care se realizează comunicarea interumană prin valorificarea mijloacelor pe care le pune la dispoziție limba înțeleasă ca sistem de posibilități aflate în permanență la dispoziția vorbitorilor.

O a doua direcție de definire a conceputului de limbă vorbită este raportarea comunicării orale la comunicarea scrisă.

Dacă avem în vedere cunoscuta schemă a factorilor comunicării propusă de R. Jakobson⁴, distincția dintre comunicarea scrisă și cea orală ne apare ca dependentă în esență de natura canalului care mijlocește transmiterea mesajului de la emițător la receptor, dar diferențele de acest ordin au repercusiuni asupra modului în care se manifestă toți ceilalți factori care sunt implicați în procesul comunicării:

1. Funcționarea *canalului* oral determină caracterul reversibil al rolurilor de *emițător* (E) și *receptor* (R), deci biunivocitatea relației dintre participanți la actul comunicării orale, pe când funcționarea canalului scris face ca rolurile de E și R să fie ireversibile, iar relația dintre E și R să fie univocă.
2. În comunicarea orală E și R au libertatea de a utiliza oricare dintre variantele teritoriale și sociale ale limbii, în timp ce canalul scris impune norme stricte în utilizarea *codului*.
3. În comunicarea scrisă *contextul* situațional nu prezintă importanță, în timp ce în comunicarea orală datele contextului imediat sunt implicite, referirea la acestea fiind posibilă și prin mijloace nonverbale sau și paraverbale.
4. În ceea ce privește *mesajul*, scrisul implică formulări definitive, care exclud negocierea sensurilor între E și R, pe când oralul este domeniul retuşabilului și al sensurilor negociabile între parteneri coprezenți.

Pornind de la distincția scris/oral, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu⁵ identifică următoarele trăsături definitorii ale comunicării orale:

1. prezența masivă a unor tipare mnemotehnice;
2. predominarea structurilor sintactice bazate pe coordonare, cele alcătuite prin subordonare fiind mai puțin frecvente;
3. grad ridicat de redundanță a structurilor orale în raport cu cele scrise (structurile orale se caracterizează prin linearitate temporală, în timp ce structurile scrise se caracterizează prin linearitatea spațială; de aici afirmația că „discursul oral se construiește sub ochii noștri, fără să existe o etapă preliminară de organizare conștientă a activității enunțiative”⁶;
4. comunicarea orală este prin excelență situațională, pe când cea scrisă presupune abstragerea din contextul comunicativ concret; structura și formele discursului oral sunt dependente de identitatea și statutul interlocutorilor, de natura relației dintre aceștia, de locul și momentul în care este produs;
5. comunicarea orală este empatetică și participativă, spre deosebire de cea scrisă, care presupune, în cele mai multe cazuri, distanțarea, obiectivarea emițătorului, de aici numeroasele tipuri de mărci emoționale caracteristice enunțurilor orale;
6. caracterul mixt al mijloacelor de expresie utilizate în comunicarea orală (nu numai verbale, ci și nonverbale sau paralingvistice).

În lingvistica exsovietică aceste caracteristici au fost prezentate într-un mod mult mai dataliat⁷:

1. *Trăsături generale*: caracter normativ, productivitate ridicată etc.
2. *Trăsături speciale*: caracter facultativ, caracter direct, spontaneitate, grad mare de libertate în alegerea modalităților de comunicare utilizate de vorbitori etc.
3. *Caracteristici generate de factori extralingvistici*: suținerea tematică, direcționarea tematică, apartenența informatorului la o anumită sferă socială etc.

Menționăm că aceste particularități nu caracterizează toate faptele de limbă cuprinse în sistemul limbii vorbite. Analizând toate aceste particularități, Iu. M. Skrebnev⁸ consideră că ele nu au toate aceeași importanță în studierea limbii vorbite; de asemenea, nu putem vorbi de o trăsătură care să fie specifică numai limbii vorbite, nu și altor variante ale limbii naționale. Analiza tuturor acestor particularități poate oferi însă o imagine de ansamblu asupra obiectului cercetării, în acest mod identificându-se statutul limbii vorbite în cadrul limbii naționale.

În ceea ce privește distincția *comunicare scrisă/ comunicare orală* se cuvin câteva precizări (pe care le face Liliانا Ionescu-Ruxăndoiu în lucrarea amintită la notele 5, 6). Astfel, în raport cu realizarea lingvistică, oralul și scrisul nu pot fi reprezentate sub forma a două blocuri monolitice, situate la antipod unul față de celălalt, ci sub forma unei scale, de-a lungul căreia se ordonează, între varietăți tipic orale și varietăți tipic scrise, întreaga diversitate a varietăților comunicării verbale.

O altă precizare este cea referitoare la faptul că normele lingvistice ale comunicării orale nu pot fi determinate prin raportare la normele comunicării scrise, aceasta contrazicând relațiile genetice dintre cele două forme de comunicare, căci scrisul, ca „sistem modelator secundar“ (I. Lotman), își are în oral fundamentul constant și inevitabil⁹ și creează asocierea falsă a oralității cu abaterea de la normă. Oralul își are propriile sale norme, determinate în primul rând de structura particulară a contextului situațional care îl definește.

Ideea apare și în lingvistica rusă și în cea ucraineană, unde există opinia că limba vorbită – ca aspect al limbii literare – are o normă a ei, diferită de norma variantei scrise, motiv pentru care ea poate fi utilizată de toți vorbitorii limbii respective și nu doar de cei cu studii. Aceeași idee o regăsim și la Iu. M. Skrebnev care afirmă că totalitatea cuvintelor și structurilor utilizate în vorbirea cotidiană alcătuiesc acea parte a limbii naționale care este însușită în primii ani ai vieții prin imitare. Această componentă a limbii naționale reprezintă de fapt limba vorbită; în școală acest sistem este îmbogățit, apropiindu-se de limba literară.

Ca variantă „vorbită“, obiectul analizei interesează și din punct de vedere expresiv, stilistic. Având ca scop comunicarea interumană (informații de natură diferită, inclusiv stilistică), limba vorbită este întotdeauna „adresată“. De aici rezultă gradul ridicat de emoționalitate și expresivitate a comunicării. Ca urmare, analiza se va efectua pe de o parte în vederea studierii aspectului comun cu limba literară¹⁰, iar pe de altă parte în vederea sesizării modalităților de sporire a expresivității comunicării¹¹. Caracterul oral și apartenența la limba literară sunt prezentate ca două axe – una orizontală și cealaltă verticală – la intersecția cărora se situează varianta orală a limbii naționale (=limba vorbită).

În lingvistica rusă termenul „tradițional“ care desemnează obiectul cercetării noastre este cel de „разговорная речь“ și, într-o traducere literală, ar putea fi redată prin sintagma „vorbire orală“, sintagma „limbă vorbită“ (разговорный язык) fiind utilizată mai puțin. Pentru desemnarea obiectului analizei se utilizează o multitudinea de termeni; cel mai frecvent pare a fi cel de „устно-разговорная разновидность“

(„variantă oral-vorbită“). Primele două cuvinte par a fi sinonime, în realitate ele desemnând concepte diferite (a se vedea distincția ce se face între vorbire și orali-tate). Al treilea termen – variantă – are menirea de a sublinia subordonarea limbii vorbite față de limba națională.

Oferim în continuare câteva din definițiile întâlnite în lucrările consultate pentru a ilustra multitudinea opiniilor existente:

1. totalitatea modificărilor produse în cadrul normei¹²;
2. varianta dialogată a limbii ce are ca trăsătură dominantă caracterul stereotip¹³;
3. forma orală a limbii naționale, opusă formei scrise [...], un sistem obiectiv, comunicarea lingvistică din sfera neoficială a vieții cotidiene¹⁴;
4. forma spontană, orală, facultativă, condiționată de situația de comunicare, preponderent sub formă dialogată¹⁵;
5. vorbirea spontană a deținătorilor limbii literare în condițiile comunicării literare nemijlocite și a stabilirii de relații neoficiale între vorbitori¹⁶;
6. suma dintre forma dialogată a limbii utilizate în comunicarea cotidiană și tipul neutru din punct de vedere stilistic al limbii, variantă funcțională a limbii literare, stil funcțional¹⁷;
7. una din variantele funcționale ale limbii naționale, un mijloc de comunicare utilizat de o anumită parte a populației – și anume de vorbitorii cu studii – în situații neoficiale¹⁸;
8. vorbirea cotidiană, neoficială, cu manifestarea maximă a trăsăturilor specifice variantei orale¹⁹;
9. forma „auzibilă“ a limbii, adresată în mod direct ascultătorului/ascultătorilor, care nu presupune o elaborare anterioară și nici nu se supune „fixării“ – așa cum se întâmplă în cazul formei scrise²⁰.

Din definițiile prezentate putem observa că principala modalitate de analiză este cea a stabilirii unor relații (limbă vorbită – limbă literară „codificată“, limba vorbită – alte variante ale formei orale a limbii) care dobândesc uneori aspectul unor opoziții (literar/neliterar, oral/scrise). Pe lângă aceste criterii vom regăsi în literatura de specialitate și metoda analizei factorilor extralingvistici care generează particularitățile limbii vorbite.

Ideea generală este că forma vorbită a limbii este un fenomen neunitar, poli-funcțional ce cuprinde varianta orală a limbii literare, dialectele, elementele de jargon, varianta „rostită“ a textelor scrise. Limba vorbită este văzută ca un sistem distinct care intră în relație cu sistemul limbii naționale. Acest sistem este la rândul său constituit din subsisteme dispuse sub forma unor cercuri concentrice: dialectele, vorbirea cotidiană, jargonul, varianta orală a limbii literare. În centrul acestui sistem se află varianta orală a formei scrise a limbii naționale care își găsește reflec-tarea aici. Aceasta reprezintă, de altfel, și baza comună cu limba literară.

Un interesant punct de vedere întâlnim în lucrarea lingvistei ruse O.A. Lapteva; aici se disting două variante ale limbii vorbite: o variantă „publică“ și o a doua variantă „nepublică“ (a se vedea și distincția oficial/neoficial). Prin-cipala caracteristică ce diferențiază cele două varietăți este intermedietatea, cu valori pozitive în cazul vorbirii cotidiene „publice“ și cu valori negative în cazul celei de-a doua variante. Ambele variante prezintă două caracteristici fundamen-tale: caracterul oral și subordonarea față de limba literară.

În cele mai multe lucrări „razgovornaia (literaturnaia) reci“ (în traducere cuvânt cu cuvânt, „vorbire orală literară“) este definită ca variantă stilistică funcțio-nală a limbii literare; ea acoperă (satisface) diferite necesități comunicaționale din diferite sfere ale vorbirii cotidiene (cu mențiunea că este vorba despre „deținătorii

limbii literare¹⁾. Statutul funcțional al limbii vorbite depășește atât granițele vorbirii cotidiene (obihodno-bitovaia reci), cât și granițele variantelor stilistice. Ea se regăsește nu numai în comunicarea interumană de zi cu zi, ci și în alte forme ale limbii, inclusiv în prezentările unor referate științifice, în lectura unor texte etc. O.B. Sirotinina susține existența unui stil al vorbirii cotidiene, adică stilul comunicării „neoficiale”, realizată fără intermediari, o comunicare lipsită de caracter obligatoriu.

Problema stilului în studierea limbii vorbite a iscat discuții contradictorii. Există opinia că aceasta nici nu ar fi o problemă de analizat în acest spațiu al lingvisticii, în cadrul limbii vorbite se disting chiar mai multe stiluri; unul din acestea „stiluri” poartă denumirea de „stil oral”. V.G. Kostomarov consideră că nucleul (baza) literar(ă) a limbii vorbite este tocmai totalitatea stilurilor opuse celor unanim acceptate ca fiind stiluri funcționale ale limbii literare²⁾. În lingvistica rusă s-a vehiculat și opinia potrivit căreia limba vorbită este varianta orală a etnolimbii, stilul vorbirii cotidiene: acest stil este una din formele în care se manifestă varianta orală a limbii naționale. În cadrul acestei variante, stilul în cauză se opune variantei scrise, livrestii. Astfel, recunoașterea naturii stilistice a acestei varietăți orale a limbii literare se îmbină cu recunoașterea multitudinii relațiilor stabilite în interiorul limbii naționale.

În opinia lingvistei O.A. Lapteva diferența dintre limba vorbită și stilurile funcționale ale limbii literare trebuie căutată în primul rând în funcția fiecărei varietăți analizate. Astfel, limba vorbită are o funcție multilaterală (comunicarea în diverse sfere ale activității umane), în timp ce stilul funcțional are o funcție unilaterală (într-un singur domeniu de activitate). De asemenea, limba vorbită se materializează în primul rând în formă orală, în timp ce stilurile funcționale se materializează în primul rând în formă scrisă, prezentând evident și o variantă orală. Limba vorbită a actelor de comunicare publice aparține varietății orale a limbii literare moderne, funcționând ca un subsistem al acesteia. Aceasta este zona de maxim contact cu stilurile funcționale. Sub forma sa „publică” limba vorbită se situează la intersecția dintre vorbirea cotidiană și forma scrisă a limbii literare.

În lingvistica românească, una din accepțiunile noțiunii de limbă vorbită presupune luarea în discuție a termenilor *stil al vorbirii / stil direct și stil indirect / vorbire directă și vorbire indirectă*. Acești termeni denumesc o singură realitate lingvistică și anume „ansamblul de procedee sintactice prin care vorbitorul / scriitorul reproduce o replică, în exprimarea curentă sau în textul literar”³⁾. De fapt, aici se impune realizarea distincției *reproducerea vorbirii* (stil indirect) și *producerea vorbirii* (stilul direct). Ceea ce am intenționat să analizăm în studiul nostru este în exclusivitate rezultatul procesului de producere a vorbirii, așa cum este el reflectat în înregistrările efectuate pe teren, limba vorbită fiind rezultatul unui proces de actualizare în actul comunicării verbale a posibilităților oferite de limba literară.

NOTE

1. Ferdinand Saussure (de), *Cours de linguistique générale*, Paris, Payot, 1971, p. 31.
2. Eugen Coșeriu, *Teoria del language y linguistica general*, Madrid, Editorial Gredos, 1963, p. 98.
3. Constantin Frâncu, *Curențe și tendințe în lingvistica secolului nostru*, Iași, Casa Editorială „Demiurg”, 1999, p. 17.

4. Roman Jakobson, *Probleme de stilistică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1964, p. 88.
5. Liliana Ionescu-Ruxândoiu, *Conversația: structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, București, Editura ALL, 1995, p. 7.
6. *Ibidem*, p. 12.
7. Olga Fedâk, *Statutul îmbinărilor nominale în actuala limbă vorbită ucraineană*, rezumatul lucrării de candidat în științe filologice, Ujgorod, 1981, p. 8-9.
8. Iurii Skrebnev, *Introducere în colocvialistică*, Saratov, 1985.
9. W.J. Ong, *Orality and literary. The tehnologizing of the world*, Londra, New York, Routledge, 1988, p. 8.
10. O.A. Lapteva, *Sintaxa limbii ruse vorbite*, Moscova, Editura „Știința”, 1976, p. 96-99.
11. N. Iu. Șvedova, *Schițe de sintaxă a limbii ruse vorbite*, Moscova, Editura Academiei de Științe, 1960, p. 16-17.
12. L.V. Șcerba, *Opere alese*, Moscova, Editura Academiei de Științe, 1957, p. 35.
13. I.P. Iakubinski, *Despre vorbirea dialogată*, în *Limba rusă vorbită*, Editura Academiei de Științe, Moscova, 1923, p. 12.
14. E. Rizeli, *Stilul limbii germane vorbite*, Editura „Știința”, Moscova, 1964, p. 18.
15. V.D. Devkin, *Probleme ale limbii vorbite germane (lexicul și sintaxa)*, lucrare de doctorat, Moscova, 1974.
16. E.A. Zemskaja, *Limba rusă vorbită*, Moscova, Editura „Știința”, 1973, p. 131.
17. O.B. Sirotinina, *Limba rusă vorbită*, Saratov, 1970, p. 23-25.
18. N.A. Șigarevskaia, *Schiță de sintaxă a actualei limbi franceze vorbite*, Leningrad, 1970, p. 56.
19. O.A. Lapteva, *op. cit.*, p. 96.
20. N.Iu. Șvedova, *op. cit.*, p. 5-6.
21. V.G. Kostomarov, *Probleme ale filologiei moderne*, Editura „Știința”, Moscova, 1965, p. 23-27.
22. *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, Editura Științifică, București, 1997, p. 472.

SUMMARY

The defining of the notion of spoken language implies the analysis of a first opposition *language/speech*, to be perceived either as a dichotomy (general/particular, or social/individual), or as a trichotomy (general/particular/individual). In this later case the notion of *norm* is also interesting, with the opposition becoming *language/norm/speech*. In both cases, the act of speech is understood as a process of updating and carrying out effectively the linguistic means offered by language. The second opposition taken into account by linguists in their attempt to define spoken language is *written/oral communication*. The basic idea is that „oral” and „written” cannot be represented by two monolithic and antithetic blocks, but by a scale on which the whole range of spoken communication is included. Spoken language is a variant of literary language understood as a system of possibilities to which the speaker appeals in order to communicate messages to his/her interlocutor. During oral communication an important part is played by various non-oral or paralinguistic elements. This free choice of the communication means is one of the basic characteristics of spoken language, along with high efficiency, directness, spontaneity etc.

Tehnoredactare computerizată:
Editura INFO-TEAM Ltd.
Tel.: 230 51 88
Fax: 230 51 89

Tiparul executat la
Tipografia „ARC“ SRL
Tel: 211 86 17

ISSN 1222-5606